

МУХАММАД ИСМОИЛ

**СИЗНИ СЕВМАИ
БҲЛАДИМИ...**

Қисса, бади ва ҳикоялар, шеърлар

**“ШАРҚ” НАШРИЁТ-МАТБАА
АКЦИЯДОРЛИК КОМПАНИЯСИ
БОШ ТАХРИРИЯТИ
ТОШКЕНТ – 2005 ЙИЛ**

Ер шари бетиним айлангани каби одамзот ҳам фикрлашдан тўхтамайди. Ер шари ўз ўқи атрофида айлангани каби дунёдаги жаъмики фикрлар ҳам, туйғулар ҳам янги-янги кифёда такрорланаверади, қайтарилаверади.

Даврлар ўзгаради, замонлар алмашинади, дунёқарашлар янгиланади, бироқ инсон қалби, инсон онги минг йиллар олдин қандай бўлган бўлса, эндиликда ҳам ўша-ўша.

Истеъдодли қаламкаш Муҳаммад Исмоилнинг “Сизни севмай бўладими...” китобини варақлар экансиз, инсон қалбининг ловуллаб ёнаётган изтиробларига ошно бўласиз.

Муаллиф ушбу китобни нашр этилишида яқиндан ёрдам берган «Синема Маркет» компаниясига ўз миннатдорчилигини билдиради.

ЁШЛИК ГУЛЛАРИ

Одатда, инсон фаолиятининг энг мураккаб, энг сермашакқат соҳаси бўлган адабиёт майдонига киришга журъат этган ёшлар ўзларининг илк асарларини биринчи муҳаббат ҳақида ёзишдан бошлашади. Назаримда, бунинг сабаби шундаки, улар муҳаббат ҳақида ёзишни осон деб ўйлашади (норасо банда — ўзимиз ҳам бир пайтлар шундай, деб ўйлаганмиз, ижодни шу мавзудан бошлаганмиз). Дарҳақиқат, адабиётнинг энг мушкул, энг нозик талаби — қалб тебранишларини ифода этиш, инсон кечинмаларининг энг нафис туйғуларини китобхонларга юктиришдир. Севги туйғуларини ифода этиш нақадар кийин эканини ёш ёзувчи дарҳол англаб етмайди. Шу боис, Муҳаммад Исмоилнинг “Саҳройи гуллар” номли ҳикоя ва киссалари тўплами кўлимга тушганида, уни ўқишни севгига бағишланган миниатюралардан эмас, китоб сарлавҳасига чиқарилган “Саҳройи гуллар” ҳикоясидан бошладим.

Бутун масъулиятни бўйнимга олиб айта оламанки, ҳикоя нафақат менга, балки уни ўқиган барча китобхонларга ҳам манзур бўлади.

... Жазирама чўл. Болалик чоғларимизда энг ширин эсдаликлар уйғотган кўм-кўк қовун полизлари, ҳамон эсимдан чиқмаган қамиш қапа ва шу қапада яшаб, меҳнат қилаётган кичкинагина оиланинг кундалик ташвишлари, меҳнати арзимас қувончларию хонадонни тебратиб турган оила бошлиғининг оғир дардга чалиниб, касалхонага тушиши ва унинг кетмондан кўллари тарашадай қотиб, ўзи муштдай бўлиб қолган онанинг мунгли, аламли ўйлари...

Ковун полизи кўркам, лекин меҳнати оғир бўлади, бу меҳнатга оиладаги ёш фарзанд ҳам дош беролмайди. Шу боисдан онасининг “Кетмон дастасини қаттиқ ушлама, секин ушласанг кўлинг кавармайди”, деган гаплари ўғлининг энсасини қотиради, холос...

Хаммаси таниш манзара, таниш одамлар, уларнинг ўйлари ҳам, меҳнати ҳам, чекаётган изтироблари ҳам — хаммаси таниш, хаммаси табиий.

Ковун полизлари тепасида, худди Мухаммаджон тасвирлаган қамиш қапага ўхшаган капалар, худди хикоядагидек супа, супа ортида эса палаклар орасида юмалаб ётган тўр қовунлар, босволдилар, оқ ва қора новвотлар, ҳатто хандалаклар кўз олдимга келади-ю, юрагим ширин жимирлаб кетади. Лекин мен бу кўм-кўк полизларда юлаб ётган палаклар орасида “Яшириниб олган” қовунларни эслар эканман-у, уларни етиштирган амакиларим, тоғаларимнинг пешона терлари, каварган қўллари, ёстикдай-ёстикдай кетмонлари ҳақида ўйламаган эканман. Хикоя бунинг хаммасини ёдимга солди, айниқса болалигимда мени эшакка миндириб, ковун полизларига олиб чиқадиган марҳум тоғаларим ва амакиларимга дилимда ҳануз ўчмаган илиқ туйғуларни қайта уйғотиб юборди...

Китобни варақлашни давом этаман. Ёзувчининг “Бир фалсафа борга ўхшайди” сарлавҳали бадиаси эътиборимни тортади. Аслида бу асарни очерк деса ҳам бўларди. Унинг мазмуни шундай: Ёзувчи қандайдир бир иш билан Парижга борган экан. Қайтишда аэропортда атоқли қирғиз ёзувчиси Чингиз Айтматов билан танишиб, унинг суҳбатига мушарраф бўлибди. Камина Чингизни яхши танийман. У билан кўп йиллардан бери дўстона алоқадамиз. Сўнгги беш-олти йилдан буён эса бирга ишлаймиз. Мен ҳам унинг 70 йиллик юбилейида Парижда бўлганман, уни ўзбек адиблари номидан табриклаганман. Мухаммаджоннинг бадиасида бу улкан адибнинг мен кузатган кўп хислатларини — камтарлиги, ўзини ҳеч қачон бошқалардан баланд олмаслиги, суҳбатининг ширинлиги ва энг муҳими, гапирган ҳар бир гапида теран фалсафа ва чуқур мазмун аниқ акс этиши бадиада шундоқ кўз-кўз бўлиб турибди. Муаллиф ўзи кўрган, кузатганлари лўнда, чиройли ифода этиш санъатини яхши эгаллай бошлабдики, у шу жанрда кўпроқ ижод этса, мақсадга мувофиқ бўларди.

Ниҳоят, бу хикоя ва бадиалардан кейин мен ёзувчининг илк муҳаббат ҳақидаги кичик хикоялари, кино

асарлари ва миниатюраларига ўтдим. Кўриниб турибди, ёзувчи ижоддек қийин ишда ўз йўлини кидиришга уринибди ва кўп холларда бунга эришибди ҳам. Аввалом, муаллиф севги ҳақида ёзганда ўз бошидан кечирган воқеалар, ўз қалбидан ўтган туйғуларга суянган. Бу яхши, албатта. Лекин... агар биз севгидай нозик ҳисларни ифода этишга жазм қилган қаламни гўзал куйни чертган танбурга ўхшатсак, бу танбурдан жангланган куйнинг айрим жойларида жиндек сохталик борлигини сезиб қоламиз. Бинобарин, ёзувчи бошидан кечирган севги ҳангомаларини куйлаганда, қаламини яна бир бор чархлаб олишини, бу борада у фақат самимиятга суянишини истар эдик.

“Сизни севмай бўладими...” китоби ёзувчининг биринчи асари эмас. Муҳаммад Исмоилнинг “Тазарру саодати”, “Сиз ҳамон ўшасиз” каби тўпламлари чиққан, у бир неча киносценарийлар ёзган. Шу маънода “Сизни севмай бўладими...” китобини унинг ижодидаги ҳамда ўзбек адабиётидаги янги бир қадам дейишга ҳақлимиз.

Одил ЁҚУБОВ,
Ўзбекистон халқ ёзувчиси

ЮЛДУЗЛАРИ КУЙГАН ТУН

Киноқисса

Онаси Турғунга Муҳайё яшайдиган манзил ёзиғлиқ қоғозни тутгач, “Бор, таниш, сени шу қизга унаштирмоқчимиз, уйига, ота-онасиникига бориб келдик, иш фақат сенда қолган” — деганида, Турғун нима қилишини билмай гарангсиб қолди. Беш йил институтда ўқиди. Ўқиш мобайнида, бировга кўнгил қўймаган экан, кўз остига олганлари, унга тегишга рози бўладими, йўқми буни ҳам билмасди. Фурсат ўтиб борарди. Онаси кисталанг қилавергач, бир кун қош қорайганда йўлга тушди. Айтадиган гапи аниқ эди. “Синглим, мен сизни танитайман, Сизни менга унаштирмоқчи эканлар, яхшиси, бу никоҳга рози бўлманг. Мен ҳам рози эмасман”. Вассалом!...

Ўшанда, Муҳайё дарвоза эшигидан бери келмади. Эшикни қия очиб: — Нега келдингиз? — деди. Турғун эса нима дейишини билмай қолди. Муҳайё рўмол ўраб олган, юзи ҳам яхши кўринмасди. Унинг ортидан бир эмас, учта укаси, худди душманга ҳамла қилишга шайдай, ғазаб ва нафрат билан қараб турарди.

— Бизни, унаштиришмоқчи экан, шундан хабарингиз борми?

— Йўғ-а, бу гапни энди сиздан эшитишим?

Турғун яна довдиради. У “Ҳа, хабарим бор” — деган жавобни кутган эди. Агар Муҳайё шундай деса, бояги кўнглига тугиб қўйган гапни айтмоқчи эди. Кейин, орқага тисарилди-да:

— Агар унаштиришса, нима дейсиз? — деди каловланиб.

— Кетинг, мен сизни кўришга кўзим йўқ!

Тўғрироғи Муҳайёнинг гапидан баттар довдиради. Каттиқроқ гапиришга шайланди-ю, “Бу ҳали ҳеч

нарсадан хабари йўк экан, гап уктириб бўладими?" — деб ўйлаб турганида, эшик қарсиллаб ёпилдию, у ташкарида қолаверди.

Аламдан, ҳовли шиферларига дангиллатиб тош отди... Сўнгра, чарчаб ҳолдан тойгунча кочди.

Бир ой ҳам ўтмай, Муҳайё билан тўйлари бўлди. Тўй куни, Турғуннинг кайфияти кўтарилиб кетди. Базм тонггача чўзилишини истади. Ёру-дўстлари билан даврада тинмай ўйнар, кулар, дунёда унданда бахтиёр одам йўқдай эди.

* * *

Улар икки уч йил тинч-тотув яшашди. Агар зеби-гардон машмашаси аралашмаганда бу тотувлик яна чўзилиши мумкин эди. Бир куни Муҳайё унинг китик-патига тегиб, шундай деб қолди:

— Ҳа, кейинги пайтларда жуда хотиржам юриб-сиз?

Турғун бироз эсканкираб, қилган айбларини яшир-моқчи кимсадай, зўрма-зўраки илжайди:

— Ҳа, кўраяпсан-ку, ишлар кўпайиб кетди. Унинг устига совуқни айтмайсанми?

Муҳайёнинг маккорлиги тутди:

— Совуққа ўзимни олдириб қўяман деб кўрқаяп-сиз-ми? ... Орамизга совуқчилик тушдими?

— Йўк, йўк нега ундай дейсан?

— Тирикчилик бор, рўзғор бор, келди-кетди бор, мен йўқман холос.

— Сен борсан-ки, шу оила, шу турмуш бор.

— Битта зеби-гардон олиб беринг деб, минг ёлвор-дим. Ҳамма дугоналарим олди, фақат мен қолдим. Нукул сабр кил дейсиз, сабр кил дейсиз.

— Энди хотиним бўлганингдан кейин, кам-кўсти-мизга кўникишинг керак-да.

— Сиз фақат сабр, сабр деявермай...

Муҳайё юзини тескари бурди-да, бироз дадилла-шиб, оҳиста ва катъий сўзини тугатди: — Мени ҳам яхши кўришингиз керак.

— Қўй, унақа гапларингни!

— Булар шунчаки гап эмас. Ҳатто бизларни унаш-тиришган кезлар ҳам яхши эдингиз. Мени одам деб

қарардингиз. Фикримни сўрардингиз. Баъзан ҳайи-қардингиз. Айниб қоладими, деб кўрқардингиз. Кейин... Сизга бутунлай тобе бўлганимдан сўнг эса худди ўзингизнинг шахсий мулкингиздай, мени бир четга ташлаб қўйиб, бутунлай унутдингиз.

— Ҳаёт ўзи шунақа. Жигаринг оғримаса, уни баданингни қаеридалигини билмайсан. Ким қичимаган жойини қашийди?

— Мени жуда қаттиқ унутиб юборманг дейман-да.

— Мени бунчалик гўл деб ўйлама. Агар жуда норози бўлсанг, марҳамат, кетишинг мумкин!

— Кетолмаслигимни билганингиз учун шу гапларни айтяпсиз.

— Йўқ, мендан ортиқ эрни тополмаслигингни билганим учун айтяпман.

— Ўзингизга бу қадар бино қўйманг. Мен сиздан ортиқ эрни излаётганим йўқ. Мен сиздан ўзимга озроқ эътибор сўраяпман холос. Менга сал кўпроқ эътибор берадиган одам эса ҳали топилади.

— Мен ҳам шуни айтяпман. Бор, сенга эътибор берадиганларни топиб ол.

— Менга бировлар эътибор берса уялмайсизми?

— Битта зебигардон учун ичингда шунча алам ётган экан, кет.

— Зебигардон учун эмас, сиз учун кетаман. Зоримни айтсам, кучоғини очадиган одам топилади.

— Армонинг қолмасин. Модомики, кўнглингни тўлдирадиган одамни излаётган экансан, бу дардни ўлдириб бўлмайди.

— Бундай дейишга қандай тилингиз борди, уятсиз?!

Муҳайё кўзида ёш билан ётоқхонага кириб кетди.

* * *

Бир кун Турғун ишдан кеч қайтди... Ўша кун унинг кеч қолишини Муҳайё ҳам биларди. Турғун Муҳайёнинг нима иш билан бандлигини, Собиржон нима қилаётганлигини билиш учун юрагида уюшиб келаётган қандайдир соғинч харорати билан уйига телефон қила бошлади.

— Алё.

— Алё, ким бу? — телефон гўшагини қандайдир эркак киши кўтарди.

— Мен уйимга телефон қиялпман, — деди Турғун таажжубланиб.

— Нима?

— Мен уйимга...

— Трубкани қўйиб қўй...

Турғун нима қилишини билмай, трубкани қўяркан, телефондаги рақам кўрсаткичга қаради. Кўрсаткичда ўз уйининг рақамлари ёзиғлик турарди. Бироз каловланиб турди-да: “Нахот шу рост бўлса, ўз уйимда-я”... — деб ўйлай бошлади. Жони халқумига келди. Муҳайёга нима керак ўзи? Нахотки, мени бир умр ювса ҳам кетмас иснодга қолдирмоқчи? Энди қандай бош кўтариб юраман? Балого қолдим, балого! Ё ажралиб қутиламан, ё ўлдириб!...

Турғун стол устидаги қоғозларни апил-тапил йиштириб, уйга ошиқди.

Йўл бўйи шубҳа ва гумонлар алангасида гап англамайдиган баттолга айланди.

Уйга етиб борганида, подъезд қоп-қоронғу эди. Хали бир қадам ҳам босмасидан ўз уйининг эшиги очилиб ёпилганлигини кўрди. У югуриб зинадан қадам ташларкан, хаёлида спорт кийимидаги бўйи баланд йигит гавдаланди. Кимлардандир, Муҳайё мактабда ўқиб юрган пайтлари шундай бир бола билан “юрган”-лигини эшитганди. Кейин синфдошлар учрашуви туширилган видеотасмада ҳам бир бола билан гаплашгани, бирга ўйнашганини кўрди. Авваллари бу нарсага унча аҳамият бермаганди. Демак буёғи рост бўлиб чиқаяпти. Муҳайё бу бола билан учрашишни хали ҳам давом эттиряпти. Шундай учрашувдан бири — ўз уйида. Авваллари уйга кетдим деб, учрашиб юрган. Собиржонни онасига қолдириб чиқиб кетган. Ҳозир Собиржонни кимга қолдиришни билмай, уни уйга таклиф қилган...

Турғун шиддат билан зинадан кўтарилар экан, тепадан шовуллаб бир йигитнинг тушаётганини кўрди. Йигит баланд бўйли, спорт кийимида эди.

Турғун қоронғуда йигитнинг юзини кўролмади. Хали эс-хушини йиғиб олишга улгурмай, ҳатто йигит-

нинг олдини тўсишга даъват этувчи фикр хаёлида тувилиб улгурмай, йигит шув этиб олдидан ўтиб кетди. Турғун бир лаҳза тўхтади-да, “Кимсан?” демоқчи бўлди. Кейин “кучим етармикан? — деган хаёл миясининг қайси бир четида липпиллаб ўтди-да, “Ҳозир ўлдираман” деган журъат билан, тўхтаб, унинг ортидан туша бошлади. Йигит унинг уйдан чикканига шубҳаси йўқ эди... Бунга аниқ иқрор билан, зинапоядан яна пастга отилиб тушди. Аммо йигит бир лаҳзада кўздан ғойиб бўлганди. Турғун катта кўчани, уй-атрофларни зир қақшаб излай бошлади. Аммо йигитдан дарак топмади.

Турғун зинадан яна қайта кўтарилар экан, уйи эшиги каттик танбалаганини кўриб, баттар тутоқди: “Бошқалар учун очик, мен учун ёпик”...

* * *

Мухайё, пишган овқатни кимга сузишни билмай, бироз ўйлашиб турди-да, газни ўчириб, бир юмушдан кутулгандай енгил тортиди. Овқатни бир ўзи ейишга иштаҳаси ҳам, хоҳиши ҳам йўқ эди.

Ётоқхонага кириб, диванга чўзиларкан, қўлига тушган китобни олиб ўқий бошлади:

*“Мен сени эркалаб, суйиб тўймасам,
Кўзимдан бир зумга нари қўймасам.
Аммо айт, не сабаб, бугун бўлмаса,
Эрта мени ташлаб, кетасан жоним...”*

Мухайё зинадан эшитилган дупурга кулок тутиб, “йўлакнинг чирогини кимдир синдириб кетибди, эшикни очсам, зина ёришади”, — деб ўйлади ва эшикни очди. Бирок дупур тепадан келаётганини билиб, эшикни ёпди. Бир оз ўтиб, шовкин тинди. Мухайё эшикни тамбалади.

Бир сония ўтмай уй қўнғироғи дам-бадам жаранглайверди. Мухайё чўчиб, эшикка отилди. Эшикда Турғун ранги оқариб, вазоҳат билан турарди:

- Ҳозир уйдан ким чиқиб кетди?
- Ҳеч ким!
- Тўғриси айт. Уйда ким бор эди?
- Мен...

- Телефон гўшагини ким кўтарди?
- Хеч ким, жиринглагани ҳам йўқ.
- Сен хали ҳам, ўша мактабдаги “ўйнаш”инг билан учрашиб турибсанми?
- Бунақа гапларни қаердан олдингиз?
- Сенга нима керак ўзи? Умримни заҳар-заққумга тўлдирмоқчимисан?!
- Сизга нима бўлди? Ишонмас экансиз, уйланиб нима қилардингиз?
- Мен сендай балога қаердан йўлиқдим?
- Мени ҳақорат қилманг! Мен умримни сизга бағишлаганман. Лекин кет десангиз, кўчада қолиб кетмайман. Сизнинг ҳақоратлашларингизга ташлаб қўйишмайди.
- Ким у, ўшами?
- Онам хали тирик, тоғам хали тирик...
- Энди онанг ҳам, тоғанг ҳам — мен!
- Шусиз ҳам чўридан фарким қолмади.
- Агар ёқмаса, кет бу ердан. Фақат мени иснодга қолдирмай кет. Кейин нима қилсанг, ўзинг биласан.
- Мен ўз қадримни яхши биламан. Кўчада биров билан ўйнашиб юргандан, ўлганим яхши. Мени билмас экансиз, энди кўзингиз кўр бўлади.

Ўша куни улар илк бора тўшаклари бўлак-бўлак ётдилар.

Муҳайё, эртаси куни Собиржонни кийинтирдида, керакли нарсаларни йиғиштириб, индамай уйдан чиқиб кетди. Турғун уни излаб бормади. Турғун ўғли учун Муҳайёга шаҳардан икки хонали уй олиб берди. Муҳайёнинг кўч-кўронини ўша ёққа қўйиб қўйди. Ўзи эса уйда ёлғиз яшаб, гап-сўзлар кўпаймасин деб, она-синикида юрди.

Кейин унинг ҳаётида Эркин пайдо бўлди. Байрам кунларининг бирида худди унинг ичини билгандай, Эркин унга, у истаб юрган, олишни кўнглига қаттиқ туккан зебигардонни совға қилди. Бу совға уларнинг муносабатларини янада қалинлаштириб юборди.

• • •

Бир кун Турғун уйда ёлғиз қолганида чуқур хаёлга ботди: “Нега Муҳайё кўз олдидан кетмайди? Нега

уни эслайвераман? Нега? Муҳайё билан мени боғлаб турадиган нарсалар бу қадар кўп, бу қадар чамбар-час боғланиб кетган? Нега уни эсласам, жонимни суғуриб олишаётгандай ўртаниб кетаман. У менинг ҳаёт-мамотим бўлиб қолишга қачон улгурди. Нима учун дилбандим Собиржоннинг бир марта жилмайиши, мен уйланадиган ўнга қизнинг мингта нозу-ишвасидан кўра суйимлироқ? Мени кечир, Муҳайё, мени кечир! Мен сени кечирिशга тайёрман!”

Турғун, ғаму-хасратга тўла кўзларини бир нуктага тикиб, худди қўл-оёқлари қотиб қолгандай ўтирарди: — “Балки шубҳа-гумонларим ноўриндир?”

Турғун титроқ қўллари билан беихтиёр телефон рақамларини тера бошлади:

— Салом, Мухайё, бу мен... Бугун вақтинг борми, кўришсак дегандим.

— Нега?...

— Ўзим шунчаки...

— Ахир шунчаки учрашадиган ёшда эмасмиз.

— Балки, суҳбат давомида бир хулосага келармиз.

— Йўк, учрашолмайман. Энди у кунларни унутинг. Ҳаммаси туш каби ўтиб кетди. Сиз мени танимайсиз, мен сизни. Ажралишганимизга ҳам бир йилдан ошиб кетди. Демак, бизни боғлаб турадиган ҳеч нарса йўк. Бўлганида, мен буни сезардим.

— Мухайё, дастлаб мен ҳам орамизда ҳеч нарса йўқ деб ўйлагандим. Кейин билсам, сени қаттиқ яхши кўрар эканман.

— Кўйинг. Бу гаплар ёлғон. Агар актёр бўлганингизда, ҳозирги ҳолатингизни кўриб, одамлар ижирганишарди.

— Балки, шундайдир? Ҳозир биргина устун томонинг бор: Мен сени яхши кўраман.

— Турғун ака, қиёфангизни яққол тасаввур қилиб турибман. Сиз айёр одамсиз. Сиз мени севмайсиз. Ҳозир сиз билан қачонлардир эрим бўлганингиз учунгина гаплашиб ўтирибман. Сизнинг ҳам биргина устун томонингиз: “қачонлардир эрим эдингиз”.

— Мен ҳозир севишингга лойик инсонман.

— Сизсиз шунча яшай олдим, демак, сизни унутишга ҳам кучим етади.

— Майли, ўйлаб кўр. Бу дунёда Турғун битта. Иккинчисини ҳеч қачон тополмайсан.

— Менга биринчиси ҳам, иккинчиси ҳам керак эмас.

— Агар менчалик сени севадиган одам борлигига кўзим етсайди, сен билан гаплашиб ўтирмаган бўлардим.

— Биз, гаплашмадик деб ҳисоблайверинг!

— Хайр, бўлмаса.

— Хайр!

Турғун гўшакни қўяркан, аёл киши нақадар катта куч эканлигини англаб етди. Мухайёнинг биргина инжиқлиги унинг бутун ҳаётини остин-устун қилиб юбор-

ди. Мухайё унинг уйида хокисоргина, унинг буйрукларига муте, “гаҳ” деса кўлига кўниб юрганида ҳеч нарса билинмаётганди. Ҳамма жой осойишта эди. Дарё ўз ўрнида эди. Мухайё кетди-ю, уйи хувиллаб қолди. Дарё унинг ўзанини ташлаб, бошқа йўлдан кетди. Энди унинг на ўзида, на ишида, на уйида ҳаловат бор.

Мухайё кетганда ҳам жимгина кетмади. Телевизордан туриб, унга қарата қўшиқ айта бошлади. Қўшиқдаги ҳар битта сўз айнан Турғунга айтилганди. Турғун бир нарсага ҳайрон қоларди. Балки вақт ҳакам деганлари шу бўлса керак. Мухайё уйдан кетаётганда, Турғуннинг унга нисбатан ғазаб ва нафрати тийиксиз эди. Уни кўришга кўзи, отишга ўки йўқ эди. Бора-бора бу нафрат ўз-ўзидан йўқола борди ва ўтган воқеалар шунчаки ҳаёлга, яъни “энди турмушда бўлиб туради-да” дея хулоса чиқариладиган ҳаёлга айланиб қолди.

Мухайёнинг сўзларини эшитиб, Турғун ўз ҳаётида нақадар катта “душман” пайдо бўлганини англади. Бу “душман” уни муҳаббат азобларига ташлаб, тобора узоқлашаётган Мухайё эди...

* * *

Студия. Мухайё хиргойи қияпти. Ҳамрохлари сўзга мос оҳанг, куй басталашяпти.

*Осмонўпар исёнларим эди голиб
Куй орзуси узоқларга кетди олиб.
Ҳароб қилган саробимдан тониб, тониб
Топинганим сен бўлдинг-ку, эй болажон!*

*Минг турланиб, товланган нур — мен қурган умр,
Ҳар шайтонга шуқур айтиб, кўрдим ҳузур.
Ўрним билмай, куйфрларда юрдим — узр,
Савоб ёғим, сен бўлдинг-ку, эй болажон.*

*Адашганман, уммондаги бир ҳасдаيمان,
Сўзим қайтган, ўзим сўнги нафасдаيمان.
Ўзга не сўз десам ҳамки, алдагайман,
Соғинганим сен бўлдинг-ку, эй болажон.*

Турғун “Сайилгоҳ”ни айланиб юрганди, кафедра Мухайё, Собиржон ва яна бир нотаниш йигит учаласи ўтирганини кўриб қолди. Собиржон столда ўтиролмас, ўйинқароқлиги тутиб ирғишлар, йигит эса унга меҳрибончилик қилмоқчи бўлар, унинг болага хушомадидан Мухайё завқланиб куларди. Турғун одамларни пана қилиб, уларга қараб турди. Бир хаёли, “Э, менга нима?” деб ўтиб кетмоқчи ҳам бўлди. Лекин, кетолмади. Собиржон йиғлаганда худди биров ўргатгандай доим “дада” деб йирларди. Чақалоқлигида шундай эди. Унинг “дада” деб йирлашидан юраги эриб кетарди. Мухайёдан кўра у кўпроқ куюнар, югуриб борарди. Дастлаб Турғун чақалоқни кўтаришни билмасди. Қандайдир эриш туюларди. Кейинчалик, бора-бора ишхонадан туриб ҳам телефон қиладиган бўлиб қолди.

Турғун узоқдан Мухайёнинг Собиржонга ниманидир уқтираётганини кўрди. Балки “амаки”ни мақтаб, “даданг шу” — деяётгандир? Кейин Собиржон “амаки”га осилиб олди: “Дада”.

“Амаки” Турғунга тескари ўтиргани учун, унинг юзини Турғун кўролмасди. Балки “амаки”нинг “ўғил”га қараб афти бужмайгандир? Балки, қувониб кетиб, оғзи қулоғида иршайгандир. Ҳар икки хил муносабат ҳам, барибир Турғуннинг юрак юрагини тилиб юборди.

Рашк ва аламдан ўзини туюлмамай қолди. Тез-тез қадам ташлаб, улар ўтирган жойга қандай бориб қолганини сезмади.

— Ким бу, Мухайё?...

Собиржон: — “Дада”, дея унинг оёғига ёпишди.

Мухайё аччиқроқ жавоб қайтармоқчи эди, Турғуннинг авзойини кўриб, вазиятни юмшатмоқчи бўлди:

— Турғун ака, кетинг бу ердан.

— Сенга, бу ким деяпман?...

— Мен Эркин бўламан, бола! — Эркин ўрнидан турди: — Гапинг бормиди?..

— Бу мени хотиним бўлади.

— Хотининг бўлса, сен қаерда юрибсан?

— Мени ҳаётимни бузган, сенмисан?

— Ҳаётингни сен ўзинг бузгансан, хотинингни ҳам мен бузганим йўқ.

— Йўқол бу ердан! Унинг атрофида ўралашганингни кўрмай!

— Ихтиёр менда. Хотинингни ҳам ихтиёри менда, — Турғун Эркиннинг оғзига мушт туширди. Эркин ҳам унга ташланди. Ур-йикитга бирпасда одамлар тўпланди. Ажратувчилар ўртага тушди. Муҳайё Собиржонни қучоқлаб йиғларкан, кўрқув ва исноддан, кўзига дув-дув ёш келарди:

— Турғун ака, кетинг бу ердан, кетинг. Биз шунчаки гаплашиб ўтирибмиз, Эркин ака, сиз ҳам кетинг. Кетинглар бу ердан, кетинглар!

Муҳайё Собиржонни қучоқлаганча, югуриб кетди.

* * *

Турғун хонада асабий кезинаркан, Муҳайё билан кечирган бахтли дамлари хаёлини тарк этмай қийналарди. Улар турмуш қурганларининг илк йилларида жуда саодатли умр кечиришганди. Кейин майда-чуйда види-бидилар, келишмовчиликлар бошланди. Бора-бора бир-бирларини ёмон кўриб қолишди. Лекин, ҳозир гарчанд эшашга уринса ҳам, Муҳайёни ёмонлашга арзигулик бирор баҳона хотирасига келмаётганди. Уни қаттиқ соғинган, уни кўришдан бошка ҳеч нарса юрагига сиғмасди. Гарчанд мол-мулкка тўла уйи бор, гарчанд ота-онаси, ёру-биродарлари бор, аммо тўрвасини йўқотган гадодек, ғариб ва ташландик сазарди ўзини.

Муҳайё кетди, ўғли кетди. Уй ҳам, унинг юраги ҳам хувиллаб қолди. Ҳозир у Муҳайёнинг барча таъна-ю маломатларига, хархашаларига, жанжалу-тўполонларига рози. Рози бўлганда ҳам бош устига рози.

* * *

Бир кун онаси чақириб қолди.

— Раҳимбойнинг кизига оғиз солган эдик. Аввал бошда ўзинг рози бўлиб, қисталанг қилган эдинг. Нега энди жимсан?

— Озгина шошмай турайлик.

— Нега?

— Оиламни ўйлаб қолдим. Хотин топилар, лекин

Ўелим кимнинг кўлида қолади? Кейин, Муҳайёни ҳам бировларга бергим йўқ. Ҳозир ўнта келиндан кўра, шулар кўзимга азизроқ кўриниб турибди. Эртага у келин қандай чиқади-ю, яна шундай ўғилни Худо менга берадими?

— У энди кўшиқчи бўлиб, кўчага чикиб кетганмиш-ку?

— Агар рўзворимиз бузилмаганда бундай бўлмасди! Жимгина юрганди. Энди у кўшиқчи бўлди-ю, мени бошим балога қолди. Қаерга борсам, “шу сени хотинингми?” — дейдиганлар кўпайди. Уларнинг қайси бири билан ёқалашаман?!

* * *

Студия. Муҳайё кўшиқ ёзаяпти:

*Урмимни бағишлай деб,
Чоғлангандим неча бор.
Сен изн берганингда
Бўлармидим бахтиёр.
Букун неки омадим,
Юришмаса сезгайман.
Кулфат сари адашиб,
Урмим борар энкайган.
Кошки бор-будни бериб,
Тўлай олсайдик товон.
Севги алданмас экан,
Умр сўрар ёки жон.
Букун неки омадим,
Юришмаса сезгайман.
Кулфат сари адашиб,
Урмим борар энкайган.*

* * *

Эркин шифохонада ётибди. Боши докага ўралган. Қон излари силкиб турибди. Муҳайё унинг ёнида ўтирибди:

— Кейин нима бўлди?

— Фақат бу ҳақда ҳеч кимга айтма. Улар қўйган муддат ўтиб кетди. Бу уларнинг биринчи огоҳланти-

ришлари. Яна уч кундан сўнг улар қўйган янги муддат ҳам тугайди. Кейин... нима бўлишини билмадим.

— Ҳозир фоизлари билан қанчага кўпайди?

— Уч мингдан ошди.

— Мени икки хонали уйим бор. Уларга айтинг, бугунок номларига расмийлаштириб бераман.

— Керакмас, мен ўзим амаллайман.

— Йўқ деманг. Уй ҳозир бўш турибди. Бошимиз омон бўлса, мол-дунё топилади.

— Йўқ, керак эмас. Ўзим омадимни яна бир синаб кўраман. Мен ютқизганим учун товон тўлаб, шаънимни оқламоқчи эмасман, голиб бўлиб Эркин номини, йигит бошимни баланд кўтариб юришим керак. Ҳаёт бу — ўйин. Ундаги ҳар битта ўйинда голиб чиқмасанг, сени четга суриб қўядилар. Мен ҳеч қачон, ҳеч кимдан қарз олмаганман. Дунёда энг қаттиқ севиб, ардоқлаган одамимнинг олдида эса ҳеч қачон қарздор бўлиб қолишни истамайман. Сен менинг севгимсан, илтимос, мени камситма. Бир лаҳзага бўлсин тилимни қисик қилма.

— Эркин ака, ҳозир бу вазиятдан чиқиб олишимиз керак.

— Ҳали уч кун бор. Ҳали мен ўлганим йўқ. Ҳали мен тирикман.

Эркиннинг юрагидаги олов, энди унинг кўзларида ёнарди.

• • •

Тўй. Базму-жамшид авжида. Мусиқа садоси одамлар бақир-чакириғи босиб кетган. Муҳайё ўртада қўшиқ айтяпти. Турғун ҳам ўртоқлари билан ўтирибди. Муҳайё уни кўриб қолиб, тўйнинг нариги бурчига юра бошлайди. Иккита одам ўзаро гаплашяпти:

Биринчи одам: — Турғуннинг хотиними? Ўзи ҳам шу ерда ўтирувди-ку!

Иккинчи одам: — Ҳа, ўзи шу ерда. Лекин у бунга аллақачон қўйворган.

Биринчи одам: — Тўғри кепти. Хотин-ку хотин, шундай итим бўлса қўйворардим.

Иккинчи одам: — (Ҳи-ҳилаб кулади) — Тўғри-ку, лекин бевани кўпайтиравермай, тарбиялаб, тўғри йўлга солволса бўларди. Шунақа ландовур эрларнинг касридан дунёда бева кўпайиб кетди.

Биринчи одам: — Бева эмас, кўшиқчи кўпайиб кетдиде, юраги куйган кўпайиб кетди, (Ҳи-ҳилаб кулади).

Кимдир Муҳайёнинг олдида муком қилиб, ўйнай бошлайди, уни қўлларидан тортиб, раксга чорлайди. Биров уни қулоғига эри шу ерда ўтирибди, қабилида гапириб кетади ва Турғун ўтирган тарафга ишора қилиб кўяди. Турғуннинг назари бундай аламли ишорани илғамай қолмайди.

Ўртоқларидан бири унга гап отади:

— Жа-а, очилиб кетибди-ю!

Иккинчи оғайниси аския қила бошлайди: — Бу шўрлик нима қилсин энди, қайтадан никоҳига олсинми, очилган жойларини ёпиш учун!

Учинчиси: — Овозни ёпиб юрган эканда, овозни!

Тўртинчиси: — Энди ёпиғлик қозон ёпилмайди, ҳамма ўзининг шўрвасини сузиб ичаверади.

Биринчиси: — Энди, бу қаерга борса, Турғунбойнинг номлари ҳам кўшиб чайналадиган бўлди-да.

Иккинчиси: — Бизнинг номимиз-чи, хў, фалончини ўртоғи бор-ку, Турғун деган, бу ўшанинг хотини-да, қўйворган хотини дейишади.

Учинчиси: — Энди, дўстни қўйвориб бўлмаса, нима қилардик, чидаймизда! (Гурр-кулги, масхарабозлик).

Турғун ўрнидан туриб кетмоқчи бўлади. Аммо, эл оғзига элак тутиб бўлмаслигини билиб, ўзини босади. Худди Муҳайёни қўйвориб тўғри иш қилгандай, коматини роз тутади. Лекин, юрагида алам: — Нега битта хотинни бошқариб ололмадим? Қаерда хато қилдим? Хотинимнинг бундай юриши, мен учун иснод-ку? Ўғлим ҳам шуни қўлида тарбия оладими? Муҳайёни бу холга ташлаб қўймаслик керак. У шу кетишда хароб бўлади. У шу кетишда бузилиб кетади”.

Турғун сигарет чекиб келиш учун ўрнидан тура бошлайди. Йўлда уни тўхтатиб, ўйинга тортишади.

Биринчи одам: — Хотини ашула айтсин, эри ўйнасин-да!

Иккинчи одам: — Хотинни ногорасига фақат бизми, сиз ҳам бир ўйнанг!

Учинчи одам: — Биринчи одамнинг қулоғига шивирлайди: — қўйвор, улар ажрашган, хабаринг йўқми?

Биринчи одам: — Йўв-е, унда узр, билмабман!
Турғунни кўйворишади. Турғуннинг қораси қайта
кўринмайди. Тўй давом этади.

* * *

Бир кун тунда у Эркин билан алламаҳалгача қолиб
кетди. Соат чамаси иккилар эди. У ҳам, Эркин ҳам
жуда хурсанд, кайфиятлари аъло, димоғлари чоғ, бах-
ту-саодатдан бошлари чир-чир айланарди. Лекин кўча-
га чикқанларида, Эркиннинг машинасида кимдир ўтир-
ганини, машина ойналари синганини, у одам зўр бе-
риб, моторни ўт олдиришга уринаётганлигини кўриб,
тўхтаб қолишди.

Машинада ўғри бор эди. Эркин фурсатни бой бер-
май, машинага қараб югурди. Лекин, ўғри қочишга
уринмади. У фирт маст эди. Эркин ўғрини ушлаб,
бикинига урганда ҳам ўғри қочишга уринмади.

— Нима қияпсан, аблах?

— Магнитофон кўймоқчи эдим.

— Нега ойналарни синдирдинг?

— Мен синдирганим йўк.

— Буни пулини тўлайсан. Ҳозир милиция чақира-
ман, каззоб!

— Тўлайман? Мен қилганим йўк. Машинанг ҳам
керак эмас.

— Магнитофон қани?

— Опкетишди.

— Ким?

— Билмайман.

— Ҳозир, милиция чақираман. Ойналари қанча
туришини биласанми?

— Қўйвор, билмайман.

Ўғри қочишга уринди.

Кўчадаги бақир-чақир, шовкин-суронни эшитиб,
бирпасда одамлар тўплана бошлади. Эркин ўғрини
қаттиқроқ урган пайтда кимдир милицияга кўнғироқ
қилган шекилли, дарҳол бир гуруҳ милиция ҳар та-
рафни ўраб олди. Биттаси ўғрини сўроққа тутди. Бит-
таси машинага тушган бармоқ изларини текшира бош-
лади. Биттаси Эркинни, яна бири Мухайёни гапга
солди.

Ҳамма иш тескари кетди. Милиционернинг савол-ларига Эркин ҳам, Муҳайё ҳам тўғри жавоб беролмас эди.

— Бу ерга кимникига келдиларинг? Ярим кечаси нега машинани йўл ёқасига қолдирдингиз? Бу аёл сизга ким бўлади? Қаерда ишлайсиз? Сизлар билан яна ким бор эди?

Хозир эрингизни чакирсак бўладими? Яна кимлар бу ўғрилик ходисасига гувоҳлик қилади?

Эркин гапни у ёқдан бу ёққа олиб қоча бошлади. Гўёки бу машина уникамас, Муҳайёни ҳам кўчада тасодифан кўриб қолди ва умуман уни танимади. Ва умуман бу ўғри эмас, ўзининг яқин ўртоғи ва умуман бунинг ҳаммаси қандайдир англашилмовчилик. Умуман уни хозир уйда интизорлик билан кутишяпти ва умуман у тезда кетиши керак. Ва умуман Муҳайёни ҳам, ўғрини ҳам ўзи уй-уйига олиб бориб қўяди ва умуман, милиционерларни уринтириб қўйишгани учун хизмат ҳақини ҳам ўз ёнидан тўлашга тайёр.

Муҳайё ҳам, дастлаб онасига телефон қила бошлади. Милиционернинг қўполлиги учун, Турғуннинг номини айтиб дағдаға қила бошлади. “Ўғри қолиб, мени сўроққа тутаётганларинг учун, пагонларингни юлиб оламан” — деб бакирди. Бирок бу ердан силжиб қолиш пайти келган, одамлар тўпланишаётган, уни орасида битта-яримта танишлари келиб қоладиган бўлса, бутун шаҳарга овоза тарқалиши хавфи туғилаётганди. Агар шундай овоза тарқалса, кейин ўнта шундай машинанинг пулига ҳам бу овозани ёпди-ёпди қилиб бўлмасди.

Муҳайёга бу алфозда, яъни яширин ошиқ-маъшуклик ҳолатида ўз шаънини химоя қилолмаслиги жуда алам қилди.

Аччиғини босиб, уэр сўради. Эркин ҳам ўз даъвосидан кечди. Ҳартугул, милиционерлар ҳам инсофга келиб, ўғрини қўйиб юборди.

Эркин тонгга яқин Муҳайёни кўча бошида қолдирди.

Муҳайё жўнаб кетаётган енгил машина томонга қайрилиб қўл силкирган, ноумид туйғу билан жилмайиб қўйди. Юрагига ўрнашиб қолган мажҳул кайфият тарқалмади.

Машинадан уйига етмай, юз кадам берида тушиб қоларкан, хали Эркин билан хайрлашганларига бир сония ўтмай, ёлғизлиги яна аччиқ ичкиш ҳиссини зохир эта бошлади.

Муҳайё Собиржонни кўтариб, уйига қайтиб келди. Унга муҳаббат керак эди. Мана муҳаббатга ҳам етишди. Муҳаббат уни енгил машинада — эхтирослар оғушида олиб, юриб-юриб кўча бошига ташлаб кетди.

Албатта, у Эркин билан яна қачон учрашишларини биледи. Лекин Эркин унга турмуш қуриш хақида ҳали ҳеч нарса дегани йўқ. Аёл киши учун эса, оиласиз хаёт, хаётми?

Муҳайё кўшнилاردан истихола қилиб, уйдан анча берида тушиб қолганига энди афсуслана бошлади.

Хаёлида негадир собиқ эри Турғун гавдаланди. Турғуннинг уйдан чиқиб кетар олди, хаётининг у билан кечирган энг сўнгги окшомида, коронғу тушишини узоқ пойлаганди. Очикчасига кетишга кўни-кўшнилاردан уялди. Эри дарвоза олдиғача лом-мим

демай эргашиб келди. Ҳамма гаплар айтиб бўлинганди. Яна нимадир айтиш мумкин эди. Лекин нафсониятнинг ҳам, айтиш мумкин бўлган гапларнинг ҳам, чеки-чегараси бор экан. Турғун ҳам, Мухайё ҳам ўзликларидан кечиб, бу чегарани хатлаб ўтолмадилар.

Муқолишга етгач, Турғун эгилиб ўғлининг юз-кўзидан ўнди. Мухайёга, Турғун уни ҳам ўпмокчидай бўлиб туюлди. Мабодо ўпганда ҳам, у барибир ортга қайтмаган бўларди.

Лекин, hozir негaдир эрини кўмсади. Оиласини кўмсади. Тинчгина турмушини: маъсуд кунларини эслади. “Менинг ёшимда, севги деган ёлғон-яшиққа бало бормиди?” деб ўйлади. “Севиб ҳам нима бўлдим, гўр бўлдимми, битта эр топилиб қолармикан деб, жоним ҳалак, минг овизни пойлайман, бир кишидан садо йўк!” Ҳатто ўрнининг олдида тилимиз кисик. Қачонгача яшириниб яшайман?

У, хаёлига Эркин ҳақида бир фикр урилганиданми, ундан имдод илинжидадир, ортингга, hozirгина ўзи тушиб қолган машина томонга ўгирилиб қаради. Қаради-ю, коп-қора бўшлиқда, итмикан, нимадир сандирақлаб келаётгани кўзига кўриниб кетди.

Мухайё кўркиб қадамини тезлатди. Файрихтиёрий равишда оёқлари қалтиради. Шу орада яна тисарилиб қараркан, кўзига кўринган қора махлуқ, сиртлоний эпчиллик билан оралиқни қискартираётганидан, аъзойи баданига титроқ югурди. Ўрталикда гўё икки-уч қадам қолганди. Мухайёнинг нафаси ичига тушиб кетди.

Махлуқнинг кўзлари совук йилтирар, таҳликали, тажовузкор эди. “Ҳозир тишласа керак?” деб ўйлади Мухайё. Сўнг ўзини қўлга олишга, ҳамлага шай туришга уринди.

Лекин бу уриниш, журъат шу қадар ночор эдики, оғзи-бурнига учуқларнинг тошиб чиқаётганлигини яққол сезарди. Лабларини қаттиқроқ босса, учуқларнинг пўртанадай потирлаб чиққан суви, иягига шилт-шилт томиб тушарди. “Бевани кўрса ит ҳам хурармиш, деганлари нахотки рост бўлса, нахотки азалий ҳикмат шундай бўлса?”

Мухайё ўз саволига жавоб топишга улгурмай,

оёқларига нимадир келиб суйкала бошлагандай, жон алпозда бакириб юборди. “— Тур, кет!” — дея, ердан тошми, таёкми ахтаргандай бўлди. Ўзини йўқотиб кўйганидан, ортига тисарилиб, қоп-қора бўшлиққа бир зум, қаттик ўкрайиб қараркан, ҳамла қилиш учун беихтиёр қадам ташламоқчи ҳам бўлди. Аммо кейинчалик ўзининг айтган таъбири бўйича туролмас бўлиб йиқилишига бир баҳя қолди.

Махлук, ноумид бўлгандай, тисарила-тисарила орқага чекинди-да, тўхтаб кута бошлади.

Муҳайё ўз хонасига кирганда, ҳамма ухлаётганди. Қўшни хонадан: “— Ким у?” — маъносидаги уйқусираган товуш келди. Онаси қоронғида рўмолини ахтарди шекилли, тимириланиб чиқа бошлади. Лекин, Муҳайё онаси билан кўришишга рўйхўшлик бермай, ичкаридан туриб, “Менман, ойи, ётаверинг, яхши етиб келдим” — деб қўйди. Онаси у айтган ёлғонга ишонди шекилли, кароват вичирлаб, унинг қайта ётганини билдирди.

Ойисининг ёнида ухлаб қолган ўғилчасини олиб келиш, Муҳайёнинг кўнглига сизмади. Онаси ҳозир келиб, “Ярим кечаси қайси гўрда санғиб юрибсан”, — дея уришишини истади. Бироқ онаси келмади. “Хар кимнинг ўзига инсоф берсин”, — деб ўйлади, шекилли.

Муҳайё, чироқни ёқиб тошойна ёнига келди. У ойнада ранги оплоқ оқариб кетган ўз аксини кўрди. Сочи, қоши, хатто киприклари ҳам оқариб кетгандай эди. Лаблари гезариб турарди. У афти ангоридаги синиқликка бардош беролмай, ўзини ўриндикка юзтубан ташлади.

Яримта бўлиб қолган умрининг изланишлари, йўклашлари, дийдор истовчи илҳақликлари уни, тун бўйи саросимага солиб чиқди. “Нега оилам бузилиб кетди?” — деган савол боши узра калхатдай айланаверди, айланаверди. Унинг жавоб берай деса, тили айланмас, жўяли бир жавоб топиш ўрнига нуқул кулармиш. Кейин тушининг давомида орадан қанча вақт ўтди, билмайди, осмонни тўлдириб учаётган калхатлар, кўздан ғойиб бўлиб, Эркин ҳадя қилган зебигардон шодалари бир илга тизилиб, унинг боши узра айланаверди.

Зебигардоннинг ҳар бир шодасида Мухайёнинг қулиб турган акси кўринарди. Кейин боши айланиб, қувваи хофизасида ҳеч нарса тасвирланмай қолди.

Туннинг алламаҳалида иситмаси чиқди. Алахсираб уйғонди. Тошойна ёнида илиғлик турган зебигардонни — тушига кириб қийнаётган, бўйинини бўғаётган, кизиб томоғини жиз-жиз куйдираётган зебигардонни олиб, деразадан кўчага улоқтирди. Чап тарафига уч марта туф-туфлади-да, ўнг томонга ўгирилиб ётди.

У ўз ҳаётининг ўнгланиб кетишини истарди. Ҳаётдан қаноатланишни истарди. Ҳаёт юрагининг барча истакларини қаноатлантиришини истарди.

Мухайё кўзини қаттиқроқ юмар экан, лаблари ўз-ўзидан пичирлайверди: “Ҳаётнинг жаъмийки завқу шавқи, лаззату фароғатлари юрагимда доимо тўлиб-тошиб турмас экан, бўлди бас, қаноатландим демайман, менга шунчаси ҳам етарли демайман, дунё гўзалликларига тўйдим демайман. Ҳали дунёдан умидларим кўп, орзуларим кўп, армонларим кўп. Ахир нега ҳам бориға шукур қилишим керак, нега-нега?”

Мухайё яна алахсираб ухлаб қолди.

Тонгга яқин туш кўрди. Итнинг қаттиқ-қаттиқ воғуллаши бир оз сергаклантирди. Шунинг учунми, кўрган туши аниқ-тиниқ эсида қолди: Тушида бир саёк ит, у ярим тунда деразадан улоқтириб юборган зебигардонни бўйнига тақиб олиб, ҳадеб дарвоза тағига тумшурини тикиб увиллармиш...

* * *

Мухайё тошойна ёнида соч тараб ўтирганда хонага ўғли кириб келди.

— Ойи, бу сизникими? — унинг қўлида Мухайё кўчага улоқтирган зебигардон турарди.

— Буни қаердан олдинг?

— Итимизнинг катагидан.

— У ерга қандай бориб қопти?

— Бошқа итлар олиб келгандир-да, қаранг ғажиб ташланган.

— Қутурган итлар теккандир. Бор, ташлаб юбор!

— Ювсангиз тоза бўлади. Жуда мактаб юрдингиз-ку?

— Шуни таққим йўқ. Бу касофатнинг дастидан

қанча балога йўликдим. Бунга қутурган ит тегмаган, бунга ит тегса қутуради.

— Ойи, нима деяписиз? Ахир бу аёллар жон деб тақадиган чиройли бўйинчоқ-ку?

— Жон ўғлим, буни кўзимдан йўкот!

— Майли, уйга қўйиб қўяй, сўраганингизда берарман.

— Яхшиси ташлаб юбор.

Мухайё Собиржонга қаради-ю, юраги гупуриб кетди.

Собиржон Турғуннинг қуйиб қўйгандай ўзи эди. — Сен дадангга жуда ўхшайсан. Худди Ҳасан-Ҳусандай. Биз, даданг билан шу зебигардон туфайли ажрашдик. Тақдир шу зебигардонни сабаб қилиб кўрсатди. Шунинг учун буни ташлаб юбор. Лекин... даданг кетган бўлса ҳам, унинг қиёфасида сен қолдинг. Демакки, сенинг қиёфангда даданг ҳам биз билан...

Мен ундан ҳеч қачон ажралолмас эканман. Буни кеч тушундим. Агар бу зебигардонни бўйнимга тақиб юрадиган бўлсам, ўз тавқилаънатимни осиб юрган бўламан.

Жон болам, уни ташлаб юбор. Ахир дадангнинг ўғлисанку! Ўрнингда даданг бўлганда, бизнинг йўллари-римишни айириб юборган бу зебигардонни аллақачон йўқ қилиб юборарди.

— Майли ойи, ташлаб юбораман. Кейин дадангнинг олдига борамиз-ми?

— Йўқ, ўғлим... Энди дадангнинг болаларига бошқа ойи оналик қилади. Энди биз бегонамиз.

— Ойижон, дадамга борайлик!

— Бўлди, бас қил. Сенинг кўзларинг, қош-ковокларинг, қилиқларинг, ҳар бир ҳаракатинг шу қадар дадангникига ўхшайди-ки, ҳатто сен учун мингта... — “Эркин бўлса ҳам”, демокчи эди-ю, кўксига фарёд қанчалик кучли бўлмасин тилини тийди ва “...си бўлса ҳам дадангдан ажрашмаган бўлардим. Мен адашдим. Лекин даданг ҳам оппоқ эмас. Энди, бўлар иш бўлди, бўёғи кўчди,” — деди.

— Ойи!

— Қўй ўғлим, мени қийнама. Кел, бу зебигардонни яшириб қўяй.

Муҳайё, зебигардонни олиб такинчоқлари орасига қўшиб қўйди.

* * *

Муҳайё Шаҳзода уйга кириб келганида бир қўшиқни хиргойи қилаётганди. Шеърга мос оҳанг излар, чет эл мусикаларидан ҳар бир сўзнинг маъносига мос, сўз ва оҳанг муштараклиги топилмай жиғибийрони чиқарди.

– Эшитдингми, Турғун уйланаётганмиш?..

– Қачон?!

– Билмадим, кимгадир унаштиришибди...

– Шунчаки, гапдир.

– Э, сенга нима, энди олдиндан йигит дегани қалашиб чиқаверади.

– Ундай эмас, Шаҳзода...

– Ўзинг кетгандинг...

– Қанийди қайтиб боролсам?

– Нима?!

– Ҳозир менинг олдимда иккита йўл турибди. ... қўшиқчи бўлиш, ё оилага қайтиш... Турғун уйланди деган сўз – менинг оиламнинг тугашидир. Қўшиқчилик эса ҳавойи нарсаси... Балки эрмакдир? Балки ундан ўч олишим учун, уни ўзимга қайтаришим учун восита эди. Мен куйласам унинг учунгина куйлардим. Энди кимга...

– Муҳайё... Ахир қўшиқчи бўлмасингдан олдин ажрашгандинглар... У сени қўшиқчи бўлганинг учун ташлаб кетгани йўқ-ку?

– Қўшиқни ташласанг ҳам, бари-бир қайтиб келмайди демоқчимсан?

– Уни умуман қайтиб келишини истамайман.

– Мен уни қайтиб келиши учун ҳамма нарсадан воз кечишга тайёрман.

– Муҳайё... ортингга йўл йўқ!

– Мен олдинда ҳам ҳеч қандай йўлни кўрмаяман.

– Мана кўрасан, ҳаммаси яхши бўлади. Ҳали ёш ва чиройли йигитлар...

– Уялмайсанми, Шаҳзода?

– Ахир у сени ташлаб кетди. Эркин билан муно-

сабатингдан сўнг, мана уйланыпти. Сен ҳам энди ўз аравангни торт!

— Оила кўзни чирт юмиб, юз ўгириб кетаверадиган матох эмас. Сен туйғуларини игна билан бир-бир ўлдириб чикқан кизга ўхшайсан. Қиз болани аслида мана шу туйғулари учун ардоқлашади. Эр нималигини билсайдинг.

— Хўш, сени қайси айбинг учун уйдан ҳайдади?

— Беайб одам бўлмайди. Мен уни эр ўрнида кўрмадим. Унинг имконидан кўра каттароқ нарсаларни талаб қилдим. Нафсониятига тегдим. Агар сабр қилсам, ҳаммаси аста-секинлик билан бўларди. Энди эса иш тескарисига кетди.

— Қўй, хали ҳаммаси олдинда. Истайсанми, у уйланаётган киз билан учраштираман.

— Йўқ. Фойдаси йўқ. У кизга ўз хатоларим ҳақида айтиб беришим мумкин. Лекин, бундан менга нима фойда? Қолаверса, Турғун менга уйланаётганда мени билмасди. Ўйлайманки, ҳозирги уйланаётган қизини ҳам яхши билмайди. Фақат, Турғуннинг кимлигини энди билаётгандайман. Бўлғуси келинга шу ҳақда гапирсам, балки бахтли бўлиб кетишлари учун озроқ ёрдам бўларди.

— Сенда бор-йўғи биргина чора қолган: Раъно билан учрашиш!

* * *

Муҳайё соат ўнларга яқин бутун аъзойи-бадани увишиб уйғонаркан, ўрнидан туриб уч-тўрт қадам ташлади-да, танидаги оғир юк худди ўзиники эмасдек, гандираклаб туни бўйи зада қилиб юборган ўриндикка яна ўзини отди. Кун кизиб, тиккага келганда юрагини ўртаб юборган қандайдир шижоатдан рухланиб, жусасини кўтарди.

Унинг биринчи қилган иши телефон рақамларини териш бўлди:

— Шахзода, бир келиб кет.

Кейин қоғоз-қалам топиб, столга чўккалади.

“Азизим, Эркин ака!

Мен ушбу хатни ўзимда қолган сўнгги имконият деб биламан. Балки, менинг (Муҳайё шу ерга келган-

да “ўз мухаббатимга” деб ёзмоқчи эди-ю, иккиланиб қолди ва ўз хис-туйғуларини бир оз яширмоқчи бўлиб, дудмалроқ ёзишни афзал кўрди) иқрор бўлишим, сизга бироз эриш туюлар, лекин мен ҳам инсонман.

Мухаббат ҳар қанча юксак ва илохий бўлмасин ва мен сиздан кўрган меҳру-мухаббатни ҳеч қачон, ҳеч кимдан кўрмаган бўлсамда ҳамда сиз билан ўтган саодатли лаҳзалар, мен инсон бўлиб ҳаётимда кўрган энг гўзал ва энг бахтиёр лаҳзалар бўлса-да, мен бугун сизга сўнгги сўзимни айтишга мажбурман: Агар ростдан ҳам севсангиз, менга уйланинг. Ва бу масалани бугун, соат 19.00 да бизнинг уйга келиб ҳал қилинг. Бўлмаса... Ундан кейин нима бўлишини албатта Сизга айтмайман. Бу ёғининг Сизга даҳли йўқ. Бу ёғида Сизнинг номингиз ҳам, Сизнинг хотирангиз ҳам ҳеч қачон, ҳеч қаерда эсланмайдиган ҳаёт бошланади. Ундан кейин мен учун ҳам балки ҳеч ким, ҳеч қаерда эсламайдиган ҳаёт бошланар. Мен ҳозирча бирор тўхташга келганим йўқ. Чунки, ҳозир мен Сизнинг соат 19.00да хонадонимизга кириб келишингиз умиди билан яшамокдаман. Сиз ҳар доимгидек, менинг бутун вужудимни, шууримни, завқу шавққа, ишқу сурурга, меҳру мухаббатга тўлдириб келасиз деган ўйдаман. Менинг ҳаётимда яна улуғ айём бошланади. Мен яна Сизнинг чўрингиз мисол ҳар бир кўз қарашингиздан барча истакларингизни муҳайё қилишга ҳозир нозир тураман. Дунёда бирор жуфт бормикан, сизу биз каби бўйи-бўйига, юлдузи-юлдузига, бир каптарнинг икки қаноти каби бир хилда ёзилиб, бир хилда сингиб қовушадиган, ҳаммаёқлари худди ўз танасидай бир-бирига ёқадиган.

Лекин, на иложки бугун элакни сувдан кўтариш вақти келди. Мен ортиқ кутиб юролмайман. Энди буёғи аввалгидай бўлмайди. Энди мен оила қурмоқчиман. Худди кийимлар эскириб, уларни ташлаб юбориш муддати келган сингари, бир кун гўзаллик мени тарк этади. Балки, қалбимдаги ёшлиқ шижоати, романтик ўй-хаёллар, баландпарвоз орзу умидлар ҳам тарк этар. Билмадим. Мени бугун мутлақо бошқа нарсалар ўйлантирмоқда.

Хуллас, Сизга танлаш учун сўнгги имконият қол-

дирмоқдаман. Бу имконият кечки соат еттида Сизнинг ихтиёрингизда бўлади, йўқса, ушбу хат сиз билан мени боғлаб турган сўнгги хайрлашув мактубидир. Бизни бошқа ҳеч нарса, ҳеч қачон учраштирамайди, ҳеч қачон боғламайди.

Агар кўришмасак, хайр! Мендан рози бўлинг! Мен сиздан розиман”.

Мухайё ўрнидан туриб, яна нималардир ёзиши кераклигини, яна нималардир қолиб кетганлигини, яна нималардир дейишга нафрати, яна нималарнидир дейишга меҳру муҳаббати етмаганлигини ҳис қилди. Ўйлаб-ўйлаб, яна Эркинга айтадиган гаплари қалбининг тубидан булоқдай отилиб чиқаётганини сизди. Бирок, энди ортиқча ҳис-туйғуга берилмаслик мавриди келганлигини англади. Қолган гапларни кечқурун соат еттига қолдирса ҳам бўлаверишини ўз-ўзига тушунтирди. Ҳали яшаш учун имконият борлигини хўрсиник ва ихтиёрсиз равишда эслади.

Онгининг қаеридандир ўжарлик билан қатъий турган мақсад, уни иккинчи қоғозни олишга мажбур қилди.

Иккинчи мактуб Турғунга аталган эди.

“Салом, Турғун ака!

Албатта, сизга мактуб ёзаётганимга ҳайрон бўлаётгандирсиз? Лекин, ажабланадиган жойи йўқ. Чунки, ҳаётимнинг бирон лаҳзаси йўқки, сиз ҳаёлимнинг бир четида турмаган бўлсангиз. Ҳаётимда бирон лаҳза йўқки, сиз мутлақо унутилиб кетган бўлсангиз. Бекорга айтишмас экан, икки ёш тўй қилиб, никоҳ айёмига қариндош, ёру биродарларини чорлаганда, самовотда фаришталар ҳам базму жамшид куришиб, икки ёш бахту саодати учун тантана қиладилар, деб. Никоҳда ана шундай сирли, сеҳрли қудрат ётишининг боиси ҳам шу бўлса керак. Афсуски, бунини мен жуда кеч тушундим. Тушунганда ҳам сизнинг юзингизга оёқ кўйиб, уйдан чиқиб кетганимдан сўнг, биз энди мутлақо ажрашиб кетдик, деб ўйлаганимдан сўнг, тушуниб етдим. Ҳаётнинг қизиқлигини қаранг-ки, сизга бўлган нафратим бугун мени мутлақо тарк этди. Бугун юрагимда сизга нисбатан қандайдир мойиллик уйғонган экан, ушбу мактуб ўша мойилликнинг нати-

жасидир. Тўғри, бугун мен сизни кечирганим билан сиз мени кечира оласизми? Лекин, энди мен сизга шу қадар улуғ муҳаббатни таклиф этаман-ки, шу чоккача менинг бу меҳримнинг ўндан бирини ҳам кўрмаганингизга иқрор бўласиз. Сабаби, энди мен Ҳаётимни бошқатдан бошламоқчиман. Унинг бошланишига эса сиз сабабчи бўласиз. Агар бугун кеч соат еттида ўзингиз билган, мен ва сизнинг ўғлингиз Собиржон яшаётган уйга етиб келсангиз ва бир оғиз “Сизларни кечирдим” десангиз кифоя. Мен сизнинг кечиришингизни ўз ҳаётимни давом эттиришга берилган руҳсатномадай қабул қиламан. Йўқса, мен учун бу ҳаёт давом этмаслиги мумкин. Ҳарқалай ҳозир мен шу ҳолатдаман. Ҳаётимнинг бурилиш нуқтасидаман. Ҳарқалай, ҳаётимнинг буёғи кечагидай бўлмайди. Эртанги куним қандай бўлиши менинг ўзим учун ҳам қоронғу. Кечаги кун жонимга шу қадар теги-ки, эртанги куним яна шу маромда давом этишини ортиқ истамайман. Агар келсангиз, мен сизни аввалги турмуш ўртоғим сифатидагина эмас, менинг ҳаётимни асраб қолган ҳалоскорим сифатида қабул қиламан. Қўлимдан нимаики илтифот келса, нимаики меҳру муҳаббат келса, барини сизга бағишлайман.

Агар келмасангиз ҳам яна ўзингиз биласиз. Ушбу хатни ўқиганда худди менинг қисматимни йиртиб ташлагандай бўлак-бўлак қилиб йиртиб ташланг. Шу билан орамиз мутлақо узилади ва мени бошқа ҳеч қачон, ҳеч жойда кўрмайсиз. Мен учун ўз қисматим ҳозир мана шу қовоздай ожиз ва нотавон бўлиб турибди. Уни йиртиб ташлаш учун жуда катта кучнинг ҳам кераги йўқ. Агар сиз қайтиб келсангиз, бу қовоз мен учун янги ҳаёт бағишланган инсон тақдири қафолатномаси сингари улкан қудратга айланган бўлар эди.

Хайрлашув олдидан айтадиган сўнги сўзим, “Сизни севаман” ва соат 19.00 гача кутаман.

Келмасангиз, қиёматда юз кўришамиз деган туйғу билан Муҳайё”.

Муҳайё мактубни ёзиб тугатар экан, эрига айтadиган гаплари бўғзига бир-бир йиғилиб келаётганидан юраги хапқириб кетди. Ўзининг одамлар қўлида шунча эрмак бўлиб юрганини эслаб, ғазаби келди.

Уларнинг бари менинг илтифотларимга нолойик дея, ўз-ўзига ҳукм чиқарди... Лекин яшаш керак. Зотан, унга ҳаёт мана шу одамлар орасидан берилган экан, демак муроса зарур. Агар бу одамлар унга эътибор қилмай унинг кадрига етмаётган экан, демак исён қилиши, бош олиб кетиши, ёйинки, бари-барига нуқта қўйиши зарур.

Соат учларга яқин Шаҳзода кириб келди. Дугонасини униккан, афтодаҳол кайфиятда кўриб, унинг ҳам юраги увишиб кетди.

— Шаҳзода, мана бу хатларнинг бирини Эркинга, бирини эса Турғунга олиб бориб бер. Мана уларнинг телефонлари. Менинг ҳозир улар билан кўришишга ҳам, гаплашишга ҳам тоқатим йўқ. Фақат ўз кўлларига топшир. Топшир-у, индамасдан қайтавер. Мактубда ҳаммаси ёзилган. Агар кечкурун вақтинг бўлса қайтиб кел, йўқса яна ўзинг биласан. Фақат сендан илтимос, уларни ҳозирок топиб, мактубларни бер, хат кечкурун еттигача уларнинг кўлида бўлиши шарт.

- Муҳайё, нима бўлди, очигини айт.
- Кейин, кейин. Ҳозир борақол.
- Хатларни ўқисам майлими?
- Йўқ, керакмас. Улар сенга аталмаган!
- Шулар мендан азизроқ бўлдими?
- Аёл киши учун аёлдан кўра, эркак ҳамиша азизроқ бўлган... бор энди, борақол.

Муҳайёнинг хўрлиги келди. Лекин юрагидаги кайғу котиб, қатъиятга айланганди. Бориб деразаларни очиб кўра бошлади. Деразадан ўзини ташласа, соғ қолиш-қолмаслигини чамалади. Агар соат еттигача ҳеч ким келмаса, ҳеч ким уни бу шаштидан қайтармаса, агар у ҳеч кимга керак бўлмаса, агар унинг ўйлаб юрганлари, умид қилиб юрганлари сароб бўлиб чикса, шунча яшаб қадр топмаган бўлса, энди яшаб юришидан нима фойда?

Деразадан ўзини ташлайди-ю, баридан қутулади.

Муҳайёнинг бир хаёли ҳали етти бўлмасдан, ҳали Эркин ҳам, Турғун ҳам бир қарорга келиб улгурмасларидан олдин, уларнинг муносабатини билмай, баридан қутулмоқчи бўлди. Яна деразаларни очиб, ўзини қандай ташлаши кераклигини чамалаб кўра бошлади.

Ошпоқ оёқларини дераза рахига қўйиб, бир зумга кўзини юмди ва ўзининг пастга тушиб кетаётганини тасаввур қила бошлади. Кўз олди коронғулашди. Ўзини ожиз ва чорасиз сизди. Қўл-оёқлари худди котиб қолгандек эди. Миясининг қаеридадир бир фикр йилт этиб, нишона берди: — Бечора онам, менинг дардимда куйиб, кул бўладиган бўлди-да. Ўғли Собиржон ҳам бир кунмас бир кун катта бўлиб, ўз йўлини топиб кетадигандай, негадир ундан хотиржам эди. Турғун ҳам, Эркин ҳам юрагида бирор илиқлик уйғотолмади. Ҳозир гўё шу ердан ўзини ташласа, унинг учун янги ҳаёт дарвозалари очиладигандай эди. Қўл силтаб ҳаммасини ташлаб кетади. Ҳаммасини. Ҳаммаси... унинг қадрига етмаган каззоблар. Мана Турғун — кип-қизил каззоблик тимсоли. Тўнка. Лоқайд. Муҳайёнинг барча фидоийликларига бефарқлик, совуққонлик билан қараган тўнка. Мана Эркин. Унинг чексиз меҳр-окибатига, суйиб-эркалашларига ёлғону алдовлар билан жавоб қайтарган муттахам.

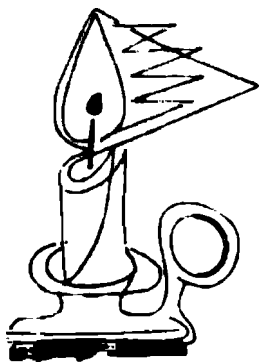
Ҳали турмушга чикмасидан олдин у Турғунга қанчалик ишонганди. Турғун уни янги ҳаёт остонасига бошлаб кетади дея, қаттиқ ишонганди. Ҳали шундай бахтли бўламан-ки, бу бахт нашъасини бир умр татиб тугатолмайман, — дея ишонганди. Аммо Турғун етаклаб борган ҳаёт ҳам, оддий ҳаёт эди. Бу ҳаётда ҳам ҳамма юк Муҳайёнинг елкасида эди. Муҳайё яхши гапирса, одамлар ҳам яхши гапирар, ёмон гапирса, бошқалар ҳам ёмон жавоб қайтаришар, ҳаммаси оддий ва алмисоқдан қолган, бахт ва омад, бу ерда ҳам хирмон бўлиб, уюлиб ётгани йўқ эди. У эса ҳаёт ҳам, қувонч ҳам, омад ҳам унинг эшигига тинимсиз окиб келаверса, — дея ўйлаганди. Афсуски, у бориға шукур қилмай, бу остонани тарк этди.

Кейин ҳаётида Эркин пайдо бўлди. Дастлаб Эркин ўзи кўзлаган ғаройиб ҳаётнинг тимсоли бўлиб туюлганди. Бу тимсол ҳақиқатдан ҳам юксак бўлиши учун, энди ўзи ҳам меҳнат қила бошлади. Бу меҳнат Эркинни кўр-кўрона, фидоийларча, бутун жону жаҳдини бериб севишдан иборат эди. У бутун онгини, тафаккурини, қалб-қўрини, топган сўнгги чақасигача Эркиннинг туриш-турмуши, ўй-хаёлига бағишлаб, сева

бошлади. Эркини севиш, бахтли қилиш учун ҳатто Муҳаббат деган улкан Фанни ўйлаб топди. Бу фанни ўртадаги ҳаётга бахшида қилди. Гўё Эркин бемору, у табиб эди. Эркин билан учрашишларига қизгин тай-ёрланар, айтадиган гаплари, қиладиган қилиқлари, нозу ишвалари, Эркин ёқтирадиган уйдирмаларни ўйлаб топар, юрак-юрагидан силқитиб чиқарар ва беморга бериладиган малҳамдоридай аста-секинлик билан ўз меҳру муҳаббатини, муносабатини билдириб борарди. Муҳайёнинг мақсади бўйича, Эркин бир кунмас бир кун бутунлай “тузалиб” кетиши, яъни бутунлай уники бўлиши, бутун жисму жони, ўй-хаёли билан Муҳайё учун уйғониб, Муҳайё учун ухлаши, Муҳайё учун яшаб, Муҳайё учун ўлиши керак эди. Аммо, Эркин “тузалмади”. Унинг муҳаббатига муҳаббат билан жавоб бермади. Ўзининг давом этаётган ҳаётини — оила-сини, турмуш-тарзини, ўй-хаёлини, ўзи кўзлаган мақсадларни заррача бўлсин ўзгартирмади ва ҳатто ўзининг бу оламига Муҳайёни етаклаб ҳам кирмади. Эркин Муҳайёни худди бир эркак киши севгандай, севди, эркалади, қўлидан келган ёрдамини аямади ва бундан ортик ҳеч нарсани ваъда ҳам қилиб ўтирмади. У фақат ораларидаги кўнгилхушлик давом этаверишини истарди, холос.

Бугун эса сарҳисоб вақти етди.

Муҳайё хонада бетоқат бўлиб юра бошлади. Ҳозир кимдир келиши керак эди. Қани, қайси бири илгарирок келаркин. Албатта, хатни ким биринчи бўлиб олса, ўша келади. Лекин кимнинг аввал келгани яхшироқ?

Албатта, Эркиннингда! Йўқ, Турғун келса ҳам майли. Тинчроқ.

Муҳайё яна бетоқат бўлиб соатга каради. Соат бир маромда чиқиллар, ингичка мили бир лаҳза бўлсин тўхтамасди. Соат еттига ҳали анча бор. Ҳали деярли уч соат бор. Мана шу уч соатда унинг қисматида ўзгариш бўлиши керак. Унинг ҳаёти янги ўзгариш сари бурилиши керак. Бу ҳаёт

унга ўзи кутмаган, ўзи ишонмаган саодатни инъом этиши керак.

Соат миллари тўхтамасди ва у ўзини “Бахт” осто-насига яқинлашайтганини сезди.

Бейхтиёр дераза сари кадам ташлар экан, дераза уни “ўлим” остонаси сари олиб кетмаслигига икром бўлди.

Аммо... улар хатни олган бўлсалар, соат еттини кутмай келишлари мумкин бўлган вақт аллақачон ўз хукмронлигини сураётганди.

* * *

Муҳайё бетоқат бўлиб соатга қаради. Соат милла-ри тинимсиз равишда олдинга интиларди. Ҳадемай еттига ҳам етади.

“Мана, ўйин ҳам тугади. Муҳаббат деб аталмиш эртак ниҳоясига етмоқда. Бу эртак қанчалик ҳузур-ҳаловатли ва бу дунёда ҳеч бир нарсани унга тенг-лаштириб бўлмаса-да, охир-оқибатда унинг сароб экан-лиги кўриниб қолди. Бу саробда мен ё малика бўлиб чиқиб кетипим керак, ёки қурбақа...”

Муҳайё деразага яқинлашиб, табақаларини оҳиста очиб кўра бошлади. “Шарманда-ю шармисорлик кис-матидан кўра...”

Муҳайё яна ўгирилиб соатга қаради. Соат милла-ри бешдан ошаётганди. Баногоҳ, қўнғироқ жиринги-дан сесканиб кетди. Босиб келаётган бало-қазодан кутулгандай эшик томон чопди.

Эшик олдида Турғун турарди.

— Салом, Муҳайё...

— Салом, келинг.

— Келдим. Менга хат ёзибсан.

— Хат ёзмасам келмаслигингизни билардим.

— Мени кутишинг мумкинлиги тасаввуримга сив-маганди.

— Нахотки, шунчалик бегоналашиб кетдик.

— Буни сендан сўраш керак. Тўғриси мен умидим-ни узгандим. Хатни ўқиб хайрон бўлдим. Сени менга хат ёзишга нима мажбур қилди? Ўйлаб, ўйимга етол-мадим. Тўғрироғи, ҳеч нарсани ўйлаб ҳам кўрмадим. Ўқидим-у, худди йўқотиб қўйган кадрдон нарсам то-

пилгандай, бу ёкка югурдим. Иккиланганим ҳам йўк. Шунга ишонасанми? Мана кара... Мана булар бари тўйга таклифномалар. Яна бир ойдан кейин уйланишим керак эди. Энди барисини йиртиб ташлайдиган бўлдим. Фақат сенинг бир оғиз сўзинг керак. Агар шу сўзни айтсанг, бас... Қани, кўзларимга тик қараб айт, менга хиёнат қилмадингми?

— Қанақа хиёнат?

— Сен мендан кейин ҳеч ким билан бирга бўлмадингми?

— Қайси маънода?

— Ҳеч кимни севмадингми, бирга ётмадингми?

— Нега тўйимиздан олдин бу нарсаларни сўрамай, энди, шунча йиллардан кейин сўраяпсиз?

— Авваллари менга хиёнат қилишинг мумкинлигига ақлим етмасди. Ажраб кетганингдан кейин бу нарса қўлингдан келишига ишондим. Тўйимиздан олдинги ҳаётингга ҳам кейинчалик шубҳалана бошладим.

— Сиз соддасиз. Агар ҳозир ҳам менинг гапларимга ишонадиган бўлсангиз, ўша соддалигингиз қолмабди.

— Демак, нимадир бўлган...

— Афсуски, бу саволларни жуда кеч беряпсиз. Балки, хат ёзишимнинг сабаби ҳам, уят мени ташлаб кетганидан бўлса керак.

— Мен ҳақиқатдан омадсизман...

— Нега? Эркак кишига осон. Истаган пайти уйланиб кетаверади.

— Мен ҳам шундай деб ўйлаганимда бу ерга келмасдим.

— Агар, сизга хиёнат қилмадим десам, ишонасизми?

— Сен бу гапни айтишни истамаяпсан. Демак, нимадир бўлган. Энди, юз бора йиғлаб-ёлвориб айтсанг ҳам ишонмайман.

— Тўғри... Шунча йил бир ёстикка бош қўйиб, кесишмаган йўлларимиз энди ҳам кесишмаслигига иқрор бўлдим. Сизда менинг юрагимни куйдириб юборадиган қудрат аввал ҳам йўқ эди. Энди ҳам. Нима қилай? Мен, сизни севганим учун эмас, ҳаётим фожиали тугаётганидан қўрққаним учун хат ёзгандим.

Келганингиз учун раҳмат. Мен сиздан розиман, сиз ҳам рози бўлинг.

— Мендан розилик сўрама. Бу ерга келиб хато қилибман. Бир ёғи ўрлимни ўйлагандим. Хайр!

Турғун жавоб ҳам кутмай, шиддат билан, аламдан бўғриқиб чиқиб кетди.

Муҳайё хонада асабий кезинаркан: “Бу сафар ҳам ўз вақтида келмади. Агар Турғун Эркиндан кейин келганида, балки вазият бошқача бўларди”, — дея ўйлай бошлади. “Эркин келадими, йўқми? Келиши керак!” Мен ҳаёт билан видолашяпман, нахотки бунга у бефарқ. Мен ўлсам, у нима йўқотади? Ҳеч нима! Нар и борса ўқиниб, сигарет чекиши мумкин. Кейин ўз хафачилигини кимларгадир айтиши, ўйнашларига мақтаниши мумкин. Ўғлим-чи, ўрлим ҳам бошида бирикки бор йиғлаши, катта бўлгач эса ўз йўлини топиб кетади. Онам-чи, онамгина менинг доғимда, гаму хасратда адоён тамом бўлади.

Муҳайё яна деразадан пастга қаради. “Ҳеч бўлма-са, бир лаҳза хавода эркин учаман, кейин азоблардан қутуламан. Нахотки, Эркин келмаса, шунчалик шафқатсиз бўлса?”

Нахотки, ўлишдан кўра яшаш қийинроқ. Муҳаббат деган нарсани ким ўйлаб топган? Ҳаётимнинг муҳаббатга тўла лаҳзаларида худди маликалардай яшадим. Маликалардай бахтиёр бўлдим. Бир одамнинг қалби қувонишга қанчалик қодир бўлса, шунчалик севиндим, шод бўлдим. Энг бахтли одам қанчалик бахтиёр бўла олиши мумкин бўлса, шунчалик бахтиёр бўла олдим. Ҳатто маликаларнинг ҳам юраги бундан ортиқ бахтиёр бўла олмайди. Муҳаббат мени шу қадар юксакликка кўтарди, энди эса бахтсизлик нима эканлигини билишга маҳкумман.

Муҳайё, соат жарангидан чўчиб тушди. Унинг миллари тўппа-тўғри еттини кўрсатиб турарди. “Эркин келмади. Начора? Бизлар деярли ҳамма нарсани гаплашиб бўлганмиз. Унинг келмаслиги эса, сўнгги саволларимга берган жавобидир”.

Унинг таҳқирловчи жавобига ожиз кимсанинг ожиз жавоби ҳам тайёр.

Муҳайё деразани очиб, раҳига оёқ қўяркан, паст-

да турган қоронғулик ичида, ғира-шира кўриниб турган Эркинга кўзи тушди ва бир балодан қутулгандай, орқага чекинди. Уялиб деразани ёпди.

— Нега эртароқ келмадингиз?

— Мен кутиб тургандим. Журъатинг етармикин, йўқмикин деб ўйлаётгандим. Тўғри топган эканман.

— Агар заҳар ичганимда-чи?

— Заҳар ҳеч жойда йўқ-ку?

— Бўлганида-чи?

— Сен ғирромлик қиялсан. Айт, қачон сенга уйланаман деганман. Тўғри, сени севаман деганман. Сенга бу сўзни айтганимда, севги нима эканлигини ҳам билмасдим. Сен туфайли севги нима эканлигини билдим. Муҳаббат ҳақидаги барча эртақлар, ҳаммаси рост эканлигига ишондим. Севгисиз ҳаёт, хайвонларнинг яшайдан бошқа нарса эмаслигига ҳам иқроор бўлдим. Лекин, нима қилай, сенга уйланомайман. Энди ҳеч нарсани ўзгартиришга қудратим етмайди.

— Мен-чи, менинг ҳаётим нима бўлади? Ахир мен темир эмасман-ку? Сиз мени ҳар бир хужайрамгача ўзгартириб юбордингизу, ҳаётимда ҳеч нарса ўзгармаслигини талаб қиялсиз.

— Ўзингни қўлга ол. Муҳаббатинг олдида қарздорман. Мен ҳозир сендан бир дунё олтин олиб, қайтариб беролмаётган одамдай қарздорман. Агар биз ўн йил олдин кўришганимизда, балки ҳозиргидай бир-биримизни севолмасдик. Биз умримизнинг шундай палласида учрашдик-ки, ҳатто бир кун олдин ё кейин учрашганимизда, балки бир-биримизга мутлако бефарқ қарардик.

— Сиз афтидан ҳеч нарсани тушунмаётганга ўхшайсиз. Ҳатто, нега сизни чақирганимни ҳам ўйлаб кўрмайсиз, Эркин ака!

— Сен менга бугун бермоқчи бўлаётган саволларингга дастлабки учрашувимиздаёқ жавоб берганман.

— Ҳаммага ёқди-гу, бир сизга ёқмадик, ёқмадик-а!

— Менга ҳам ёқасан. Мен ҳеч кимни сени севганчалик севганим йўқ. Умуман, сенгача севги нималигини ҳам билмасдим. Энди айтишим мумкин. Севгисиз ҳаёт...

— Ҳозир гап бошқа ёқда. Гап севгининг нималиги ҳақида эмас, натижаси ҳақида кетаяпти.

— Натижасини мендан талаб қилма. Марҳамат, яна истаганча севишиб юраверишимиз мумкин. Мана шунииси яхши...

— Йўқ, бу ўйинда фақат мен ютқизаман. Оиламдан ажралдим, ишхонамдан ҳайдалдим, яхши отим кўча-куйда ёмонга айланди. Эримдан қолган барча мол-мулкни ҳавога совурдик. Оёғимдан қулоғимгача қарзга ботдим. Ака-укаларимга ёлғон гапиравериб, бурдим қолмади. Ҳозир мени бу ҳаётда сизга бўлган умиддан бўлак ҳеч нарса ушлаб тургани йўқ. Сиз эса шу умидни узмоқчи бўляпсиз?

— Бу сен ўзинг танлаган қисмат.

— Мен бунчалик хўрланишга лойиқ иш қилмадим-ку?

— Сени ҳеч ким хўрлаётгани йўқ. Яна аввалгидай яшайверамиз, фақат уйланиш ҳақида гап очма. Оилам, бола-чақаларим бор.

— Сизнинг ҳаётингиз ўз йўлида текис кетаверади. Хаммаси жой-жойида, фақат қурбон бўлган биз.

— Қўй, ундай дема. Сени севавериб, мен ҳам адоий тамом бўлдим-ку?

— Ишонмайман.

— Нега?! (Эркин унинг елкасидан кучоқлайди) Уйланаман деган битта-яримтаси ҳали чикиб қолар. Биз эса фақат бир-биримизни севишга яратилганмиз. Кел, энди... (Улар диванда кучоқлашиб ўтирадилар).

— Қўйинг, ойм уйдалар. Сиз ҳақингизда гапирганман. Бўлмаса, аллақачон ҳайдаб чиқарардилар.

— Ўзимни ойижоним, мен учун шундай қизни тувиб қўйибдилар-у минг марта ўргилсам арзийди. (Эркин Муҳайёнинг юз-кўзларидан ўпа бошлайди). Юр, кетдик. Ўзимизнинг жойга...

— Йўқ, керакмас. Тўхтанг, нариги хоналарни кўрай, ҳеч ким йўқмикан. Эшикни ҳам беркитиб келаман. (Муҳайё ўрnidан кўзгалди. Эркин диванга чўзилиб, ёқасининг тугмаларини ечди. Хотиржам ва ўзидан мамнун). Анча вақтдан кейин кўзлари ором истаб, юмила бошлайди. Бу ҳол томоғига тақалган ўткир тигнинг оғригини сезгунга қадар давом этади.

Оғриқдан кўзини очганда тепасида турган Мухайёни кўрди:

— Жинни бўлдингми, ол!

— Мен бугун ўзимни ўлдиришга қасд қилмаганим-да, сизни ҳам ўлдирмаган бўлар эдим. Хайр. Мендан кейин яшашга ҳаққингиз йўқ.

— Эсингни йиғ. Жиннилик қилма. Ҳали ҳаммаси яхши бўлиб кетади. Ҳамма нарсани бир кунда ҳал қилиб бўлмайди. Балки турмушимиз ҳам ўзгарар. Болачакам бор. Сени ҳам шундай ташлаб қўймайман... Балки, яширинча никоҳдан ўтиб, алоҳида уй олармиз.

— Йўқ, бу гаплар жуда кеч айтиляпти. Бу гапларни мени қутқариш учун эмас, ўзингизни қутқариш учун айтяпсиз. Хайр!

— Мухайё, Мухайё, шошма, ол пичокни. Нима, мен сени бирон марта алдадимми, ё сени истаганингдай севмадимми, айт нима қилдим?

— Мен сизсиз яшашим мумкин бўлганда эди, ўзимни ўлдирмаган бўлардим. Сиз менсиз яшай оласиз, шунинг учун сизни ўлдираман. Мен бир ўзим ўлиб кетишни истамайман.

— Нима деяпсан, Мухайё, биз ҳали кўп яшаймиз. Бизнинг давримиз энди келади. Ол пичокни...

Мухайё унинг томоғига қадалган пичокни олди. Лаблари, титрарди.

— Ўлдир десангиз ҳам ўлдирмасдим...

— Сенга ишониб бўладими?

— Менга нима қипти?

— Ўзингни қўлга ол. Керак бўлсам чақирарсан. Ёпиғлиқ парда ёпиғлигича қолсин. Уни кўтарсак, биз ҳали бирга ўлишимиз учун кўп нарса етишмаслиги аён бўлиб қолади.

— Нималар?

— Сен мени севган пайтларингда бошқаларни ҳам назардан қочирмагансан. Мен ҳам худди шундай. Агар турмуш қурганимиздан сўнг, бир-биримизсиз яшолмаймиз деб кафолат беролганингда, мен сенга уйланган бўлардим. Афсуски, сен энди мени деб яшолмайсан. Ҳали сен севадиганлар ҳам, сени севадиганлар ҳам кўп бўлади. Муҳаббат эса хонаки эмас,

ёввойи каптардир. Сен хозир уни кафасга соламан деб, ўзингни қийнаяпсан. Балки, сен ўзингни ўлдиришинг ҳам, мени ўлдиришинг ҳам тўғридир. Лекин бу ўз юрагинг хақида, ўз муҳаббатинг хақида чиқарган тўғри хулосанг эмас. Биз муҳаббат учун ўлишга нолойиқмиз. Бизнинг юракларимиз сен ўйлаганчалик тоза эмас.

— Мен ҳам сиздай ўйлаганимда, бу хаёт учун, хаётнинг олдида ўзимни ифлос санаганим учун ўзимни ўлдиришга қасд қилмаган бўлардим. Хайр, сиз билан гаплашадиган гапимиз қолмади.

— Нима ҳам дердим. Омон бўл! Агар истасанг яна учрашамиз.

— Мен Худодан шундай бир муҳаббат сўрайманки, мен севган киши, мени ҳеч қачон алдамаса, бутун жонимни, умримни, кучу-қудратимни, юрагимни бериб унга фидойи бўлиб ўтардим. Жонингни тикиб борсанг-у сени қанча вақтлар давомида алдаб келаётганларини кўрсанг, бундан ортиқ фожеа борми? Лекин энди бу гапларнинг сизга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Кетинг!

— Хўп, хўп...

* * *

Тўй. Куй-қўшиқ авжида. Шовқин-сурон. Бирровга келган хонандалар иккита-иккита, тўртта-тўртта қўшиқ айтиб, даврани бўшатяпти. Навбат Муҳайёга етиб келган.

Ўртани олиб борувчи уни огохлантираяпти:

— Муҳайё, тайёр бўлиб турунг, қўшиқ тугаши билан эълон қиламан, хўпми?

— Тезроқ бўлаколинг. Вақтим зиқ.

Шу пайт тўйхонага Севинч кириб келади. Унинг атрофида чолғучилари. Унинг виқор билан юришларини кўрган тўй ахли хайратда. Ҳамма йўл берган, ҳавас билан қараган. Баъзилар суюлиб кулдук қилган. “О, Севинч келди”, деган товушлар. Ўртакаш ҳам югуриб пешвоз чиққан.

— Келинг, келинг Севинч!

— Тўй қалай бўляпти?

— Зўр. Сиз келдингиз, энди даҳшат бўлади.

– Менга, қачон навбатни берасан?
– Сизгача уч киши ёзилган.
– Вақтим зиқ. Ҳозир чиқиб айт.
– Менга барибир. Ана, Мухайёнинг навбати. Ўзингиз сўранг.

– Мухайё... Ҳозир мен чиқаман. Йўк, дема. Озроқ турсанг асақанг кетмайди.

Мухайё: — Йўк. Куголмаيمان. Қолаверса, мен қўшиқ айтгандан сўнг, сенинг келган-келмаганинг ҳам билинмай кетади. Шунинг учун шошилмай қўяқол.

Севинч: — Газанда!

Мухайё: — Менинг олдимга тушишингга ҳали анча бор!

Севинч: — Шундай қиламан, томоғинг ҳали менинг номимни айтишдан бошқасига ярамай қолади.

Мухайё: — Сенинг номингни айтганларнинг таҳорати бузилиб кетяпти-ю.

Севинч: — Сенда таҳорат борми?

Севинч ғазаб ва нафрат билан тўйдан чиқиб кетади. Бир тўда одам унга эргашади. Мухайё қўшиқ айтиш учун ўртага қараб юра бошлайди.

* * *

Севинч ва Наргиза ўтирибди. Севинч асабий:

– Ҳозир у ким билан юрибди. Ишонгани ким?

– Эркин дегани билан. Ҳарқалай катта бойлардан...

– Сен унга йўл топишинг керак. Унинг қўйнида бизнинг гўзаллардан бири ётганида, мен ўзим Мухайёни етаклаб бораман. Эрини, оиласини ташлаб, шу Эркин деганига ишониб, кариллаб юрган экан, ишонгани хиёнат қучоғида ётганида бир кўриб қўйсин. Ва мен ҳам шунда Мухайёнинг ахволини кўриб, губорим тарқалади.

Уни енгининг бошқа йўли йўк!

* * *

Эшик кўнғироғи жиринглайди. Эшикда Севинч ва Мухайё дамбадам тугмачани босарди. Севинч Мухайёга масхараомуз пичирлади:

– Сал ўзингни бос. Ҳозир севаман деганингни

ахволини кўрасан... Ишонганинг, иштонсиз ишрат қияпти.

Ичкаридан, “Ким у?” деган товуш. Севинч “Бу мен!” дейди. Муҳайё тиркишдан панага бекинади. Эркин бамайлихотир, Севинч келганидан хотиржам тортиб, эшикни очади. Эркин халатда. Олдин Севинч, сўнгра Муҳайё кириб боради. Эркин дахшатдан донг қотиб қолади. Қизларни кўрган Наргиза худди ҳеч нарсадан хабари йўқдай, ярим яланғоч, югуриб келиб, Эркининг устига сакраб осилиб олади. Унинг хиёнатини кўрган Муҳайёнинг кўзлари олов бўлиб ёнади. Сумкасидан пичоқни олиб отади:

— Аблах!

— Тўхта, Муҳайё...

Эркин хонага қочиб кириб, эшикни беркитади. Муҳайё, эшикни тепа бошлайди: — Ҳо-зир ўлдираман!

— Муҳайё, мен барибир сени севаман, якка-ю яғонаман. Ўзингни бос. Хотиним эмассан-ку?

— Ўлдираман, ифлос! — Муҳайё пичоқни эшикка санчади. Каттиқ жанжал, бақир-чақирлардан бутун “дом” ларзага келади. Севинч истехзоли табассум билан бўлаётган воқеаларни кузатиб турарди.

* * *

Муҳайё студияда кўшиқ ёзаётган эди, кимдир ойнани чертаётганини эшитиб, ўша томонга қаради. Ойна ортида Эркин турарди. Муסיқачилардан ўнғайсиэлаиб, ташқарига чиқди.

— Келинг!

— Салом, Муҳайё.

— Нега келдингиз?

— Биласанми, ҳамма айб менда. Сенинг олдинда гуноҳорман. Мени кечир.

— Хўп, кечирдим.

- Кел, ярашамиз.
- Хўп, ярашдик ҳам дейлик, кейин нима бўлади?
- Мен сени яхши кўраман.
- Қўйинг бу гапларни. Фижиним келяпти... Бу сўзларни шу қадар ёмон кўраман-ки, айниқса сизнинг оғзингиздан чиққанда, чидаб туролмайман.
- Тўғри, авваллари бу гапларни эрмакка айтардим, энди ростдан, чин юракдан...
- Бўлди, бас. Кетинг!
- Айт, айбимни қандай ювай? Битта жонимга бунча жабр. Мен сени бу қадар севаман деб ўйламагандим. Ҳозир нима десанг розиман. Фақат, аввалгидай дўст бўлайлик, аввалгидай бирга бўлайлик. Ахир бир пайтлар севардинг-ку? Бир пайтлар айтган сўзларинг ҳеч қачон ёдимдан кўтарилмайди. Айниқса, теракзор тагидаги учрашувимиз кўз олдимдан кетмайди. Ахир бир-биримизни севамиз-ку, нега кечирмайсан? Ёлвораман Мухайё, мени кечир, сени севаман!
- Ёлғон! Авваллари сизни мутлақо бошқа одам деб билардим. Сиз, тасаввуримда салкам авлиё эдингиз. Кейин билсам, сиз ҳам бошқалар қатори ифлос экансиз. Энди кечиримнинг ҳожати йўқ. Бу кечиримлар ҳеч нарсани ўзгартиролмайди. Сиз, бугун кечирим сўраб, эртага хиёнат қиласиз.
- Бўлди, ҳеч қачон хиёнат қилмайман. Истайсанми, сенга уйланаман. Оила қуриб, ўғлингга оталик қиламан. Доимо бирга бўламиз. Қасам ич десанг, қасам ичаман. Сени севаман, Мухайё! Сенсиз кийналганларимни билсайдинг.
- Рости, сени бу қадар севиб қоламан деб ҳеч ўйламагандим. Энди сенсиз яшолмайман.
- Эркин ака, кетинг бу ердан. Гапларингизни эшитиб кўнглим айниятипти. Одам бу қадар пасткаш бўлмаслиги керак.
- Мухайё, уйингга совчи жўнатаман. Тўй қиламиз. Ҳаммаси очикчасига бўлади. Яна қандай исботлай...
- Кетинг... Севгини бунақа гаплар билан сотиб олиб бўлмайди. Сиз, мен ўйлаган одам эмассиз. Сиз, хиёнаткор, соткинсиз.
- Хўп, мен шундайман. Фақат сен мени кечир...

— Мен кечирганимда ҳам, энди ҳеч нарса ўзгармайди. Энди ҳеч қачон учрашмаймиз. Бари тугади. Эртага келсангиз ҳам, ўн йилдан кейин келсангиз ҳам, жавобим шу. Қасам ичиб айтаман, қайта сиз билан бўлсам, ёлғиз боламнинг ўлиги тутсин.

— Муҳайё...

Муҳайё чирт бурилиб студияга кириб кетди. Эркин нима дейишини билмай, довдираб қолди. Тақдирга тан берган одамдай, хайрат ва таажжубда, бошини чангаллаб, ерга ўтирди.

* * *

Раъно: — Сиз Турғун акамнинг менга бўлган муносабатлари самимийлигига шубҳаланаяпсиз, шекилли?

Муҳайё: — Йўқ, балки ўзгаргандирлар. Лекин аёл кишининг ёлғиз қолиши, кун келиб инкор этилиши, севилмай қолиши, севган одами йўқламай қўйиши, нақадар азобли эканлигини билганим учун бу ерга келиб ўтирибман.

Раъно: — Менинг ўрнимда бошқа одам бўлганда, шундай қилармидингиз?

Муҳайё: — Ҳа, мен негандир Турғун ака сизни севиб қолганига ишонмаяпман. Мана шу нарса сизни бахтсиз қилади, деган хавотирдаман. Биз бор-йўғи битта зебигардон учун ажрашиб кетдик.

Раъно: — Ҳозир Турғун акага телефон қиламан. Сиз нариги телефондан бемалол эшитаверинг.

Муҳайё: — Йўқ, керакмас.

Раъно: — Керак. Бу сиз учун ҳам, мен учун ҳам керак. Фақат билдириб қўйманг.

Раъно телефон рақамларини теради. Трубкани Турғун кўтаради;

Турғун: — Алло, Раъно яхшимисиз?!

Раъно: — Турғун ака, сиз билан кўришганимизда, неча бор шайландиму лекин айтолмагандим. Энди, телефонда бўлса ҳам, сўрашга мажбурман. Нега хотинингиз билан ажрашгансиз?

Турғун: — Уни ўзи кетди. Қўшиқчи бўлмоқчи экан... Қисқача айтганда: “Бахтимиз очилмади”.

Раъно: — Агар эртага у киши қайтаман деса, қайтадан уйланасизми?

Турғун: — Йўк. Чунки у менга хиёнат қилган.

Раъно: — Балки, бу нарса бўлмагандир. Мен ўз бахтимни ўзгалар бахтсиэлиги ҳисобига қурмокчи эмасман.

Турғун: — Сизни севишим учун бахтсиз яшаганим тўсик бўлолмайди.

Раъно: — Сизнинг Муҳайё билан кечирган турмушингиз, мен билан ҳам такрорланмайдими?

Турғун: — Ҳеч қачон. Бизлар бахтли бўламиз. Кўр ҳассасини бир марта йўкотади. Энди кўзим очилди. Сиз менинг бахтимсиз.

Раъно: — Турғун ака, уйга адам келиб қолдилар, кейинрок кўнғироқлашамиз.

Турғун: — Раъно, Сиз ҳеч шубҳаланманг. Сизни яхши кўраман. Соғ бўлинг!

Улар трубкани кўйдилар. Муҳайё ҳайратдан қотиб қолган. Нима дейишини билмай, Раънога қарайди. Сўнг: — Раҳмат, анча нарсани ойдинлаштирдигиз — деди.

Раъно: — Албатта, мен Турғун акага нисбатан яхши иш қилмадим. Балки, бу ишим учун у киши хафа бўларлар. Лекин сизларнинг ораларингиздаги боғлиқлик қай даражадалигини билиш, мен учун ҳам қизиқарли. Бунга кўз юмолмайман. Оила қургунимизча бу муносабатлар ошкор бўлгани яхши. Турмуш қургунимиздан сўнг, оила сирларини ҳеч қачон ошкор қилмайман.

— Шундай бўлгани яхши. У сизни бу қадар яхши кўриб қолганини билмаган эканман. Узр. Энди мен борай!

* * *

Якин одаминг ўлса, “бандалик экан-да” — дея таскин излайсан. Аммо қачонлардир қадрдон бўлган, сени кучиб эркалаган, жисму-жонини берган, борлигинга сингиб кетган ва ҳаётингнинг энг азиз бўлаги бўлиб қолган инсон, ҳатто у кейинчалик бегонага айланиб қолган бўлса ҳам, у энди сендан мутлако кетаётганлигини кўриш, айниқса бошқа бировни бахтли қилиш учун, айнан сени ўрнингга бошқа бировни саодатли қилиш, уни севиш, унга ўз ҳаётини бағишлаш,

у билан оила куриш, сени аро йўлда ташлаб у билан колган умрини файзли ўтказиш ва сени битмай-тугалланмай колган можаролар исканжасига ўзингни ёлғиз ташлаб, кетаётганлигини, янги ҳаёт остонасини очиб, кириб кетаётганлигини кўриш, нақадар дахшат. Аиникса, аёл киши учун. Аёл киши учун, ўзининг собиқ турмуш ўртоғи бошқа бировга уйланаётган тундан машъумроқ тун йўқ. Агар аёл мана шу тундан эсон-омон ўтиб олса, мана шу тунда сабр-токат қилолса, кейин юраги тош бўлиб, яшаб кетаверади. Хамма ба-лога бардош беролади. Фақат у, мана шу тунни ўтказиб олса бас.

Лекин Мухайё ўша кеч уйда ўтира олмади. Ўзи қарахт бўлиб қолган, оёғини ердан узолмас, чангакдай букилиб ўтиришдан бошқасига ярамасди. Ўзини бу қадар афтодахоллигини бекитиш учун, далда дея ўғлини ҳам ўзи билан олиб, тўй ўтаётган кафега бориш учун такси тўхтатди.

Кейинги пайтларда Мухайё кўп тўйларда бўлди. Қўшиқ айтиб кўп баэмларни ўтказди. Никоҳ тўй, суннат тўй, чарлар... Баъзан иккинчи бор уйланаётганларнинг тўйида ҳам бўлди. Тўйхона худди унинг ишхонасидай бир таассурот уйғотарди. Лекин бугун Турғун уйланыпти.

Кафе катта йўлнинг ёқасида бўлганлиги учун ўтган-кетганлар кўп. Мухайё қоронғу тушганидан фойдаланиб, худди йўловчидай кафе атрофида аста-секин юра бошлади. Кафе оғзида, бир пайтлар унга қариндош бўлган, уни таниган, уни ҳурмат қилган танишларига кўзи тушди. Тўйдаги кўшиқчини ҳам овозидан таниди: Севинч! Дунёнинг айланиб келишини қаранг. Севинч уни Эркиндан айирганди. Энди Турғундан ҳам айиряпти. Йўқ, Севинч Эркиннинг хиёнатларига хотима ясади, очиқчасига кўрсатиб берди, холос. Турғун билан бўлган можароларнинг эса сўнгги кунида, иштирок этяпти, холос. Лекин, нега айнан Севинч?!..

Мухайёнинг бир нияти, тўйга шарт кириб бориш эди. Лекин шартга кириб боришга ҳаққи йўқлигини биларди... Қолаверса, бу ердагиларнинг баъзилари уни

Турғуннинг собиқ хотини деб билса, баъзилар “ана, кўшиқчи Муҳайё келди” — дея хаёл қилади.

Муҳайё тўйхонага қарар экан, кўзларидан дув-дув ёш тўкиларди. Собиржон ҳам онасининг авзойига қараб, хархашаларини тўхтатди. Боядан бери, ана амаким, ана аммам, ана фалончи акам деб, тўйхона томонни кўрсатар, ҳеч нарсани тушунмай, онасини ўша томонга судраётганди. “Улар бари ёмон одамлар” — дейиши ҳам таъсир қилмас, нега шунча вақт яхши бўлиб юрган одамлар, бирданига ёмон бўлиб қолганлигига идроки етмасди.

Муҳайё асфальт йўлни кесиб, югуриб келаётган Турғунга кўзи тушди. Турғун кела-солиб Собиржонни кучоқлаб олди.

— Ўғлим, мени кечир. Хоҳласанг сени тўйхонага олиб кираман. Хали катта бўлганингда, мени тушунасан. Унгача ҳам ёлғизлатиб қўймайман. Олдинга бориб тураман. Ўғлим, сени яхши кўраман. Менинг жигарбандимсан. Кўчада қолган бахтим, бахтсизимсан.

— Дада, дадажон... Сизни соғиндим.

— Ўғлим, сенга қайтар йўлларим беркилган бўлса, нима қилай?! Мен бугун уйланыпман. Фақат сени кўриш учун чиқдим. Менга сени келганингни, ойингни келганини айтишди.

Турғун бошини кўтариб, Муҳайёга қаради.

— Раъно сени танир экан. Сени олдинга чиқшимни билиб, бўйнидаги зебигардонни ечиб берди. Ма, ол. Қачонлардир битта зебигардон учун ажрашиб кетгандик. Буни тақиб, зора бахтли бўлсанг. Зебигардон хақида унга ўзинг айтиб берган экансан. Мени ҳам жуда бахтли деб ўйлама. Агар менга хиёнат қилмаганингда ҳеч қачон уйланмаган бўлардим. Менинг ор-номусимни бу қадар арзон сотганинг учун, сени кечирмайман. Умид билан бир ёстикка бош қўйганимиздан сўнг, сенга бутун ҳаётимни бағишлагандим. Афсус, бошим тошга жуда каттик урилди. Сен ҳам ўз бахтингни топарсан. Илтимос, бу зебигардонни ол. Мендан гинанг қолмасин...

— Керак эмас. Мен бу ерга зебигардон учун ёки Сиз учун келганим йўқ. Ўзимнинг фожеамни кўриш

учун, мен йўл қўйган хато нақадар дахшатли эканлигини англаш учун келганман.

— Мен борай. Сўнгги илтимосим, буни ол. Турғун Муҳайёнинг қўлига зебигардонни тутди. — Собиржонга бирор нарса керак бўлса айтарсан.

Турғун ортига қараб югуриб кетди. Муҳайё узок вақт ўкириб-ўкириб йиғлади. Жимиб қолган Собиржон унинг этагига ёпишиб олганди. Орадан анча вақт ўтди, Собиржон онасининг ниманидир ёғирлатиб еяётганини кўрди. Муҳайё зебигардон доналарини бирма-бир орзига солаётганди. Доналар катта-катта бўлганлиги учун, томоғидан зўрға ўтар, баъзиларини тиши билан синдираман дер, лекин тиши синиб, лабининг бир бурчидан қон сизиб чиқарди. Собиржон ойисининг қўлларига тирмашди. Лекин ойиси важохат билан, шода-шода тошларни каппалаб орзига солар, ўқчиб-ўқчиб ютинарди. Собиржон ойисини қаттиқ тортиб ўзига қаратмоқчи эди. Муҳайё йўл четидаги панжарага суянганча ерга беҳуш бўлиб кулади. Собиржон ойисига қараб энгашганида, Муҳайё нафас ололмай хириллар, кўзлари катта-катта очилиб, дахшат ва саросимадан қотиб қолган эди.

Собиржон энди онасига ёрдам беролмаслигини тушуниб, тўйхона тарафга чопди.

Турғун етиб келганида Муҳайёнинг кўзлари осмонга қараб қотиб қолган, унинг кўзлари юлдузлари куйган тун осмонидай қоп-қора эди...

АТИРГУЛ

Теленовелла

Талабалар ётоқхонаси.

Бинонинг кўча тарафига қараган деразаларидан машхур эстрада кўшиғи янграб турибди. Бошқа бир деразадан мўралаб турган киз, дарахт тагида турган йигитчага нималарнидир ишора қилади, кулади. Икки талаба рўзғор халта кўтариб бино эшигидан ичкарига кириб кетишмоқда.

Улар учинчи каватга чикиб, йўлкадан ўтиб боради ва ўзлари яшайдиган хона эшиги олдида тўхтаб, хайрон туриб қоладилар.

Эшик туткичига бир дона кизил атиргул кистириб қўйилганди. Қизларнинг бири чиройли лабларини кимтиб уёк-буёкка қараб кўяди. Ҳеч ким кўринмайди. Шундан кейин гулни туткичдан юлиб олиб, эшикни тақиллатади. Эшик очилади, у ичкарига киради. Эшик яна ёпилади. Дугонаси Севара унинг кўлидаги атиргулни кўриб қарсақ чалиб юборади.

– Ву-уй, Зилола янами?

Зилола унга жавобан “ҳа” дегандек бош ирғаб кўядида, гулни қаравот устига ташлайди. Камола унга хўмрайиб гулни олади.

– Нега ташлайсан? (У гулни стол устидаги вазада турган бошқа атиргулларга кўшиб кўяди) – Мана бу ерда турсин. Қара, қандай чиройли! Агар ҳар куни эшигимиз туткичида биттадан атиргул пайдо бўлиб қолаверса, тез орада хонамиз гулзор бўлиб кетади.

Зилола индамай кийимларини алмаштира бошлайди.

СЕВАРА: – Севади, севмайди, севади... дея пичирлаб, гул япроқларини битталаб юлиб, юрак шаклини ясай бошлайди, сўнгра отилиб келган найзани, томчи қонни ясайди, барглар “севади” сўзида тугайди. Севара шодлигидан чапак чалиб юборади.

СЕВАРА: – Севар экан, севар экан...

ЗИЛОЛА: – Севара!

СЕВАРА: – Нима дейсан?

ЗИЛОЛА: – Нима бало, хумдан тилла топдингми?

СЕВАРА: – Вой мунча яхши... Севар экан... Ким бўлиши мумкин-а?

ЗИЛОЛА (тушунмай) – Ким?

КАМОЛА: – Ўша ошики бекарор!

ЗИЛОЛА: – Мен қайдан билай?

КАМОЛА: – Биласан. Сен балониям биласан. Бу атиргуллар сенга аталган.

ЗИЛОЛА: – Биронтаси хазиллашаётгандир?

СЕВАРА: – Йўқ, бу нарса билан хазиллашиб бўлмайди. Буни мухаббат деб қўйибдилар. “Дилдаги охим менинг биринчи мухаббатим”!...

ЗИЛОЛА: – Ана холос!

КАМОЛА: – Кўнглим сезиб турибди. Кимдир сени каттик севиб қолган. Атрофингда куйиб, ёниб, ўртаниб, парвонадек айланиб юрибди.

Ҳамма қизлар бараварига:

*Яна пайдо бўлдим йўлингда
Йўлларингда яна бўзладим.
Бечора қалб сенинг қўлингда
Йўлларингда толди кўзларим.*

ЗИЛОЛА: – Нега энди, ўзимга учраб дилидагини айтиб қўяқолмайди?

СЕВАРА: – Демак, у яхши йигит. Содда, камтар, фахм-фаросатли. Сен рад этишингдан чўчиб журъат қилолмаётган бўлиши мумкин.

КАМОЛА: – Фолбин бўлиб кет-а!

СЕВАРА: – Бола бечоранинг адойи-тамом бўлгани кўриниб турибди. Бу қизил атиргуллар унинг қон бўлиб кетган юрагининг рамзи!

ЗИЛОЛА: – Қўйсанг-чи, шунақа гапларни!

КАМОЛА: – Сен омадли экансан. Ҳар куни эшик тутқичига бир дона қизил атиргул қўйиб кетиш... бу хаёлга сирмайдиган нарса... Зилола, бир иш қилмаймизми?

КАМОЛА: – (картошка арча туриб) – Нимайкан?

СЕВАРА: – Кел – ўша Мажнунни ушлаб оламиз!

ЗИЛОЛА: – Қанақа қилиб?

КАМОЛА: – Эшик тутқичига гул илаётганда шартта ушлаб оламиз. Кейин қўлларини қайириб хонага олиб қирамиз.

СЕВАРА: – Кейин-чи?

КАМОЛА: – Кейин суд киламиз. Мен судья бўламан. “Хўш, йигитча, нега факультетимизнинг мутлак гўзали Зилолахоннинг атрофида гирдикапалак бўлиб юрибсиз?” дейман. Сен “оқловчи” бўласан!

ЗИЛОЛА: – Нега энди “оқловчи”?

КАМОЛА: – Чунки, уни севасан-да!

ЗИЛОЛА: – Бўлмаган гапларни гапирма!

Бир кун, Зилола, Камола, Севара билан гул келтирувчини тутмоқ илинжида узок пойладилар. Эшик оркасида тек қотганча кутдилар. Камоланинг қўлида швабра. Севаранинг қўлида шиппак.

Камола (китмирлик қилиб шивирлайди) – Уришга олволган нарсангни кара! Юмшоқроқ тегсин деяпсан-да?

(Севара унга мушт ўкталиб, “жим” ишорасини килади).

Эшикнинг у томонида қандайдир кадам товушлари эшитилади. Эшик оркасида тўхтади. Эшик тимдаланаётгандек, аста китирлайди. Тутқич овози. Қизлар эшикка ёпишадилар. Ва талашиб-тортишиб очадилар. Лекин улгуролмайдилар. Йўлакда ҳеч ким йўқ эди. Эшик тутқичида эса бир дона атиргул илиғлиқ турарди. Ҳаммалари кулиб юборадилар.

СЕВАРА: – Э, эсиз қочириб юбордиг-а?

КАМОЛА: – Ҳа, “бахт қуши” нг учди-кетди. Ўзингда, нега йўлимни тўсасан? Эшикни очдинг бўлдийди, швабра билан калласига бир уриб сулайтириб қўярдим, вассалом!

ЗИЛОЛА: – Ажаб бўпти!...

Улар иши юришмаган овчидай, попуклари пасайиб, хонага кириб кетдилар. Орадан бир-икки кун ўтиб, бу ҳолат яна такрорланди. Ҳаммаси яна эшик ортида номаълум ошикни кутиб турардилар.

Камоланинг қўлида яна швабра. Севаранинг қўлида савзитахта. Йўлакдан келаётган кадам товушлари уларнинг эшиги тагига келганда тўхтади.

Камола кўрсаткич бармоғини лабларига босиб, “жим” ишорасини қилади ва бирдан эшикка ташланади.

Эшик ортида галстугини тўғрилайётган, йигитча уларнинг важоҳатини кўриб ағдарилиб тушаёзди. Қўлтиғидаги сумкаси ерга тушиб, ўзи орқага қочади ва кўкрагига туфлайди.

КАМОЛА: – Шароф ака?

ШАРОФ: – Э-э, секинроқ! Бу қанақаси?

ЗИЛОЛА: – Вой ўлай, бу сизмидингиз, Шароф ака?

КАМОЛА: – Ана холос, сал қолди-я!

ШАРОФ: – Нима, менга суиқасд уюштирмоқчи эдингларми?

КАМОЛА: – Бизни кечиринг Шароф ака... Биз...

СЕВАРА: – Ҳазиллашмоқчи эдик!

ШАРОФ (кулиб) – Швабра, савзитахта билан-а? Биттадан бошимга урсанглар, томим кетиб қолади-ку?

КАМОЛА: – Жуда юракдан ҳам берган экан-да, намуноча? (қўлидаги атиргулни кўрсатади) – Буни сиз олиб келмадингизми?

ШАРОФ:– Йўқ. Биринчи марта кўриб туришим, тинчликми?

СЕВАРА: – Йўқ, шунчаки...

ШАРОФ: – Мақсадинглар нима ўзи, тушунолмадим? Озиб-ёзиб бир келиб колганимда, оғзи-бурним қонга беланишига сал қолди-я?

СЕВАРА: – Юринг, хонага кирайлик гап бор!

ШАРОФ: – Қанақа гап?

КАМОЛА: – Яхши гап. Юринг!

ШАРОФ: – (ҳазиллашиб швабрага имо қилади) – Урмайсизларми?

КАМОЛА: – Агар бир қўшиқ айтиб жўялик бир маслаҳат бермасангиз...

ШАРОФ: – Келинлар яхсиси мен сизларни ўзим қўшиқ айтадиган концертга таклиф этаман. Жуда зўр бўлади. Мазза қиласизлар.

***

Ётоқхона. Йўлакда шошиб кетаётган йигит шарпаси кўринади. У таниш эшик рўпарасида тўхтаб, энди қўйнидан атиргул олиб тутқичга қистираётганида тўсатдан эшик очилади-ю, ичкаридан Зилола чиқиб келади. Буни икковлари ҳам кутмаган эдилар. Атиргул ерга тушади. Йигит уни олгани энгашади ва бош кўтариб гуноҳқорона илжаяди.

ЗИЛОЛА: – Бу ерда нима қиляяпсиз?

ЖАВОҲИР: – Ўзим...

ЗИЛОЛА: – Эшигимга гул қистириб кетаётган сиз экансиз-да?

ЖАВОҲИР: – Ҳа...

ЗИЛОЛА: – Кимга?

Жавоҳир (гуноҳкорона бош эгади) – Биласизми...
Мен буни... тушунтириб беришим қийин...

ЗИЛОЛА: – Нимани?

ЖАВОҲИР: – Зилола... Мен...

ЗИЛОЛА: – Гапиринг!

ЖАВОҲИР: – Мен ҳам шу университетда ўқийман.
Исмим Жавоҳир...

ЗИЛОЛА: – Хўп, Жавоҳир бўлсангиз, эшигимизга
атиргул кистириб кетишингиз керакми?

ЖАВОҲИР: – Мен ҳозир буни тушунтириб берол-
майман.

ЗИЛОЛА: – Тушунтиришнинг ҳожати йўқ. Кетинг!

ЖАВОҲИР: – Зилола!

ЗИЛОЛА: – Йўқ, гапирманг, кетинг! Қайтиб бу ерга
келманг!...

Эшик тарс этиб ёпилади. Жавоҳир қўлидаги атир-
гулни маҳкам қисади. Атиргулнинг тиканлари қўлига ки-
ради. Жавоҳир оғриқдан инграб, қўлларини ёзганида,
кип-қизил қон бармоқлари орасидан сизиб чиқиб, томчи-
лайди.

• • •

Яна ўша ётоқхона. Ўша йўлак. Ўша эшик. Йўлакдан
келаётган Зилола эшикка қистирилган атиргулни кўриб
қошлари чимирилади ва жаҳл билан тортиб олади. Гул
билан бурканган хат чиқади. Зилола хатни олиб очади,
ўқишга тутинади. У Жавоҳирнинг хати эди: –“Зилола!
Илтимос, мени кечиринг! Кеча сизга гапира олмадим.
Очиғи, айтишга сўз тополмадим. Чунки, бу юрагимда-
ги энг катта сир эди. Буни ҳеч ким билмайди. Ҳатто
ўзимдан ҳам яширишга уринаман. Ҳозир каттик ҳаяжон-
даман. Лекин барибир айтишим керак. Айтмасам, худди
юрагим портлаб кетадиганга ўхшайди.

Зилола! Мен сизни севаман... Сизсиз мен учун ҳаёт-
нинг маъноси йўқ. Сиз ҳали кўп нарсаларни билмайсиз.
Мен қарийб уч йилдан бери изингиздан соядек эргашиб
юраман. Қаерга борасиз, қаердан келасиз, доим ёнингиз-
даман. Буни фақат сиз сезмайсиз холос.

Илтимос, эртага дарсдан кейин хиёбон дарвозаси ол-
дига чиқсангиз. Сизга айтадиган гапим бор. Учрашсак
бас.

Илтимос билан Жавоҳир."

Зилола хатни ғижимлаб деворга суяниб қолади. Ка-

лит билан аранг эшикни очади ва ечинмаёк ўзини каравотга ташлайди. Нозик елкалари силкиниб-силкиниб йиғлаб юборади.

Стол устидаги вазада эса бир кучоқ қизил атиргуллар яшнаб турарди.

Шу кундан бошлаб Жавохир билан Зилоланинг учрашувлари бошланди. Улар гоҳ университет фойеснда, гоҳ хиёбонда, гоҳ талабалар шаҳарчаси биқинидаги кинотеатрда учрашадиган бўлдилар.

ЙИГИТ: – Ой чехрангга ошиқман,
Кўзимга нур етмайди.
Туну кун кўз олдимдан
Қарашларинг кетмайди.

ҚИЗ: – Эй ошиқ йигит ёшсан,
Ўз ҳолингга қараб юр.
Сўраб қолсам тўсатдан
Жон бермокка тайёр тур.

ЙИГИТ: – Қанча ноз қилсанг санам
Бир сенга ярашади
Ёлвориб парилар ҳам
Хуснингдан сўрашади.

ҚИЗ: – Севаман деб, ютинмай,
Айтган сўзинг ёлғондир.
Хаётингни бутунлай,
Бағишлагин, ишонтир.

ЙИГИТ: – Ёнимдасан, етолмай
Рангларим бўлди сомон.

ҚИЗ: – Ошиққа миллион йилда
Бир бора бўлар эҳсон.

Лекин бундай бахтли кунлар узоққа чўзилмади. Таътил кунлари бошланиб ҳар иккиси ҳам ўз қишлоқларига жўнаб кетди. Мавзунини Жавохирларнинг хонадонидан давом эттирамиз. .

• • •

Мўъжазгина ҳовли. Равонда уч киши – Жавохир, акаси ва тоғаси суҳбатлашиб ўтиришибди. Жавохир чуқур хаёлга чўмган.

ТОЛИБ: – Жавоҳир, ўйлаб кўр, ука. Энди ёш бола эмассан. У ёқда ойим ҳам қариб қолдилар.

ШЕРАЛИ: – Ҳа, бошни иккита қиладиган вақт келди, жиян. Ҳадемай ўқишинг ҳам битиб қолар экан.

ЖАВОҲИР: – Хўп. Ўйлаб кўраман.

ТОЛИБ: – Ўйлашмас, уйланиш керак!

ЖАВОҲИР: – Хўп деяпманку?!

ШЕРАЛИ: – Бирон кўз остингга олиб қўйган қиз бўлса айт, совчи юборайлик.

ТОЛИБ:– Бўлмаса, ана кишлоғимизда ҳам кетворган қизлар тикилиб ётибди. Саломатхонни кўрдингми ўзи? Худди индийский кинодаги артисткаларнинг ўзи. Ойпа-чи? Эртақлардаги маликалардан фарқи йўқ!

Жавоҳир (бўғилиб): Хўп дедимку, ака. Тўй эртага ё индинга бўлаётгани йўқ-ку?

ТОЛИБ: – Мана, таътилда экансан. Келин тайёр бўлса эртагаёқ бошлаб юбораверамиз.

ШЕРАЛИ: – Яна қачон келасан?

ЖАВОҲИР: – Бир хафталардан кейин...

ТОЛИБ: – “лар”га бало борми? Анигини айт!

ЖАВОҲИР: – Келаман дедимку?

ШЕРАЛИ: – Ё, бир йўла шаҳардан келини бошлаб келасанми?

Ака, тоға кулиб юборишади.

* * *

Жавоҳир, бир нуктага тикилганча ўйланиб:

“Эҳ, қанийди бунинг иложи бўлса!...” – дея “ух” тортади. Аммо вақт тигиз эди. Жавоҳир кўп ўйлаб ўтирмай, орадан бир-икки кунни ўтқазиб, Зилолаларнинг кишлоғи сари йўл олди. Ва ниҳоят йўл йўлакай сўроқлаб Зилоланинг уйини топиб келди. Уни кўрганлар ажабланди. Аммо у бор журъатини йигиб, эшикни тақиллатди. Уйдан ёш бола чиқиб келди. У Зилолани сўради. “Чақир” деди. Бола кириб кетди ва хийла ўтмай остонада Зилола кўринди. Жавоҳирни кўриб хайрон қолди.

ЗИЛОЛА: – (эсанкираб) – Келинг...

ЖАВОҲИР: – Келдим, Зилола. Ётоққа борсам сиз ҳам кетган экансиз.

ЗИЛОЛА: – Ҳа, таътил пайти шаҳарда нима ҳам қилдим. Келганимга бир ҳафта бўлди.

ЖАВОҲИР: – Мен бир маслаҳат билан келгандим, Зилола.

ЗИЛОЛА: – Қанақа маслаҳат?

ЖАВОҲИР: – Бу ерда айтолмайман. Чеккароққа ўтсак девдим.

ЗИЛОЛА: – Уйга кирақолинг.

ЖАВОҲИР: – Йўқ, ноқулай. Ўзингиз уйдан чиқа оласизми?

ЗИЛОЛА: – Майли.

ЖАВОҲИР: – Мен анҳор бўйида... кўприкда кутаман...

Зилола уйга кириб кетди. Жавоҳир йўлга тушди. У кўприк ёнига яқинлашганда уч-тўрт кишлоқ йигитлари кутиб туришарди.

ШАҲРИЁР: – Қалайсиз меҳмон?

ЖАВОҲИР: – Раҳмат.

Жавоҳир ўтиб кетмоқчи эди, болалардан бири йўлини тўсди.

– Меҳмон эмас, “куёв бола” денг!

ФУРҚАТ: – Қишлоғимизга шу сўтакдан бошқа куёв қуриб колганмиди?

ЖАВОҲИР: – Оғзингизга қараб гапирсангиз бўларди, ошна.

Болалардан бирининг жаҳли чиқиб, ўшқирди:

ФУРҚАТ: – Сенга қараб гапирсамчи? Унда нима бўларди? А?

ЖАВОҲИР: – Э, шу билан гаплашиб пачакилашиб ўтираимизми? (Жавоҳирга) Менга қара бола! Зилола менинг хотиним бўлади. Тушундингми?

ЖАВОҲИР:– Хотиним?

ШАҲРИЁР: – Ҳа, бўлажак хотиним. (тиржаяди)

Жавоҳир – Ёлғо-он!

– Рост улар унаштирилган.

ЖАВОҲИР:– Бўлмаган гап!

ШАҲРИЁР: – Бўлмаса бўладиганини кўрасан!

Шаҳриёр Жавоҳирга ёпишди. Бошқа йигитлар ҳам Жавоҳирга ташландилар. Муштлашиш бошланди. Жавоҳирнинг кўйлаги йиртилиб, оғзи-бурни тупроққа беланди. Сўнгра ғазабланиб қўлига каттагина тошни олганча йигитларга ташланди. Улар ҳар тарафга чекина бошладилар.

Жавоҳир шу аҳволда гандираклаб Зилоланинг уйи тарафга кетди. Йигитлар орқароқда унга эргашиб келадилар.

Жавоҳир Зилоланинг эшигини очиб шиддат билан

кириб борди. Ҳовлида нимадир қилаётган қизнинг отаси унга пешвоз чиқаркан, юзида ҳайронлик акс этарди.

ОТА: – Келинг, тинчликми, йигитча?

Жавоҳир (аламдан титраб) – Менга Зилола керак... Мен Зилоланинг олдига келдим...

ОТА:– Нима қиласиз Зилолани.

ЖАВОҲИР: – Мен қизингизни яхши кўраман... Унга уйланмоқчиман...

ОТА: – Ўғлим, мен сизни танимас эканман. Зилола сиз ҳақингизда ҳеч нима демаганди. Дабдурустдан эшикдан бостириб кириб, қизингизни беринг деганингиз ғалати бўлди.

ЖАВОҲИР: – Мени кечиринг!.. Биз бир-биримизни яхши кўрамир. Илтимос, чақириб беринг!

Дарвоза олдида турган йигитлардан бири хуштак чалиб юборди.

ШАҲРИЁР: – Чақирманг! Зилола меники бўлади.

ОТА: – Қани, ҳамманглар бу ердан бир чикинглари! Нима қилиясизлар ўзи? Бу уйми ё мол бозорми?

ШАҲРИЁР: – Айтинг Ортик амаки! Қизингизни менга унаштирилганини айтинг!

ЖАВОҲИР: – Ёлғон! Зилола ҳеч кимга унаштирилмаган. Мен уни яхши кўраман. У ҳам мени севади. Мен уни кучоклаганман, ўпганман!

ШАҲРИЁР: – Ит сув ичгани билан дарё ҳаром бўлиб қолмайди!

ЖАВОҲИР: – Ҳаром билан ҳалолнинг фарқига бормайдиган ит сенсан!

Шу пайт уй деразаси қарсиллаб очилди ва Зилола кўринди. Унинг кўзлари жикқа ёш эди.

ЗИЛОЛА: – Кетинг Жавоҳир ака, кетинг бу ердан!

ЖАВОҲИР: – Ни-ма?

ЗИЛОЛА: – Нима қиласиз ёлғон гапириб? Уятсиз одам экансиз!

ЖАВОҲИР: – Зилола!...

ОТА: – Ана, жавобингизни олдингиз. Энди кета қолинг, йигитча. Ҳаммага тинчлик керак. – Сўнгра йигитларга қарата сўзини ниҳоялади: Сизлар ҳам боринглари!

Жавоҳирнинг юрагига тир санчилгандай бўлди. Шарт бурилди-ю, кишлоқ оралаб, юриб кетди. Унинг кўзларидан дув-дув ёш окарди. Оғир кечинмалари гирдобиди,

қадам ташлаши ҳам оғирлашганди. Тилида эса ушбу байтларни такрорларди:

*– Бўғзимда бир йиғи исмингни айтсам,
Бахт деганлари ҳам аччиқ шаробми?
Дунёга севмасдан юрганлар ҳакам,
Севганларнинг ҳоли мендай харобми?*

*Сен билан умрнинг гуллаб яшнаган,
Ҳеч ким учолмаган тоқида учдим.
Аммо бугун тушкун, зор-зор қақшаган,
Иложсиз қолганлар чоҳига тушдим.*

*Чопай десам, энди оёқларим йўқ,
Сени топай десам, кўрмас кўзларим.
Сени чорлай десам, томоқларим йўқ,
Узилиб-узилиб инграр сўзларим.*

*Титроқ юрагига найза санчилган,
Ўксик ва ташландиқ девонадайман.
Бир-бир чиқаверар жоним халқумдан,
Ҳеч қачон келмайсан, даволамайсан.*

*Ҳаёт ёмон кўрмаганди мени асло,
Балки бағри тўла ҳали мурувватга.
Ҳаёт билан хайрлашмоқ мумкин, аммо,
Хайр дея айтолмайман муҳаббатга...*

Жавоҳир Зилолаларнинг уйдан абгор ва афтода ҳолда узоқлашар экан, айрилик аламига чидолмас, ўкраб-ўкраб йиғларди. Кўча-кўйда одамлар унинг қон бўлган оппоқ кўйлагига, йиртилган, тупроққа беланган шимига қарар, унинг эса кўзларидан ёш сизиб чиқарди. У шу ҳолатда кишлоқ автостанциясида узоқ вақт ўтирди.

Шом бўлиб, қоронғи тушди.

Тонгда одамлар Зилола яшайдиган уй дарвозасига катта-катта ҳарфларда кесак билан, “Сен фақат меникисан!” дея ёзилган ёзувни кўришди. Унинг ёнида қонли оқ кўйлак ва кўйлак енгига боғланган бир даста атиргул осифлик турарди.

Кўйлакни шартта тортиб олган Ортиқ ака унда шундай ёзув борлигини ўқиди:

– Унаштирилди дегани, бу никоҳ қилинди дегани

эмас. Шахриёрнинг Фолиб чиққани, бу хали ютиб чиққани эмас.

Менинг қайтиб кетаётганим, бу хали севгимдан қайтдим дегани эмас.

Жавоҳир.”

Ортиқ ака ғазаб ва нафрат билан қўйлақни ва гулларни оёғи тагига ташлаб топтай бошлади.

* * *

Жавоҳир Ховосга жуда тушкун кайфиятда қайтиб келди. Ахволи оғирлигини кўриб, онасининг ранг-қути ўчиб кетди.

– Вой Жавоҳиржон, нима бўлди?

– Ҳечқиси йўқ. Хавотир олманг.

– Қиз деганини узоқдан излаб нима қилардинг. Овулдаги қизнинг оғзи сассиқ-ми?

– Ойи, ҳозир кўнглимга қил сизмайди.

– Биласан, биз беклар авлодиданмиз. Биз хамиша ўз уруғимизгагина қиз олиб қиз берганмиз. Наслимизга бегона аралашмаган. Қариндош-уруғларимиздан бир нечасининг фарзандлари бўй етиб турибди.

– Ойижон, бир қизни бир неча йилдан буён кўз остимга олиб юрган эдим. Унга уйланмоқчи эдим.

– Хўп, у қиз нима деди?

– Ойижон, уни унаштириб қўйишибди.

– Бўлди энди, уёққа бормайсан.

– Ойижон, бу йил мени тинч қўйинг.

– Йўқ, сенга бир ой муҳлат. Бир ойдан сўнг сендан бирор жўяли гап чиқмаса, ўз билганимиздан қолмаймиз.

* * *

Бўлиб ўтган воқеадан сўнг уч кун ўтгач Шахриёр Зилолани учрашувга чақирди. Фира-шира шом пайти. Зилола Шахриёр айтган жойга минг истиҳола билан чиқди.

– Зилола, мен қишлоқда бош кўтариб юролмай қолдим. Ҳамма жойда: “Зилола шаҳарда биров билан юрар экан, ўша излаб кепти. Зилола у билан юриб-юриб, Шахриёрга тегиб кетаётган экан”, деган гаплар. Мен одамларга нима дейишни билолмай қолдим. Нега у ҳақда ҳеч нарса демагандинг, у ким? Қаердан пайдо бўлди?

– Мен у билан юрганимда ҳозир сиз билан гаплашиб турмаган бўлардим.

- Бўлмаса нега келди, мақсади нима?
- У менга уйланмоқчи экан.
- Нега тегиб кетавермадинг?
- Агар шуни истасангиз, сизга осилиб олган жойим йўк.
- Кимни аҳмоқ қилаяпсан?
- Мен сизни эшигингизни тақиллатиб бормадим.
- Зилола, сени у болада кўнглинг борми, йўқми, айт.
- Нега кўнгил хақида энди гапираяпсиз?
- Нега сен энди сўраяпсан?
- Агар киз болани севса турмушга чикиб бахтли бўлиб кетавериши мумкин. Агар киз севса-ю йигит севмаса улар ҳеч қачон бахтли бўлишолмайди.
- Бундан чиқди, мен сени севар эканман-да. Шундайми?
- Агар шундай бўлмаса, яна бир бор айтаман, ихтиёр сизда. Одам фақат мард бўлиши керак. Агар бизни унаштирмаган бўлганларида, мен сиздан аллақачон юз ўгириб кетган бўлардим. Ҳолбуки, унаштиришган экан, уни биринчи бўлиб сиз бузишингиз керак. Мени бундай ишга ҳаддим сизмайди.
- Зилола, тўйгача ҳали вақт бор. Ҳали мен у йигит билан учрашаман. Мен у йигит билан орани очик қиламан.
- Ихтиёр ўзингизда...
- Биласан. Мен қўрқадиганлардан эмасман. Айниқса, сени масалангда шаъним тоза бўлиши керак. Бу йўлдан мени ҳеч нарса қайтаролмайди.

***

Жавоҳирнинг хонадони. Жавоҳир, акаси, тоғаси, онаси ўтиришибди.

ТОЛИБ: - Бўлмаган ишга бўлишма, деган гап бор. Эшитдим, қаерларгадир бориб келибсан. Агар у киз яхши кўрганда, ваъда берганида бошқа гап эди.

ШЕРАЛИ: - Эй, буни ўзи уни орқасидан эргашиб юрган, у бўлса қарамаган. Иккови гапни бир жойга қўймаган. Энди бўлар иш бўлди, бўёри кўчди. Халиям бўлса, Солиной тажангнинг қизидан қолмайлик. Агар буни қилиб юрган ишларини Ховос аҳли эшитса, ҳеч ким кизини бермайди.

ЖАВОҲИР: - Э, бермаса бермасин. Мен уйланмайман, гап тамом.

ОНАСИ: – Уйланмай нима қиласан, ток ўтасанми? Одамлар нима дейди?

ЖАВОҲИР: – Мени кўнглим ўша қизда.

ТОЛИБ: – У кизни унаштиришибдику! Қоработир бўлиб нима қиласан.

ЖАВОҲИР: – Ўлсам ҳам ўшани дейман!

ОНАСИ: – Мен сени битта қизнинг орқасидан ўлиб кетишинг учун туққанманми?!

ТОЛИБ: – Э, сен аввал бориб кўр! Ана хусн, ана чирой! Любойини синдиради-ю!

ЖАВОҲИР: – Сизлар мени тушунмайсизлар, мен бу ерда қололмайман. Тошкентга кетаман, гап тамом! Ўлдир-саларинг ҳам қарорим қатъий!

ШЕРАЛИ: – Э, даф бўл-э. Бўйдоқни бўйинини бит ер, топган-тутганини ит ер, деганлари шу-да.

* * *

Орадан бир неча кун ўтиб, Жавоҳир Тошкентга қайтиб келди. Ва бир куни... Ногоҳон кўчада кетаётган Камолани, Севарани кўриб қолди.

СЕВАРА: – Жавоҳир ака, яхшимисиз. Бу ерда нима қилиб юрибсиз?

ЖАВОҲИР: – Яна Тошкентга қайтиб келдим. Ишга кирмоқчиман. Бугун ўзим ўқиган кадрдон жойларни бир кўрай, деб айланиб юрган эдим. Қалай, Зилола яхши юрибдими?

КАМОЛА: – Яхши. Ёзда кишлоғига борган экансиз, анча жанжал бўлибди. Унаштирилган йигити норози эмиш.

ЖАВОҲИР: – Нахотки? Мен Зилоладан албатта узр сўрайман. Ўзим у билан учрашолмай юрибман. Юрагим сиқилиб кетди. Зилоланинг олдига борсам, мени кўриб ранжимасмикан?

СЕВАРА: – Билмадим. Шахриёр ака ҳам бир марта келиб кетди. Мендан “Зилола қандай қиз ўзи?”, деб сўради. Зилолада кўнгли бўлганида ўзи билан бафуржа гаплашарди. Ҳозир Зилола анчайин ўксиниб юрибди.

ЖАВОҲИР: – Мен Зилоладан узр сўрайман, мен фақат унинг учунгина Тошкентга келдим. Мана шу ша-харда унинг борлигини ўзи менга таскин беради.

* * *

Бир куни Шахриёр, Тошкентга, Зилола яшайдиган

ётоқхонага келди. Аммо хонада Зилола йўқ, фақат Севара, Камола бор эди. Шаҳриёр Зилолани келишини кутиб, анча ўтириб қолди.

ШАҲРИЁР: – Унинг ўқиши қачон тугайди?

КАМОЛА: – Балки кутубхонага киргандир? Мен ҳам кутиб ўтирибман. Бир танишим концертга иккита билет ташлаб кетган эди. Аксига олиб Зилола ҳам кела қолма-япти.

ШАҲРИЁР: – У бирортаси билан юргаямикан?

КАМОЛА: – Яхшиси, факультетга бора қолмайсизми?

ШАҲРИЁР: – Унга нисбатан ноўрин саволлар берганим сизга малол келаяпти, шекилли.

СЕВАРА: – Ундан шубхаланаётганингиз малол келаяпти.

ШАҲРИЁР: – У менга унаштирилган, уни биров билан юришига йўл қўймайман!

КАМОЛА: – Мард йигит экансиз, уни севасизми ўзи?

ШАҲРИЁР: – Нима, севмайман десам, концертга мени таклиф этасизми?

КАМОЛА: – Одатда қизлар эмас, йигитлар таклиф этади.

ШАҲРИЁР: – Агар, бу ҳақда Зилола билмайди, десаңыз, албатта таклиф этаман.

КАМОЛА: – Мени Зилоладан яширадиган сирим йўқ. Айниқса, унга тааллуқли нимаики деган бўлсангиз, ҳаммасини айтишга мажбурман.

ШАҲРИЁР: – Сиз чиройли қиз экансиз. Зилола менга ёқади, лекин унга нисбатан шубҳа ва гумонларим ҳали тарқагани йўқ. (Шу пайт эшик тақиллайди).

СЕВАРА: – Хайрият-э, Зилола келди... (Севара эшикни очади, ташқарида Жавохир турарди)

ЖАВОҲИР: – Салом, Зилола борми?

ШАҲРИЁР: – Бор, бор! Эски кадрдон-ку, ҳали шунча калтақлар таъсир қилмаган экан-да-а?

СЕВАРА: – Кириг Жавохир ака, Зилола йўқ эди.

ШАҲРИЁР: – Ҳа-а, кўриниб турибди, ҳаммаларингнинг тилларинг бир. Шаҳарда юриб-юриб, бир кишлоқка тегиб кетавериш экан-да.

ЖАВОҲИР: – Ҳали бизнинг ҳисоб-китобимиз тугани йўқ эди. Мен шунчаки ундан бўлиб ўтган воқеалар учун кечирим сўрашга келгандим. Севара бу тасодиф...

ШАҲРИЁР: – Кечиримни мендан сўрайсан...

ЖАВОҲИР: – Ўзингга эҳтиёт бўл, бу ер кишлок эмас, тўрттага битта чиқадиган. Қасос олишни эса хали унутганим йўқ.

ШАҲРИЁР: – Менга кўп гапирма, хайр-маъзурингни қилиб қол. Бу ерга балки сўянги келишингдир. Учрашиб юришларинг энди давом этмайди.

ЖАВОҲИР: – Бекорга чиранаяпсан. Ахир сен Зилолани яхши кўрмайсанку? Сени бошқа бировга ҳам унаштиришлари мумкин эди, мен эса Зилоласиз яшолмайман.

ШАҲРИЁР: – Агар Зилоладан воз кечадиган бўлсам ҳам аввал сени ўлдираман. Кейин у билан ҳисоб-китоб қиламан. Юр буёққа!

СЕВАРА: – Тўхтанглар! Нега Зилоланинг фикрини ҳеч ким сўрамаяпти?

ШАҲРИЁР: – Э-э. Зилола нима ҳам дерди? Уни ихтиёри менда!

СЕВАРА: – Бўлмаган гап!

ШАҲРИЁР: – Демак унинг ҳам сенда кўнгли бор. (У Жавохирга ишора қилади)

КАМОЛА: – Уялинг!

ЖАВОҲИР: – Ҳаммасини Зилоланинг ўзи ҳал қилади.

ШАҲРИЁР: – Бекор гап! Бу ерда ё сен, ё мен қолишимиз керак. Кетдик (Улар бир-бирларини судраб чиқадилар).

• • •

Зилола ўша куни дарсдан чиқиб кутубхонага кирди ва кечгача қолиб кетди. У китоб ўқиб ўзини чалғитмоқчи эди. Бироқ, Жавохир ҳаёлидан нари кетмади. Кўзлари китобдаги сўзларни ўқийверар, лекин юраги чиркилар, “Нима қилиб қўйдим? Тақдир нега мен кутмаган, мен учун қоронғи томонга кетаяпти? Нега мен тақдиримни қўшқўллаб топшираётган Шаҳриёр қадримни оёқости қилишга тайёр? Севги деган туйғуга ишонмаганим учун шундай бўлдим? Мен Жавохирни мутлақо унутишим керак. Уни ҳатто ўйлашим ҳам Шаҳриёрга хиёнат қилаётганимни билдиради”.

Зилола китобни ёпди-да кутубхонадан кетишга ҳозирланди.

• • •

ЖАВОҲИР: – Кел, аввало ҳисоб-китобларни тенглаштириб олайлик, Зилола ҳақида кейин гаплашамиз.

ШАҲРИЁР: – Мен урушган бўлсам, Зилола учун урушганман.

(Жавоҳир Шаҳриёрни дарахтга суяб қорнига каттик зарб билан уради).

ЖАВОҲИР: – Сен нима, чўлнинг боласи ҳам калтак ейди, ҳам кизидан айрилиб қолаверади, деб ўйладингми? Йўқ, хали мен ўлганимча йўқ. Мен Зилола учун жонимни тикканман. Сен-чи, сен, кимсан ўзи?

(Жавоҳир яна Шаҳриёрни иягига мушт туширади).

ШАҲРИЁР: – Хўп. Нега унда у сизни демаяпти?

ЖАВОҲИР: – Биз у билан яқинда танишгандик. Сен эса тўсатдан пайдо бўлдинг.

ШАҲРИЁР: – Келинг, бу бемаъни баҳсни йиғиштирайлик. Танга отамиз, ким танлаган гомон тушса, Зилола ўшаники.

ЖАВОҲИР: – Демак, сенга барибир. Лекин бу билан Зилоланинг тақдирини биз ҳал қилмаймиз. Буни унинг ўзи ҳал қилади. (Шу пайт Зилола ва Севара хавотир ва саросимада уларни излаб келиб қолади).

ЗИЛОЛА: – Шаҳриёр ака!

ШАҲРИЁР: – Зилола?

ЗИЛОЛА: – Жавоҳир ака, яна қаердан пайдо бўлдингиз? Кетинг бу ердан, бизнинг ҳаётимизга аралашманг. Сиз мен учун мутлақо бегона одамсиз. Мен сиз билан ҳеч қачон кўришмаганман, гаплашмаганман, ҳеч нарса ваъда қилмаганман. Олдимга келишга ҳақкингиз йўқ!

ЖАВОҲИР: – Зилола, кечирасиз, мен сиздан фақат уэр сўраш учун келгандим. Қишлоғингизга ахтариб бориб, ўзим билмай, баъзи бир гап-сўзлар чиққани учун уэр сўрамоқчи эдим.

ЗИЛОЛА: – Энди фойдаси йўқ!

ШАҲРИЁР: – Роль ўйнашни бас қилинг, Зилола. Ўзингизни опшук қилиб кўрсатмоқчимисиз? Бу ерда мен йўқ, ҳар кунни учрашиб турасизлар. Мен келиб қолганим учун энди бир-бирларингизни танимайдиган кишидай томонга кўяяпсизлар шундайми? Йўқ, бунақаси кетмайди. Энди, агар мени десангиз, ўқишни ташлаб, мапа бунақа хуфёна учрашувларни йиғиштириб, қишлоққа қайтасиз. Агар бу ерда қоладиган бўлсангиз, жавобингиз ўзингиз билан. Макру хийлаларингизга ишонмайман. Қишлоққа қайтиб борган кунингиз тўй қиламиз. Тошкентни ва мана бу нусхани ҳеч қачон бошқа кўрмайсиз.

ЖАВОҲИР: – Нима? Ким нусха?

ЗИЛОЛА: – Жавоҳир ака, бас! Кетинг, мени тинч кўясизми, йўқми? Сиз туфайли қанча маломатга қолаёпман. Мен Тошкентга ўқиш учун келганман.

ШАҲРИЁР: – Сизга бир ой муддат, кўз бўямачиликни бас қилинг.

ЗИЛОЛА: – (Шаҳриёрга) Э, бо-ор, йўқол кўзимдан. Сендақа шарт кўядиганларга тупурдим!

• • •

ЗИЛОЛА: – Қўй аврама, қарорим қатъий, қиз болага ўқишни ким қўйибди? Оила куриб, тинчгина яшайвераман.

КАМОЛА: – Ахир Шаҳриёр сени севмайди-ку?

ЗИЛОЛА: – Севмай турмуш қурган битта менми?

СЕВАРА: – Чақир, ҳеч бўлмаса юкларингни бирга олиб кетсин.

ЗИЛОЛА: – Чақирсам, балки келадиям.

КАМОЛА: – Ўша келганида, бошини бир айлантирайми, ўшанда уни кимлигини кўрасан?

ЗИЛОЛА: – Эрини хиёнат устида ушлаб олганлар ҳам бирга яшаб юрибдилар-ку?

СЕВАРА: – Ҳаркалай, оёқости бўлма, дейман-да!

ЗИЛОЛА: – У мени чўри қилиб олаётгани йўқ, биз бирга турмуш қуриш учун, унаштирилганмиз. Ҳеч бўлмаса, тўйимизга борарсан. Бу тўй бизнинг тақдиримизни абадий боғловчи битим бўлса ажаб эмас.

СЕВАРА: – Тўғри, тўй фақат тақдирларингни боғловчи битим бўлади холос. Мен эса тўй, муҳаббат тантанаси бўлишини истайман, дугонажон.

• • •

Жавоҳир ижарада турган уйда ётганида телефон жиринглаб колди.

ЖАВОҲИР: – Алло, лаббай, ха ака яхшимисиз?

ТОЛИБ: – Жавоҳиржон, ойм бир келиб кетсин деяптилар.

ЖАВОҲИР: – Тинчликми, нима гап?

ТОЛИБ: – Солиной тажангни қизига оғиз солиб қўйгандик. Ойм “Жавоҳиржон келиб бир кўриб кетсин, деяптилар. Кейин хафа бўлиб юрмасин”, деяптилар. Агар келмасанг ҳам, барибир нон синдириб келаверамиз, экан. Ойм шундай деяптилар.

ЖАВОҲИР: – Илтимос, жон ака, ундай қилманглар.

Озгина сабр қилинглар. Тўйга бормасам ўзларинг шарманда бўласизлар. Мен бу ерда ойимни кўнгилларидагисини топдим. Жон ака, ойимни тўхтатиб туринг. Ахир мени ўзимни яхши кўрганим бор. Ойимга айтинг, қизиқ-қонлик қилмасинлар, жон ака, ойимни тўхтатинг.

ТОЛИБ: – Э, бор-э, мени қўлимдан нима келади? У ёқда туриб гапириш осон. Бу ерда эса тўйни ногораси аллақачон чалинган. Келсанг-келдинг, бўлмаса тўйни қилиб, келинни тўғри ўшаққа узатиб бораверамиз.

ЖАВОҲИР: – Жон ака, тўхтанг, тўхтанг...

(Телефон гўшаги ту-тулайди, Жавоҳиржон бошини чангаллайди).

* * *

ЗИЛОЛА: – Жавоҳир ака, мени кузатишга чиққанингиз учун раҳмат. Лекин илтимос, мени қайтаришга уринманг. Барибир бефойда. Бу балки сўнгги учрашувимиздир? Келинг, дўстона хайрлашамиз. Мендан бирор айб ўтган бўлса, узр. Сиздан ҳам ҳеч қандай гинам йўқ.

ЖАВОҲИР: – Зилола, сиз қаттиқ янглишяпсиз. Кетманг. Мен бунақа хайрлашолмайман. Сизсиз ҳаётим тугайди, адоёи тамом бўламан. Уч йил бўлди, ортингиздан соядай эргашиб юрибман. Сизсиз қандай яшашимни тасаввур қилолмайман. Биз фақат бир-биримиз учун яраганмиз. Сизни танимаган пайтларим ҳаёт оддий туюларди. Кейин, ҳаётимга сиз кириб келдингиз-у, ҳамма нарса жозибали, сирли ва гўзал бўлиб кетди. Мен фақат сиз билан бахтли бўлишим мумкин.

ЗИЛОЛА: – Жавоҳир ака! Мени қийнаш учун бу гапларни айтаяпсизми? Энди бу гаплардан нима фойда? Мен ҳам айтишим мумкин, сиз ҳам менга ёқасиз. Биринчи кўришганимиздаёқ ёқиб қолгандингиз. Лекин буни сир сақлаб юрдим. Атиргулларни ҳам сиз келтираётганингизни билардим. Лекин мен фақат ўзимизни қишлоқимизгагина келин бўламан, деб ўйлардим. Шунинг учун сизга ҳеч қачон рўйиҳушлик бермаганман. Энди кеч, фақат шуни унутманг, мен фақат биргина одамга кўнгил берганман, у ҳам бўлса, сизсиз. Мени унаштириб қўйганларидан сўнггина қанчалик ҳато қилганимни тушундим. Мени кечиролсангиз кечиринг. Энди кетинг. Бошқа ҳеч қачон учрашмасликка сўз беринг.

ЖАВОҲИР: – Зилола, наҳотки энди кеч? Наҳотки тўйви тўхтатолмасангиз? Наҳотки фожиа рўй беришини истасангиз?

ЗИЛОЛА: – Мен ҳатто ўқишни ташлаб кетаётганим-га афсусланаётганим йўқ. Мен сизни ташлаб кетаётганимдан азобдаман. Бирок, бу гапларни унутинг, ҳаммаси тугади. Хайр, бахтли бўлинг. Мени йнглашимни истасангиз, яна бир овиз сўз айтсангиз кифоя, кейин ўзимни тўхтатолмайман. Сиз йигит кишисиз, ташлаб кетини сизга осонроқ. Илтимос, яна учрашувимизга йўл қўйманг. Сиздан кўра мен кўпроқ кийналганимни билсангиз эди.

ЖАВОҲИР: – Мен ўзим отангизнинг розилигини оламан. Оргингиздан бораман.

ЗИЛОЛА: – Агар шундай дейишингизни билганимда, бу гапларни биронтасини айтмаган бўлардим. Кетинг, бизнинг йўлларимиз аллақачон айро тушган.

ЖАВОҲИР: – Бундай дейишга ҳали эрта. Биз барибир бирга бўламиз. Зилола, ҳаммаси энди бошланди.

***

ЗИЛОЛАНИНГ ОНАСИ: – Тўғри кипсан, ўкиб шаҳар олиб берармидинг. Бир йўла анави ортингдан эргашиб юрган боладан ҳам кутулибсан. Бўлмаса, у сени тинч қўймасди.

ЗИЛОЛА: – Буёғи қандай бўлади, билмайман, ойи...

ОНАСИ: – Ҳаммаси яхши бўлади. Сени келин қиламан, деб холи жонимизга қўйишмаганди. Лекин, кейинги пайтларда анча жимиб қолишди. Узунқулоқ гапларга караганда Шаҳриёрга бошқа келин ахтариб юришганмиш. Бу ҳақда ўзлари бизга бирон нарса дейишгани йўқ. Сен келганингни эшитиб ҳам негадир ҳабар олишмаяпти.

ЗИЛОЛА: – Эҳ, қани энди шу эркатой ўғилларига бошқа келин топишса!

ОНАСИ: – Фотиҳа қилиб қўйганмиз-а, кизим. Унақа дема! Фотиҳа мухри Худо, ҳеч бузиб бўлмайди. Шарманда бўламиз-а, шарманда!..

***

(Ўша куни кечқурун Шаҳриёр Зилолани учрашувга ҳақирди).

ШАҲРИЁР: – Мени деб ўқишингизни ташлаб, кишлоққа қайтганингиз учун раҳмат. Менда кўнглингиз борлигига энди ишондим... Тўғриси, буни кутмагандим. Илтимос, шу пайтгача бўлган гап-сўзлар бўлмаган денг!

ЗИЛОЛА: – Ёлғон гапириб нима қиламан.

ШАҲРИЁР: – Менга ёлғондан турмушга чиқаяпсизми?

ЗИЛОЛА: – Сизда кўнглим йўк.

ШАҲРИЁР: – Агар ўқишингизни Фарғонага кўчириб келсам, ҳар куни ётоқхонангизга қизил атиргул олиб борсам, уч йил ортингиздан соядай эргашиб юрсам менга кўнгил қўясизми?

ЗИЛОЛА: – Бундай марҳаматни, бундай илтифотларни кўрмаган қизга қилсангиз муддаоингизга етасиз. Менга эса бундай ғамхўрлик керакмас.

ШАҲРИЁР: – Тушунолмай қолдим, нима менга қиз қуриб қолибдими? Керак бўлса сендан зўрини топиб оламан.

ЗИЛОЛА: – Ҳа, сизга барибир. Сизга қиз қуриб қолгани йўк.

ШАҲРИЁР: – Биламан. У сенинг қўлишгни ҳам ушламаган.

ЗИЛОЛА: – Уятсиз одам экансиз.

ШАҲРИЁР: – Агар у ҳақда бир оғиз гапирсанг, орамиз очик деб ҳисоблайвер.

ЗИЛОЛА: – Буни иложи йўк!

ШАҲРИЁР: – Бас...

(Шаҳриёр Зилоланинг юзини ўзига қаратди. Кўзларига қарайди. Унинг кўзларидан икки томчи ёш оқиб тушди. Сўнгра бошини Шаҳриёрнинг кўксига қўйди).

* * *

Сершовкин шаҳар. Одамлар. Худди қувлашмачок ўйнаган каби елиб-югураётган машиналар.

Қўп қаватли уйнинг учинчи қават балконида тирсақларини панжарага тираган қўйи Жавоҳир турибди. У чуқур ўйга толган. Кўча шовқини ҳам қулоғига кирмайди. Унинг ички монологи кетади:

“Нима қилиб қўйдинг? Нега ҳаммаси бунақа бўлиб чиқди Зилола? Наҳотки сенсиз яшолмаслигимни билмасанг? Биз фақат бир-биримиз учун яралгандик-ку ахир? Мен сенсиз ҳеч қачон бахтли бўлолмайман. Менга сен менинг бахтим эканлигингни фаришталар айтган. Ўша ондан бошлаб сенга талпинганман. Кейинчалик учрашганимиздан сўнг фаришталар хонангни тўғри топиб борганига қисматимизни мангу боғлаганига яна бир бор амин бўлдим”.

Юзлаб чақирим нарида яшаётган Зилола ҳам мана шундай ҳолатни бошидан кечираётганди:

“Жуда қийналиб кетдим Жавоҳир ака. Кўнгилнинг иши қийин бўлар экан. Биламан, сиз мендан жуда қаттиқ ранжигансиз, Аммо нима қила оламан? Ота-онанинг раъйига қарши бориб бўлмайдику ахир. Сизни десам, у ёқда улар, қариндош-уруғ, ҳамқишлоқлар... Уларнинг олдида нима деган одам бўламан. Бу ёқда Шаҳриёр. У худди кўзга тушган чўпнинг ўзи бўлиб қолди. Ким билсин, балки уни ҳам тушуниш мумкиндир? Негадир “унаштирилганмиз” деган фикр миясига ўрнашиб қолган. Жуда бошим қотди Жавоҳир ака. Мени ҳеч ким тушунишни истамаяпти. Ҳатто ўзим ҳам ўзимни англаб етолмаяпман. Ким бизга ёрдам бериши мумкин Жавоҳир ака? Қандай қилиб?..)

Авваллари менга киз бола ҳам севадими, деган саволни беришганида, кулиб қўя қолардим. Энди эса, бу саволга бошқача жавоб бераман. Киз бола севса, олов бўлиб севаркан. Қиз бола севса оташ бўлиб севаркан. Дунёда бирор йигит қиз бола севганчалик севолмаса керак. Уят ва истихола занжири қиз болани қанчалик қаттиқ боғлашини, бирорта йигит тасаввур ҳам қилолмайди...”

* * *

Қишлоқ, автостанция, йўл четида бир неча киппи билан гаплашиб турган Зилоланинг отаси, Ортик ака келиб тўхтаган автобусдан тушаётган Жавоҳирни кўриб серрайиб қолди. Жавоҳир ҳам уни кўриб қолади. Тўхтайдди. Секин-секин юриб юзлашадилар. Жавоҳир салом беради. Ортик ака индамайди. Унинг кўзларида ғазаб учкунланади.

ОРТИҚ АКА: – Келинг яхши йигит, яна қанақа шамол учирди.

ЖАВОҲИР: – Мен сиз билан гаплашиб олишим керак.

ОРТИҚ АКА: – Сиз билан гаплашадиган гапимиз қолмаган.

ЖАВОҲИР: – Илтимос, икки оғиз сўзимга кулоқ солинг.

ОРТИҚ АКА: – Ярим оғиз сўзингизга кулоқ солмайман. Зилолани тинч қўйинг. Вассалом. У унаштириб қўйилган.

ЖАВОҲИР: – Унаштириб қўйилди дегани никоҳ ўқилди дегани эмаску?

ОРТИҚ АКА: – Нима дегани бўлмаса? Унаштирилган, тўй якин деяпман.

ЖАВОҲИР: – Сиз қизингизнинг бахтини ўйламаяпсиз.

ОРТИҚ АКА: – Ўйлаб бўлганман. Тамом вассалом. Боринг кетаверинг.

ЖАВОҲИР: – Ҳеч қаёққа кетмайман.

ОРТИҚ АКА: – Кетасиз, бўлмаса мелиса чакираман.

ЖАВОҲИР: – Ахир мениям тушунсангизчи амаки?

ОРТИҚ АКА: – Нега энди мен сизни тушунишим керагу, сиз эса йўқ. Ахир бундок ўйлаб кўрсангизчи! Хўп, ана тўй бекор қилинди ҳам дейлик. Кейин биз қишлоқда қандай қилиб бош кўтариб юрамиз ука? Нима деган одам бўламиз?

Ортиқ ака жаҳл билан нари кетади. Жавоҳир серрайганча қолади. Оёқларини овир судраганча йўл четидаги ўриндикка бориб ўтиради.

• • •

Қишлоқ. Чойхона. Иккита йигит нарда ўйнаб ўтиришибди. Яна учта-тўртта йигитлар хангома курган. Улардан бири нарироқда ўтирган Шаҳриёрга қараб илжаяди.

ХАСАН: – Қалай, куёвбола? Тўй якинлашиб қолди-ми?

ШАҲРИЁР: – Худо хоҳласа, ака.

ХАСАН: – Худониям хоҳлаши қийин бўлиб кетаяпти!

ШАҲРИЁР: – Тушунмадим? Нега бунақа деяпсиз Хасан ака?

ХАСАН: – Кеча бўлажак қайнотанг – Ортиқ акани кўргандим. Фиғони фалак. Шаҳардан қизи билан ўқийдиган бир йигит келган эканми?

ШАҲРИЁР: – Қанақа йигит?

ХАСАН: – Ўзингни хабаринг бордир...

Шаҳриёр ўйланиб қолади. Галга иккинчи йигит аралашади:

АШУР: – Дунёни ишлариям хўп қизиқ эканда-а, Хасан ака!

ХАСАН: – Нима бўлди яна?

АШУР: – Биров шаҳарда кучоқлаб юрган қизга бошқа биров уйланиб кетаверарканда-а?

ШАҲРИЁР: – Оғзингизга қараб гапиринг Ашурали!

АШУР: – Нима, ёлгон гапиряпманми? Йигит кишининг жиндак гурури, шаъни бўлиши керак, ошна! Яна ўзингиз биласиз. Қишлоқ жой, яна кулги бўлиб юрманг дейманда!

ШАҲРИЁР: – Буниси мени ишим, Ашурали. Ҳамма нарсага ювилмаган қошиқдай суқилаверма!

АШУР: – (Дик этиб ўрнидан туради). – Ким ювилмаган қошиқ?

ШАҲРИЁР: – Сен!

ХАСАН: – Хой, хой, ўзингларни босинглар, уят бўлади-я! Бу қанақаси?

ШАҲРИЁР: – Ҳаммаси сиздан чиқди Хасан ака. Қапкатта одам... Биров билан нима ишингиз бор? Нега бошқаларни ҳаётини қавлаштирасиз?

ХАСАН: – Қавлаштирганим йўқ, азбаройи сенга ичим ачиганидан гапиряпман.

ШАҲРИЁР: – Менга ачинмай қўяқолинг. Нима қилаётганими ўзим биламан. Зилолага уйланаманми, йўқми, эртага уйланиб, индинга қўйиб юбораманми, буниси мени ишим!...

У жаҳл билан қўлидаги чойни сепиб юбориб чойхонадан чиқиб кетади.

* * *

Шаҳар. Окшом. Кўк юзида митти юлдузлар кўз очётган палла. Жавохир балконда асабий ҳолатда у ёқданбу ёкка юраркан, тўхтайти. Хаёлида кимдир “Жавохир ака!” деб чақиргандай бўлади. У Зилоланинг товушига ўхшаб кетади. Жавохир сергақланади. Тўсиқдан паства қарайди. Ҳеч ким кўринмайди. Яна ўша чақирқ эшитилгандек бўлади.

ЗИЛОЛА: Кўчадаги шамолнинг
Хаёллари савдойи.
Севги деган малолнинг
Бўлдим-ку, мен гадойи.

ЖАВОҲИР: Фазо тортар ўз ўқиға,
Гир айланар осмон.
Муҳаббатнинг чўриға,
Дил ҳайдалар беомон.

ЗИЛОЛА: Кетар одам кетади жим,
Кетиб қайрилмас экан.
Бағри куйиб севса ким,
Севиб, айрилмас экан...

Яна қарайди. Юлдузли осмон сатҳида Зилоланинг сиймоси пайдо бўлади. Унинг юлдуз кўзларидан юлдуз мисол шашқатор кўз ёш томчилари тўкилаётгандек туюлади. Жавоҳир беихтиёр нарвончага оёқ қўяди. Юлдуз тўла осмонга қўлларини чўзади. “Зилола” дея шивирлайди...

Зилола! Тушларимда кимдир жарангдор ва янғрок овоз билан сенинг исмингни айтиб чиқади. Ҳар тарафга мўлтириб қарайман. Ҳар тарафдан сени излайман. Кўз олдимда намоён бўлганингда олам-олам қувонч бағримга ёпирилиб келади ва энг бахтиёр меҳридарё шахзодага айланаман. Сендан айрилишни ўйлаганимда эса, дунёда мендек ғариб ва афтода бошқа биронта инсон йўқлигига икром бўламан.

Сен мени оловга ташладинг Зилола!
Сен менинг юрагимнинг ардоғидасан!
Сен менинг кўзларимни кароғидасан!
Сен менинг жонимнинг титроғидасан.
Зилола!

* * *

Қишлоқ. Зилоланинг уйи. Супада унинг онаси кўрпа қавиб ўтирибди. Ортиқ ака афтодаҳол эшикдан кириб келади.

ОНА: – Вой, нима бўлди отаси? Типчиликми?

ОРТИҚ АКА: – Ўл бўлди, дард бўлди! Қишлоқда бош кўтариб юролмайдиган бўлиб қолдим, хотин.

ОНА: – Бундоқ тушунтириб гапирсангизчи.

ОРТИҚ АКА: – Қишлоқда дув-дув гап. “Ортиқ аканинг қизини тўйи бузилибди. Куёв қиздан воз кечганмиш” деган гап оғиздан-оғизга ўтиб юрибди.

ОНА: – Вой ўлақолай! Бўлмаган гапни гапирманг-ей! Қизимиз унаштирилган, Худо ҳоҳласа тўй яқин!

ОРТИҚ АКА: – Унақада узунқулоқ гаплар қаёқдан чиқаяпти? Одамлар ичидан тўкиб чиқаришмаётгандир ахир? Қизинг шаҳарда тинчгина юрганида бунақа гаплар бўлмасди. Хаммасига ўша, Жавоҳир дегани айбдор. Қизингни бош-кўзини айлантириб гап-сўзга қолдираётган ўша!

ОНА: – У даф бўлиб кетди шекилли?

ОРТИҚ АКА: – Қаёқда? Уч-тўрт кун бурун пайдо бўлиб қолганди. Хайдаб юборгандим. Энди бўлса, кеча Шаҳриёр “Тўй бўлмайди” Ортик ака арзанда қизини пишириб есин” дебди чойхонада!

ОНА: – Йўқ гапни гапирманг!

ОРТИҚ АКА: – Борми-йўқми, хозир Шаҳриёрники-га бориб масалани кўндаланг кўяман.

ОНА: – Подадан олдин нега чанг чиқарасиз? Ҳали ўзлари келиб, бир нарса деганлари йўқ-ку. Нега жан-жал чиқараяпсиз?

ОРТИҚ АКА: – Ориятим кўзияпти, хотин, ориятим. Бунинг номусига қандай чидайман?

ОНА: – Уйланмаса уйланмас, хали ҳеч нарса бўлгани йўқку, турмуш қурганлар ажраб кетаяптику?

ОРТИҚ АКА: – Э, сенга гап бўлса!... (Ортиқ вазабланиб чиқиб кетади)

***

Шаҳриёр ва Зилола, қишлоқ ўртасидан ўтувчи сойнинг кўпригида гаплашиб турибди.

ШАҲРИЁР – Зилола, гишт қолипдан кўчди. Шунча гаплардан кейин, энди сенга уйланолмайман. Агар шу гапларни бошида айтганингда эди, орамизда ҳеч нарса бўлмаган бўларди.

ЗИЛОЛА: – Жавоҳир билан орамиздаги гаплар бу қадар жиддийлигини билмаган эдим. Хато қилганимни ўзим ҳам, энди тушуниб бораяпман.

ШАҲРИЁР – “Шунчалик, енгил-елпи қараганмидинг”.

ЗИЛОЛА: – Сизчи? Сиз ҳам, ўзингиз билмаган, танимаган, гаплашмаган одамингизга индамай уйланмоқчи эдингиз-ку?

ШАҲРИЁР – Мен сени чиройингга учганман. Агар ҳеч ким билан юрмаган бўлса, бир кунмас бир кун мени яхши кўриб кетади деб ўйлагандим. Энди эса, орамиз очик.

ЗИЛОЛА: – Кеч бўлса ҳам тушунганингиз учун раҳмат.

ШАҲРИЁР – Шунини билки, Жавоҳирни мендан ҳеч ошиқ жойи йўқ. Ҳали турмушларинг қандай кечади. Худо билади.

ЗИЛОЛА – Мен, Жавохир учун ўлишга ҳам тайёрман.

ШАХРИЁР – Энди ўлсанг ҳам ўзинг биласан. Лекин, отни камчиласанг кеч қоласан. Билиб қўй, бир ҳафтадан кейин Жавохирнинг тўйи, у уйланыпти. У ҳам ўзи билмаган, танимаган одамига уйланыпти.

ЗИЛОЛА: – Ёлғон!

ШАХРИЁР: – Суриштиришинг мумкин. Лекин, мен сенга яна уч соҳия муҳлат бераман: “Мени ташлаб кетманг, Сизга тегаман, жону жаҳонимни сизга бағишлайман, Жавохир билан, бўлиб ўтган гаплар, шунчаки гаплар эди. Мен фақат Сизникиман, десанг”, сендан воз кечмаслигим мумкин. Қани, бир...икки...

ЗИЛОЛА: – Мен ўлсам ҳам, ташлаб кетса ҳам Жавохирни дейман. Сиз эса маразсиз.

ШАХРИЁР: – Бўпти. Яхши қол. Ўша билан қўшмазор бўл. Ҳозир ялинганигда ҳам барибир сенга уйланмасдим. У ҳам энди сенга уйланмайди.

ЗИЛОЛА: – Бор-е, сен ҳам одаммисан!

***

Зилола ҳовлида айланиб юраркан, пичирлади:

– Ҳаммаёқ алғов-далғов бўлиб кетди, нега келдингиз, Жавохир ака!

Жавохир ҳам, худди шу пайт Тошкентда, ижара уйнинг ҳовлисида айланиб юрганди. У ҳам пичирлайди:

– Сенинг олдингга бормай яна бошқа қаёққа борай...

– Учар гиламим бўлса, сиз томонга учардим...

– Агар кел десанг, ёнингга чопаман.

– Йўқ, йўқ аллақачон йўлларимиз айро тушган. Мана кўрасан, биз барибир бирга бўламиз.

– Ташқарига чиқинг. Ой билан Зухра бир-бирларига канчалик ярашиб турибди.

Жавохир ташқарига чиқиб, Ой билан Зухрага қарайди:

– Қанийди, Ойга чиқсам. Сени кўрардим.

– Мен Ойнинг аксида Сизни кўриб турибман.

– Сенинг кўзларинг, тун қоронғусида мана шу Зухрадай порларди, Зилола.

– Ҳозир кўрсайдингиз, менинг кўзларимдан ёш томчиляпти.

– Бизнинг томонда эса, ёмғир ёғаяпти, Зилола.

– Бизнинг томонда эса ҳаммаёқни қора булут қоплаган.

– Мана кўрасан, ҳаммаси яхши бўлади. Мен сени севаман, Зилола! Эшитаялсанми?...

Шу пайт момоқалдирик гулдирайди. Осмон бир лаҳзага ёришиб кетади.

– Эшитаяпман, Жавоҳир ака... Мен сизга ишонаман. Мен ҳам фақат сизни деганман.

* * *

Жавоҳир Ховосга келса ҳаммаёқда тўй тараддуи. Тўй куни белгиланган, таклифномалар тарқатилган. Қариндош-уруғлар бирма-бир келиб-кетиб турибди. Кимдир қўй етаклаган, кимдир тўёна тутган.

ТОЛИБ: – Ана Жавоҳир ҳам келди. Яна озроқ юрганинга келинни тўғри Тошкентга олиб борардик.

ЖАВОҲИР: – Ака ҳазиллашаялпсизми?

ТОЛИБ: – Қанақа ҳазил. Бор курсдошларингга телеграмм жўнат. Ўзингга янги костюм-шим ол. Бориб келин билан учраш. Унга никоҳ узуги олиб бер.

ЖАВОҲИР: – Қанақа келин?

ТОЛИБ: – Соливой тажангни қизи борку, танийсан, жуда чиройли. Кўрсанг оғзинг очилади. Юрибсанда, қаёқлардадир калтак еб. Хов, ман укамни бировга урдириб қўймайман. Хали шундай тўй қилиб берай! Одамлар мени гап қилишаяпти. “Толиб, отаси йўқлиги учун укасини уйлантира олмаяпти деб. Укаси, қаёқлардадир бир қизга ялиниб борган экан, роса уришибди. Отаси бўлганида Жавоҳирни ҳеч ким бундай хўрлатиб қўймасди” дейишяпти. Мен бунга чидолмайман ука. Уйимни сотиб бўлса ҳам сени уйлантираман. Шундай тўй қилайки, ҳеч ким бизни масхараламасин. Қадинги тут. Мен бор эканман, ҳеч ким сени отасиз деб ўкситмайди.

ЖАВОҲИР: – Ака, нега мени розилигимни сўрамаялпсиз?

ТОЛИБ: – Сен мени қўли калта деб ўйлама. Акамни курби етмайди деб, мани аяб индамай юрибсан. Биламан. Сен айтмасанг, ана ойим айтдилар. Уйлантир дедилар, уйлантираман, гап тамом.

ЖАВОҲИР: – Мен кимга бўлсин, уйлашиб кетаварарканман-да!

ТОЛИБ: – Жанжални йнғиштирсангчи, қудалар эши-

тиб қолади. Шу гапларингни ойим билиб қолса, сендан қаттиқ хафа бўладилар. Яхшиси бор тўйга тайёргарлигингни кўр. Уй тўла меҳмон, кириб сўраш.

ЖАВОХИР: – Барибир тўй бўлмайди.

ТОЛИБ: – Тўй бўлаяпти ука.

Жавоҳир уйга кириб кетади. Меҳмонлар, қариндош-уруғлар уни ўртага олади. Муборак этишади. Жавоҳир нима қилишини билмай, дами ичига тушиб кетади. Сўнгра ҳовли этагидаги овлоқ жойга бориб сигарет тутатади: Нега ҳаммаси бу қадар тез, нега?! Нега юз чақирим олислардасан-у, юз бора чақирсам ҳам эшитмайдиган узоқлардасан-у, кўз олдимдан бир зум ҳам нари кетмайсан, Зилола? Нималар бўляпти, нахот бир умрга ажрашиб кетсак? Ахир мен сени жонимдан ортиқ севаман-ку! Нахот сенсиз яшаш мумкин бўлса?! Йўқ, бу тўйни тўхтатишим керак. Бу тўйдан қочишим, Зилолани ахтариб топишим керак. Ахир менинг ҳаёт-мамотим ҳал бўлаяпти.

*Дунё – барҳақ, не кўйларга кўнажакмиз,
Бизлар киммиз, ўчиришса сўнажакмиз.
Ишқ ҳам тугар, қолса агар келажаксиз,
Аммо севгинг руҳ берди минг йилдан узун.*

*Ер юзида гар муҳаббат яшар экан,
Кечиришар, шояд бирор биздай севган
Бу дунёга барча севиш учун келган,
Севмаганлар, ҳеч бўлмасин биздан устун.*

* * *

Зилола уйига қайтиб келди-да, ўкириб йиғлаб юборди: “Нахотки Жавоҳир уйланаётган бўлса? Нахотки энди қайтиб келмаса? Нахотки берган ваъдалари курук гап бўлиб чиқса? Муҳаббат ҳақида гапирганлари, нахотки сафсата бўлса? Мен, ўзим авваллари ҳеч қачон билмаган муҳаббат деган изтиробни ундагина кўрдим, факат у туфайли менинг юрагим ловуллаб ёна бошлади. Бу олов юрагимда ёнмаганида, бу оловни дунёда борлигини билмаганимда индамай, Шаҳриёрга тегиб кетаверардим. Энди бу олов билан Жавоҳирни абадул-абад севавераман. Нахотки, Жавоҳир энди қайтиб келмайди?”

Зилола ҳаёли паришон бўлиб ташқарига чиқмоқчи бўлади ва ... зинапоядан йиқилади. Ҳовлида бақир-чақир бошланади.

* * *

Қишлоқ кўчаларида одамларнинг гап-сўзи:

1-аёл: – Ортиқнинг қизини фотиҳаси бузилибди. Шахарда йигити бормиш.

2-аёл: – Шахардаги йигити ҳам уйланиб кетаётганмиш-ку?

1-аёл: – Ўртасарсон бўлиб қолиб кетибди-да бечора.

3-аёл: – Эр танлайверишнинг хосияти йўқ, деб айтганлари тўғрида. Нима қиларди тайёр тўйни тўхтатиб.

2-аёл: – Энди бу қишлоқда уни ким ҳам оларди? Агар узоқроқда танимаган, билмаган олмаса.

1-аёл: – Ҳозирги замонда эр топиш осон бўлибдими? Қанча-қанча қизлар ўтирибди-ю?

3-Аёл: – Бунга ҳам чиқиб қолар?..

ОРТИҚ АКА: – Қизим нима бўлаётганини тушуна-япсанми, элликка кириб эгилмаган бошимни эгиб қўйдинг-ку. Сени боқиб катта қилгандан, ит боксам бўлмасмиди? Менга кўрсатган кароматинг шу бўлди? Сени шу ни-ятда ўстирган эдимми?

ЗИЛОЛА: – Мен нима қилдим ахир?

ОРТИҚ АКА: – Бундан ортиқ яна нима қилишинг керак?

ЗИЛОЛА: – Ўлсам қутуласизларми? Битта чорам шу.

ОРТИҚ АКА: – Э, ўлсанг ўл. Сендан қутулайлик. Кўчада бош кўтариб юролмай қолдимку? Ё кўч-кўронимизни кўтариб бу ердан кўчиб кетайликми?

ЗИЛОЛА: – Отажон айб мендами? Мен ҳеч кимни орқасидан югуриб юрганим йўқку?

ОРТИҚ АКА: – Эҳ, қизим, қизим. Ҳали ўзинг бола ўстириб шу кўйларга тушсанг, буни нақадар оғирлигини билардинг. Буни мен энг ёмон кўрган душманамга ҳам раво кўрмайман. Одамни бу кўйга тушганидан ўлгани яхши.

Зилола ўкириб йиғлаб юборди. Бир оз ўтгач оксоқланиб ўрнидан турдида, кийина бошлади.

* * *

Зилола қишлоқ телефон тармоқлари бўлимига келиб барча курсдошларини тўйга таклиф қила бошлади. Севарага, Камолага телефон қилди. Шарофни алоҳида таклиф қилди.

– Бир жуфт кўшиқ айтиб берасиз-а, Шароф ака! Хўв ўшанда концертда айтиб берган кўшигингизни.

– Ҳа, албатта бораман. Биласизми унда қанақа сатрлар бор?

– Ҳа, биламан.

– Уни Жавоҳир ёзган. Бир эшитиб кўринг-а!

*Эртага ҳижронлар тугар-у,
Беқарор муҳаббат бошланар.
Бизлардан кетади гам-қайгу
Кўзларим қувончдан ёшланар.
Термулиб ҳуснинга телбадай
Термулиб-термулиб тўймадим.
Ҳаётим адашар изнидан
Қинидан чиқади юрагим.
Пойингга ташлаган гулларим
Кўкдаги юлдуздек сочилган
Нур билан баргига уларнинг
“Севаман” сўзлари ёзилган.*

– Ҳа, жуда яхши шеър экан.

– Жавоҳир уни сизга атаб ёзган. Айтгандай, уни ҳам тўйга айтдингизми?

– Йўқ. Қандай айтаман. У киши бизни қишлоқда бўлганлар. Хамма таниб қолган.

– Уни ҳам бир оғиз айтинг. Биз ҳаммамиз бирга борамиз, бирга табриклаймиз. Унга армон бўлиб қолмасин. Ахир у сизни чин юракдан севади. Ҳеч бўлмаса дўстлигимиз ҳурмати бир оғиз айтинг.

– Хўп, айтаман.

– Сўз берасизми?

– Ҳа.

Зилола, Жавоҳирларнинг уйига телефон буюртма беради. Диспетчер:

“Тўртинчи кабинага киринг. Ховос уланди,” – дея микрофонда эълон қилади. Шу пайт телефон тармоқлари бўлими ёнидан ўтиб кетаётган Шаҳриёр “Ховос, Ховос” сўзини эшитиб қолади. Ва ким экан дея кабиналарга қарай бошлайди. Тўртинчи кабинада эса Зилола телефонда паст овозда келаётган товушга қараб, “Жавоҳир ака борми, Жавоҳир!...” дея бакираётган эди. Унинг бу ҳаракатидан жажли чиққан Шаҳриёр кабина эшигини очиб Зилолани судраб чиқади.

– Балки бақиришни бас қиларсиз?

– Тўйга айтмоқчи эдим...

– Усиз тўй ўтмайдими...

Шахриёр Зилолани машинага ўтказади:

– Балки, тўй бўлмас, – дейди у ўшқириб ва жаҳл билан машинага телбаларча газ босади. Машина силтаниб катта йўлга чиқади.

– Ҳа, сизга барибир. Хоҳласангиз тўйни қолдирасиз. Истаганингизча менга бақирасиз. Сиз билан кўришганимдан буён фақат таъна-дашном эшитаман.

– Зилола, кел иккаламиз бир қарорга келайлик. Мана шу қишлоқ билан Фарғона шахрининг ораси ўттиз чақирим. Агар мана шу машинани Фарғонагача эсон-омон ҳайдаб борсанг сени ўзим Сирдарёгача мана шу машинада узатиб бораман. Ва сендан ҳеч қанақа гинам қолмайди. Бир умр дўст бўлиб қоламиз. Агар ҳайдаб боролмасанг шу ерда коласан, Жавоҳирни бутунлай унутиб фақат меники бўласан. Ва у ҳақда ҳеч қачон бир оғиз ҳам гапирмайсан. Мен ҳам ҳеч қачон уни ёдингга солиб таъна қилмайман. Агар унаштирилмаган бўлганимизда ва мен учун ўқишингни ташлаб келмаганингда бу шартни қўймаган бўлардим.

– Келишдик.

Зилола, машинанинг рул томонига ўтиб ўтирди. У, юзида оғриқ ва илтижо билан машинани ўт олдира бошлади. Машина зўрға ўт олди. У умрида биринчи бор рулга ўтириши эди.

– Барибир боролмайсан. Бу ҳайдашингда қишлоқдан ҳам чиқолмаймиз.

– Йўқ, етиб бораман.

– Ўзингни қишлоқинг. Типчгина яшайверамиз. Севги деган нарсаларга ишонма.

– Мен ҳам бошида ишонмадим. Унинг ялинишларига парво қилмагандим. Кейин, уни сиз билан солиштириб кўрганимдан сўнг, сиз менга мутлақо бегона эканингизни тушундим. Мен сизга бутун ҳаётимни баришласам ҳам, сизга мен бегона бўлиб қолаверар эканман. Сиз ахир меши ёмон кўрасиз-ку, тўғрими?

– Зилола, кўзингга қараб ҳайда, ҳозир тўғрингдан келаётган машинага бориб уриласан, газни босма, секин секин...

– Йўқ, йўқ. Тез ҳайдайман. Тезроқ кетаман. Одам дунёга бир марта келади. Ҳеч бўлмаса бир марта юра-

гига кулок солиши керак. Агар сиз мени севганингизда, мени гаровга қўйиб, машинага миндирмасдингиз. Нима менда юрак йўқми? Нима мени танлаш ҳуқуқим йўқми... Сизда бор-у, менда йўқми? Сиз хоҳласангиз, мен билан учрашмай, мени унаштирасиз, мени ўқишдан бўшатиб оласиз, хоҳласангиз яна бориб узатиб келасиз. Мени устимдан яна қанақа ҳукмларингиз бор. Менга, ҳеч бўлмаганда бир бора битта гул совға қилдингизми... У эса уч йил менинг эшигимга гул қистириб келганди. Мен бу гуллар учун унга ҳатто бир бора ҳам раҳмат демабман. У мана шу уч йил давомида бирор марта қўлимни ҳам ушлагани йўқ. Айтинг, мен сизга нима қилдим. Худди кўзимга ургандай, кўз олдимда уни уриб ҳамма ёғини қон қилиб жўнатдингиз. Мен шунда ҳам индамай сизга муте бўлиб кўнглингизга қардим. Ётоқхонага бориб дугоналаримга гап оддингиз, индамадим. Мен, ўша ёқдан сизни деб ўқишимни ташлаб келдим, бир овиз кўнгил сўраб, ёнимга келмадингиз. Одамлар ота-онамни гап қилишди, сиз ҳам ўша одамларга қўшилиб қулишдингиз. Нима, менда ғурур йўқми, ор-номус йўқми? Мен ҳеч қачон ота-онамни юзини ерга қаратмайман. Мен ҳозир машинани типимда судраб бўлса ҳам айтган жойингизга олиб бораман.

– Зилола, ўзингизни босинг, тўғри хайданг. Ахир ҳалок бўламиз, ҳозир машинани урасиз.

– Қўркманг, машина ичида мен ҳам борман. Ҳалок бўлсак, бирга ҳалок бўламиз. Нима фарқи бор. Ҳозир ҳаёгим сизнинг қўлингизда. Етолмасам ҳам сизнинг қўлингизда бўлади. Ҳозир ўлсам сиз учун ўлган бўламан.

– Зилола, кўзингизга қараб хайданг.

– Ишингиз бўлмасин, мен барибир етаман.

Узоқда Фарғона шаҳри кўриша бошлайди.

* * *

Зилола Тошкентда. Ётоқхонада ҳаёл суриб ўтирибди. Кун ботмоқда. Борлиқни қоронғи қоплаяпти. Қуёшнинг заррин нурлари уфқни қизартирган: “Бугун шанба. Бугун Жавохир ... уйланыпти. У бизнинг фотиҳамиз бузилганидан хабари йўқ. У мени шунча севса ҳам, мана барибир бошқа бировга уйланиб кетаяпти. Демак муҳаббатсиз ҳам яшаб кетавериш мумкин эканда? Шундай экан, мени алдаб нима қиларди. Мени севиб нима қиларди. Мен уни севиб қолганимда, нега ташлаб кетди. Нега?

Бундай алдовлар, ғийбатлар, одамларнинг устидан кулишлар қачонгача давом этади? Ўзимни сувга ташласам қутуламанми? Одамлар мендан қутулса, кўнгиллари жойига тушадими? Алвидо ҳаёт, Алвидо муҳаббат! Алвидо! Алвидо!

Зилола қандайдир дориларни ичмокчи бўлади. Қўллари калтирайди. Эшик тақирлаганини эшитиб, хушёр тортади. Эшик яна жимиб қолади. Зилола яна бир оз пойлаб туради-да, туриб эшикни очади. Эшик тутқичида бир дона атиргул турарди. Зилола, ҳайрон қолади. Олазарак хар тарафга қарайди. Коридорда ҳеч ким йўқ эди. Зилола коридор бўйлаб югуради. Ҳеч кимни тополмайди. Хонага қайтиб келади. Бошини куйи эгиб ўтирганида, коридордан яна шовқин-сурон эшитилади. Сўнгра, Камола, Севара, Шароф бошқа кизлар хонага кучок-кучок атиргуллар билан кириб кела бошлайди. Қийкирик ва қутловлардан Зилола эсанкираб қолади. Кимдир магнитофонни кнопкасини босади. Қўшиқ янграйди. Ок кўйлак, галстук, қора шим, костюмда қўлида бир дона атиргул билан эшик олдида Жавоҳир пайдо бўлади. У атиргулни Зилолага тутқазади. Чўнтагидан бир қанча тўй таклифномаларини олиб Зилоланинг оёғи тагига йиртиб ташлайди.

ЗИЛОЛА: – Жавоҳир ака!

ЖАВОҲИР: – Зилола!

ЗИЛОЛА: – Наҳотки сиз...

ЖАВОҲИР: – Ҳа, мен келдим. Сени олиб кетгани келдим.

ЗИЛОЛА: – Ростданми?!

ЖАВОҲИР: – Энди сиздан бир қадам ҳам ажралмайман. Мен сизни севаман, Зилола!

ЗИЛОЛА: – Мен ҳам...

ЖАВОҲИР: – Биз бирга бўлаемиз... Мени шунчалик кўрқитдингиз-ки...

ЖАВОҲИР: – Тўйингиз нима бўлаяпти?

ЗИЛОЛА: – Колдирилди... Сизникичи?

ЖАВОҲИР: – Меники ҳам тўхтатилди. Энди ўзимиз тўй қиламиз Зилола. Шундай тўй қилайликки..!

Жавоҳир ва Зилола кучоклашадилар. Ётоқхона эшиги беркилади. Унинг тутқичида хали-ҳамон бир дона атиргул қистириғлик турарди. Қўшиқ янграйди:

*Биздан бўлак ҳеч ким йўқ,
Бўлса шундай сайёра
Сенга севгим айтардим,
Ҳар лаҳзада минг бора.*

*Муаттар чаманзорда
Сен осмон мен ер бўлиб
Юз йилларки ўтирсам,
Кўзларингга термулиб*

*Согинчларим билмай дош
Оловга айланса гар
Ундан миллионта қуёш
Исинарди муқаррар.*

*Сан-ла ёлғиз қолсайдик,
Биздай куйган қайда бор.
Яна минг йил яшардик,
Яна минг бор бахтиёр.*

Орадан бир йил ўтиб уларнинг тўйи бўлди. Тўйда Ортик ака, Толибжон, Жавохирнинг онаси ва бошқа ҳамма куда-андалар шод-хуррамлик билан тўйни ўтказдилар. Шароф тўйда хофизлик қилди. Севара ва Камолалар роса ўйнаб кулишди. Тўйда ҳатто Шаҳриёр ҳам қатнашди.

Асар сценарийси Э.Усмонов билан ҳамкорликда ёзилди.

БАХТЛИ БЎЛМОҚ ШАРТИ— ВАТАННИ СЕВМОҚ!

Бадиа

Яқинда вилоятда яшовчи бир дўстим телефон қилиб қолди:

— Янгангиз ўша ерда шифохонада ётибди. Айтинг, бугуноқ етиб келсин!

— Нима бўлди, тинчликми?

— Икки кундирки, ўғлим ҳеч жойда йўқ. Хат ёзиб кетибди. “Дада, мени изламанг. Мен ўз тақдиримни синаш учун узок юртларга иш ахтариб кетдим. Кўриш-гунча, хайр!”.

— Кутиб туринг, балки келиб қолар. Янга ўзлари касал. Бу гапни эшитса...

— Илтимос, жўнатиб юборинг. Мен бу ташвишни бир ўзим кўтаролмайман...

Мен трубкани қўйдим. Дўстимнинг бир ўғил, бир қизи бор эди. Ўғли энди ўн еттига қираётганди. У мана шу ўғилга атаб Эрмитажнинг қурилиш лойихасига биноан, ўттиз хонадан иборат, уч қаватли иморат солдирганди. У ўғлини жонидан ортиқ яхши кўрарди. Нега ўғли кимларнингдир икки оғиз қутқусига учиб, ота-онанинг бир умрлик меҳру мухаббатини унутиб юборди. Унинг бу қилмиши ота-онани адоий тамом қилади-ку? (Меҳрнинг нархи шунчалик қимматми?) Ота-онани қон қақшатиб кетмаслик учун, нега болада заррача меҳр топилмади? Нега ота-онанинг фидойи мухаббатини англаш учун, болага меҳр-мурувватдан гапириш, насихат қилиш лозим? Бу ношукурлик эмасми?

Ота-онага ношукурлик, ҳаётга ношукурлик эмасми?

Бу ходиса менга Наполеон Бонапарт ҳаётида бўлиб ўтган бир воқеани эслатди.

Наполеон синглисини узатаётганда, отга минибди-да, бир халта тилла тангани сеп сифатида кўтариб борибди. Синглиси халтани очиб:

— Императорнинг ҳадяси шу бўлдимиз? — дея лаб бурибди.

Император хайрон қолиб:

— Ёдингдами, синглим, бундан ўн икки йил муқаддам Сена дарёси бўйларида дворянларнинг кирини ювардинг. Зодагонлар бир чақа ошиқча берганида, чиройли табассум билан ташаккур билдирардинг. Мен бу тилла франкларни мулозимлардан бериб юбормай, ўзим олиб келганимнинг сабаби, ўша чиройли табассумингни кўрмоқ эди.

Наҳотки, ўз акангга бир марта табассум қилишинг учун саккиз юз минг тилла франк камлик қилса? Бу қадар ношукур бўлма! — деган экан.

Мен дўстимнинг хотинини уйга жўнатиш учун ши-фоҳонага бордим. Бемор одамнинг даволанишдан бошқа яна қанақа муҳим иши бор?! Уни жойидан кўзғатиш учун қандайдир фавқулодда нохуш воқеа рўй берган бўлиши керак. Нима дейишни билмасдим. Ўғли хақида гапирсам, юраги ёрилиши аниқ эди. Ахир у шу фарзандлари учун яшаб юрибди-ку? Шу ўғлини кеча-ю кундуз мактаб, севиб, ардоқлаб гапирарди. Онанинг олдида қаттиқ хижолатда эдим, зўрға:

— Уйга бораркансиз, зарур иш билан чакиришяпти, — дедим.

Онани кузатарканман, фарзанди ўз онасини жарга итариб юбораётганини кўриб тургандай, қийналардим.

Она зўрға кийинаркан, қўллари қалтирарди. Шунда бола тарбиясизлиги нақадар катта фожеа ва нақадар катта хиёнат келтиришини англаб етдим. Иван Грозний фарзанди итоат қилмагани учун уни ўлимга маҳкум этган. Пётр 1 амрини бажармагани учун ўз ўғлини ўлдирган.

Бунга сабаб, улар ота-онага хиёнатни Ватанга хиёнат дея тушунишган.

Бу воқеадан сўнг кўп ўтмай, ижодий сафар билан Афронистонга борадиган бўлиб қолдим. Термиз шах-

рида кутиб олган дўстларимиз шаҳар зиёратига таклиф этишди.

Термиз — қадимий шаҳар. Унда юзлаб тарихий иншоотлар, мадрасалар, мақбаралар, хонақоҳлар, ҳоким ва бекларнинг саройлари хали-ханузгача сақланиб қолган ва баҳоли қудрат таъмирланган. Унга бутун дунёдан зиёратчилар оқиб келишига имконият яратилган, шаҳарни бутунасига музейга айлантириш мумкин эди.

Амстердамда бўлганимда, энг қиммат қаҳвахонага таклиф этишганди. Қимматлигининг сабаби... қаҳвахона XVI асрда қурилган экан. Унда ҳар бири бир тонналар келадиган тўртта тўнка — стол турар, битта уч тонналик тўнка стул сифатида қўйилганди. Стол-стулларнинг бу қадар баҳайбат ва оғирлигининг сабаби — олис сафардан қайтган денгизчилар байрам қилишиб, ичишар, маст ҳолда стол-стулларни уриб синдиришаркан. Ҳар сафар шу ҳолат такрорланаверганидан безор бўлган қаҳвахона эгаси, ҳеч ким кўтара олмайдиган стол-стулларни қўйган экан.

Голландлар ҳозир бу қаҳвахонага киришни фахр деб билишади, буюк зафарлардан қайтган ота-боболарининг руҳини шод этиш учун — қаҳвахонани ҳар қанча қиммат бўлса ҳам энг гавжум жойга айлантиришган.

Бу уларнинг ўз ота-боболаридан, ўз миллатидан, ўз Ватанларидан фахрланишларининг нишонаси эмасми? Улар оддий қаҳвахонани шунчалик эъзозлар экан, биз минг йиллик тарихга эга кўҳна илм масканларимизни, муқаддас масжиду-мадрасаларимизни нега эъзозламайлик? Агар дўстим ҳам ўз фарзандига киндик қони тўкилган уй, маҳалла, ўзи яшаган шаҳарнинг улувлигини болалигидан тушунтириб борганида, балки бошига тушган савдо рўй бермаган бўларди.

Дастлаб Мозори шариф шаҳрига кириб бордик. Шаҳар — ёйилиб кетган қишлоқни эслатади. Марказий канализация тизими йўқ. Иссиқ сув тизими йўқ. Аҳён-аҳён уйларда газ балонлари ишлатилишини айтмаганда, шаҳар умуман газлаштирилмаган. Кўчалари тошлоқ, асфальтланмаган. Бугун Афғонистон бўйича

темир йўл бор-йўғи 60 кмни ташкил этади. Одамлар ишсиз. Ҳар қадамда гадойлар, тиланчилар, майиб-мажрухлар.

Кишлоқ хўжалигида ҳам мелиорация деган тусунча умуман йўқ. Механизация ҳам умуман йўқ. Фақат қўл меҳнати, омов. Мактабларда дарсликлар йўқ. Ўқитувчилар кам. Санитария-гигиена издан чиққан. Малакали шифокорлар етишмайди.

Афғонистонда 6 миллионга яқин ўзбек яшайди. Улар ўзбек тилида чиқарилган дарсликларга жуда муҳтож. Агар давлатлар ўртасида шартнома тузилса, Ўзбекистон зиёлилари-ўқитувчилари, шифокорлари, агрономлари, инженер, фан ва маданият арбоблари Афғонистон учун Уйғониш даврини очиб берган бўлур эди.

Мозори Шариф зиёратидан сўнг Саланг тоғлари оралаб Қобул шаҳрига кириб бордик. Афғонистоннинг тўртдан уч қисмини тоғлар ташкил этади. Тошкент денгиз сатҳидан тўрт юз метр баландликда жойлашган бўлса, Қобул 1800 метр юқорида жойлашган. Бундан беш юз йил аввал, яъни 1503 йил бобомиз Захириддин Муҳаммад Бобур хазратлари Қобул шаҳрини забт этган эдилар.

1530 йил 26 декабрда Агра шаҳрида вафот этганларидан сўнг, васиятларига биноан 1533 йил, яъни бундан 470 йил аввал ҳоки туроблари Қобул шаҳрига, “Боғи Бобур”га келтирилиб, дафн этилди.

Бизнинг Қобул шаҳридаги биринчи вазифамиз ҳам Бобур Мирзо макбараларини зиёрат этиш бўлди. Умуман олганда, Ғазнада Абу Райҳон Беруний, Ҳиротда Алишер Навоий, Хусайн Бойқаро, Балхда Атоий, Камолиддин Бехзод, Мозори шарифда Бобораҳим Машраб, Қуддусда Мирхонд, Ҳиротда Мавлоно Лутфий қабрлари бор.

Ниҳоят, Бобур бобомизнинг равзаи-муборакларига етиб келдик. Мақбара атрофи девор билан ўралган. Тоғ ён бағри бир гектарча боғ, алоҳида масжид ва зиёратчилар учун хонақоҳ. Қабр устига қўйилган оппоқ мрамартошга Куръони карим оятлари ва хазрат бобомизнинг исми-шарифлари ўйиб ёзилган. Даҳма оддий ва дабдабасиз. Яъни султон Бобур Мирзо сал-

танати бойликларига, шон-шавкатларига нисбатан анчайин камтарона қурилган. Биз ҳам, Бобур Мирзо ҳазратларининг рух покларига атаб, Қуръон тиловат қилдик ва у зотнинг жойларини жаннатдан қилишларини Худодан сўрадик. Ушбу даҳма, беш юз йилдирки фалак тўфонларидан, урушлар гирдобидан омон қолганлиги учун шукроналар айтдик. Бу камтарин даҳмага қараб, Ҳазрат Алишер Навоий бобомизнинг Бобур Мирзога нисбатан айтган сўзлари ёдга тушди: “Ҳиммати олдида олтуннинг, доғи қумушнинг тош ва туфроғча ҳисоби йўқ эрди”.

Ким-ким, Чигатой қабристонига бориб, қабрлар тепасига қўйилган мрамартошларни кўриб эсингиз оғади.

Мен ғариб ва қаровсиз ётган қабр атрофини айланарканман, хаёлимда Андижондаги улкан ва жуда кўркем Бобур боғи айланади, тилимда эса шоҳнинг боқий рубойлари ўз-ўзидан сўзга киради.

*Кўндан бериким ёру
 диёрим йўқдур,
 Бир лаҳза-ю бир нафас
 қарорим йўқдур.
 Келдим бу сори ўз
 ихтиёрим бирла,
 Лекин боруримда
 ихтиёрим йўқдур.*

Агар бобомизнинг қабрлари ўз ватани — Ўзбекистонда бўлганда борми, ҳозир Имом Бухорий, Баҳовуддин Нақшбандий, Аҳмад ал-Фарғоний зиёратгоҳлари сингари улкан қуббалар қўйилган обод ва мухташам мавзолейларга айлантирилган бўлар эди. Ватангадолик ҳасрати ҳали ҳамон Бобур Мирзо юрагида олов бўлиб яшаётгандек, қабрларидан ўтли нидо бўлиб таралаётгандек эди. Биз билан зиёратга келган афвон расмий ҳукумат вакиллари эса энгимиздан тортиб, қулоғимизга пичирлайди:

— Ушбу макбарани обод қилиш учун, Ўзбекистон Президенти Ислоҳ Каримов ёрдам берармикин!

Мен, “Ҳа” — дея тасдиқлайман ва мухтарам Президентимизнинг сўзларини у кишига етказаман: — Пре-

зидентимиз: “Афғонистондаги Алишер Навоий, Захриддин Мухаммад Бобур қабрларини обод қилишда афғон ҳукуматига қўмаклашишимиз зарур” — деганларини таъкидлайман.

Кобулда яна бир ҳафта қолиб кетдик. Бизга алоҳида эҳтиром кўрсатилган бўлса-да, бу юртдаги иқтисодий таназуллик, қашшоқлик ва ижтимоий инқирозда қолиб кетган одамларнинг кўплигидан зиёрат ҳам татимади.

Аниқ англадимки, элу юртинг тинч бўлса, бой бўлса, обод бўлса сенинг тинчинг, бойлигинг, хуррамлигинг шунда экан.

Сен бой бўлсанг-у махалланг аҳли оч бўлса, бу бойлик сенга юкмас экан. Кореяда бир фабрикант қариядан сўраганим эсимда: — “Отахон, саксонга қир-япсиз. Ҳали-ҳамон кеча-ю кундуз тиним билмай ишлайсиз. Фарзандларингиз ҳам йўқ экан. Нега дам олмайсиз? Бу бойликлар кимга қолади?” — Шунда қария жавоб берганди:

— Давлатга қолади, Ватанимга қолади!

Ота-боболаримизнинг қадим-қадимдан айтган ҳикматли сўзи бор: Ватан остонадан бошланади! Ҳар биримизнинг манфаатимиз Ватан манфаати билан чамбарчас борланиб кетиши лозим. Биз нафақат ота-онамизнинг, балки шу азиз Ватанимизнинг ҳам фарзандимиз.

Шу юртнинг ўғил-қизларимиз. Ҳар ким бирор жойга боришдан аввал ота-онасидан сўраб кетиши лозим бўлгандай, ўз ихтиёрича, яширин кетмасдан меҳнат биржалари орқали расмий шартнома тузиб, чет элга иш излаб, илм излаб кетилса, мақсадга мувофиқ бўлар эди. Акс ҳолда “Саёк юрган таёк ейди” қабилдаги нохуш кўнгилсизликлар келиб чиқиши табиий. Ахир Бобур Мирзодай одамлар шох бўла туриб, ўз Ватанидан йироқда шунчалик хор экан, дўстимнинг ўрли сингари оддий йигитлар, ватанидан йироқда иззат топармиди?

Бир кун окшом ниға кўмилиб ўтирган эдим, яна ўша дўстим телефон қилиб қолди. Хурсанд.

— Э, орайни, ўрлимни топиб келдим. Россияни бир ой ахтариб, мардикорлар ичидан топдим. Қахра-

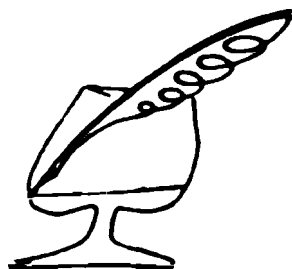
тон совукда, гишт ташиб, цемент қориб юрибди. Мени кўрди-ю “Отажон!” деб оёғимга тармашди. “Сенга пул керак, менга қул керак”, деб паспортини тортиб олиб ишлатишаётган экан. Қайтай деса, қайтишга пули йўқ, бурнини тортиб, кўз ёшини тинмай оқизади. Ўғлим, шу ишларни уйда қилсанг бўлмасмиди десам, “Э отажон, ношукурни кечиринг, бу ишларни ўндан бирини қилсам, Самарқандда мендан бой одам бўлмайди, деб юз-кўзимни ўпади. Тинмай онасини сўрайди, кўни-кўшни, оғайниларини сўрайди. Юртимни соғиндим, дейди. Ўзбекистонга бош қўйиб, таъзим қилиб, тупроғини ўпаман дейди. Агар етаклаб олиб келмасам, бир касалга гирифтор бўлар экан, болам бечора. Бало-қазо нари кетсин деб, қўй сўйиб, Худойи қилиб юбордим.

Телефон гўшагини қўяр эканман, менинг ҳам кўнглимга бир ёруғлик ўрмалади.

Тилимга эса, шоир Муҳаммад Юсуфнинг машҳур мисралари қуйилиб келди:

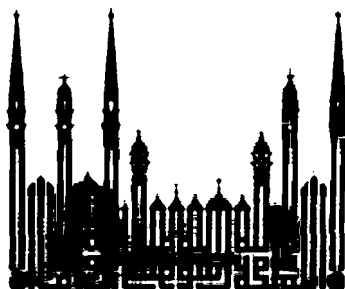
*О, ота маконим, онажон ўлкам,
Ўзбекистон жоним тўшай соянгга
Сендай меҳрибон йўқ,
Сенигдай кўркем,
Римни алишмасман бедапояннга.*

*Сен билан ўтган ҳар кун байрам — базм
Сенсиз бир он қолсам — ваҳим келади.
Сени билганларга қиламан таъзим,
Сени билмасларга раҳим келади.*

ТАРАДДУД

Қисса

Ориф ота кимдир чакириб келишидан ҳадиксираб ўтирарди. Ташқарида одамлар тўп-тўп ўтишар, кий-чув авжида эди. Бугун бир неча одам эҳром боғлаб Ҳаж сафарига отланыпти. Мана уч йилдирки, Ориф ота ҳам сафар тадоригини кўради, аммо... тўртта одамнинг орасида бекорга лавз қилган экан, хижолатга қолди.

Лекин, авваллари ўзини бугунгидай ғариб сезмаган эди. Негадир ҳайҳотдай ҳовлида ҳеч ким, набираси Ўткиржон ҳам, суядигани, суянадиган ўғли Муроджон ҳам, келини ҳам кўринмасди.

Ориф ота намоздан сўнг бир оз хотиржам тортди. Сўнгра олиб қўйган эҳром кийимларини бир-бир кийиб кўрди. Хомуш тортиб, ҳовлига чиқди. Болаҳона этагида мунғайиб турган “Волга”га кўзи тушиб, хасрати янгиланди. Шу “Волга”ни сотиб, Ҳажга бормоқчи эди. Уч ой, ҳар якшанба бозорга чикиб, савдоси пишмади. Харидор арзон сўради, Муроджон у нархга кўнмай туриб олди. Ориф ота: “Ўтишига сотасан” — деб шарт қўйди. “Ахир биз бу пул эвазига жуда улуғ ва савоб ишни савдолашиб қўйдик-ку! — деди. Лекин Муроджонга бу гаплар қор қилмади. Агар шу машинани уйга қайтариб борсанг, ёкиб юбораман деб, пўписа ҳам қилди. Лекин Муроджон кўнгилдагидай харидор келишини пойлаб юраверди.

Ҳовлига Ўткиржон югуриб келди: — “Улар кетиш-япти.” Ориф ота набираси кимларни назарда тутаётганлигини тушунди ва жавоб қайтарди: “Зиёратлари қабул бўлсин!”

— Сизни ҳам кетиб қоласиз деб кўрқувдим.

— Кўркма, даданг эсини йўқотгани йўқ. Бахилнинг қўлида ой бўлса, оламни ёритмас.

- Бобонг пулни ҳавога совурмоқчи дейдилар.
  - Мен Худонинг уйига меҳмонга бормоқчиман...
  - Дадам Сизни уйлантирмоқчи...
- Ориф ота болага терс ўгирилиб олди.

• • •

Ориф ота ўзини чалғитиш учун хўкизга хашак солаётганди, молхона эшиги ёнида Муроджон пайдо бўлди:

- Ота иш пишди, тўй кунини белгилайверинг!

Ориф ота гап нимада эканлигини дарров тушунди.

— Куёвдан имдод бўлмай, келинлар розилик берадиган замон бошландими?

— Э, келинни рози қилгунимча она сутим оғзимга келди-ю!

- Онангни ўртага қўшма.

— Сиз учун янгидан ҳаёт бошланади ота. Сиз олтмишга қираётган бўлсангиз, келин энди ўттизга чиқди. 30 йилга ёшардим деяверинг.

— Муомала зўр бўлса, туя ҳам чўқар. Роса авраган кўринадан...

— Ота, ўзингизни ўйласангиз-чи?! Беш кунлик дунёда мазза қилиб яшамасизми? Фарзандли бўлсангиз ҳам бош устига. Ойим раҳматликнинг ўтганига ўн йилдан ошди. Бўйдоқнинг бўйинини бит ер, топган-тутганини ит ер, қачонгача сиқилиб яшайсиз? Ҳажга бориб келсангиз мушкулингиз осонлашадими? Сиз у келинни бир кўринг, ана чирой, ана малоҳат. Жон отажон, йўқ деманг, уни кўрсангиз бу ҳаётга келганингизга, яшаётганингизга рози бўласиз. Ғам-ҳасрат ҳаммаси чекинади. Ҳажни ҳам унутасиз.

— Йўқ. Мен бу ишлардан қўлимни ювиб, қўлтиғимга урганман. Ёшимни яшаб, ошимни ошаб бўлдим. Уни бошдан бошлаш ниятим йўқ.

— Ота, кўйинг бу гапларни. Сиз уйга киринг. Куёвлик сариолар олиб кўйганман. Яхшилаб кийиниб олинг. Сизга келинни кўрсатаман. Ўғил бўлиб сизни рози қилмасам, кўзим кўр бўлсин отажон!?

Муроджон бўғриққанча уйдан чиқиб кетди.

Ориф ота сўрида бошини эгиб анча вақтгача ўйлашиб қолди.

Мана ҳадемай Муроджон келинни тўғри уйга етак-

лаб келади ёки бўлмаса бир овлоқ жойда уларни уч-раштиради. Хозир кийиниш, ясан-тусан қилиш керак.

Ориф ота уйга кирди. Келини сандикни титкилаб янги костюм-шим олаётганини кўрди. Сандик атрофида бир қанча келин сарпо уйилиб ётарди.

Ориф ота саросима ва таҳликада чойхонага чиқиб кетди. Улфатлар чолнинг аҳволдан хабардор эди. Гапни айлантириб келиб яна ўша мавзуга тақашди:

— Бу хафагарчиликлар сўққабошлик оқибати.

Мўлтони мулла анқов элни алдаб ер. Зиёратга бораман деб тижорат билан қайтганлар қанча?! Келинг, битта бошингизни иккита, иккита оёғингизни тўртта қилиб қўяйлик.

— Шахсан мен уйланиб олган бўлардим. Хожи бўлиб, хозирдан тарки дунё қилиш кўлимдан келмайди.

— Ичишни ташлаш керак — бу бир. Гох ўнгга, гох чапга қараб қўйиш керак бўлади — бу икки.

— Ха, энди уларсиз ҳаёт-ҳаётми!

— Тақво билан тирикчилик қиламан десангиз, қозонни сувга солиб қўйиш керак бўлади — бу уч.

— Рост гапириш, ҳалол еб-ичиш... — Э, шарти кўп роса...

— Бу дунё лаззатларига қўл силтаб, у ёққа бориш, шунчалик зарилми...

— Гоҳо шайтон йўлдан оздириб, беш вақт намозимиз казо бўлиб кетади-ю.

— Худо кўнгилда бўлса бўлди-да...

— Ўзимизнинг Самарқанд, Бухорони зиёрат қилиш ҳам ярим ҳаж. Етимнинг кўнглини олиш ҳам, бир мискиннинг димоғини чоғ қилиш ҳам, тўла бўлмасида, салкам ҳаж ҳисобланаркан...

Ориф ота бу гапларга рўйхушлик бермай раҳматли бобосини эслаб кетди:

— У киши масжидда муаззин бўлган эканлар. Ойим гапириб берган бир ҳолат ҳеч эсимдан чиқмайди. Дадам фирқага эргашиб кетгач, бобомга азон айттирмай қўйган эканлар. Дадамнинг сиёсатидан кўрққан бобом, бир куни ҳовлимиз этагидаги тут ковагига бошини суқиб, азон айтганлар. Бобом азон айтмасдан туролмаган. Наслимга тортдим шекилли, бу йил ҳаж зиёратини ният қилиб турибман.

- Менга ҳам тут қаваги керак денг?
- Йўқ, охират олдидан сарҳисоб керак.

Ориф ота улфатларининг терговларига парво қилмай, ҳазил-чин аралаш янги уйланган даврлари ҳақида гапира кетди:

“– Чиллам чиқмай, ҳарбий хизматга чақириб қолишди. Тартиб-интизом қаттиқ. Вокзалда ур-тўполон.

Биров йиғлаган, биров сиқтаган. Ҳарбий кўмондонлар у ёқ-бу ёққа юриб турибди.

Ёш аскарларни тизиб вагонга жойлаштиришяпти. Хавфсиэлик хизмати, ҳарбий трибунал, ички ишлар, хуллас ҳамма шу ерда. Ҳарбий хизматдан бўйин товлаган отиб ташлансин, қамоққа олинсин деган махсус топшириқ бор. Мени эса кўзимда ёш. Бир ёқда онам йиғлаб турибди. Мени кузатишга чиққан Ҳадича йиғлаб турибди. Айни навқирон йигит пайтим. Бутун дунё кўзимга қоронғу. Ҳадичани ташлаб кетишим мумкинлиги тасаввуримга сиғмайди. Усиз бир дақиқа туролмасдим. Мени эса уч йилга олиб кетишяпти ва ниҳоят фамилиямни ўқиб чақиришди. “Мен” деб олдинга чиқдим. Вагонга солишди. Вагонда турибман, бутун аъзон баданим зир титрайди.

Вокзалда эса ниҳоят митинг тугаб ҳаммага қасам ичириб, ҳарбий хизматни шараф билан ўташлари учун қутладилар. Вагон жойидан силжиди. Мен эса Ҳадичадан кўз узмайман. Ниҳоят поезд 200 метрлар юргач, эс-хушимдан батамом айрилдим. Ўзимни вагон эшигидан пастга отдим. Ортимдан бақир-чақир бошланди. Мен Ҳадича томонга югурияпман, югурияпман. Ниҳоят етиб келиб, бағримга босдим. Онам келиб мени кучоқлади. Милтиқ кўтарган солдатлар ўраб олди. “Қочок”, “Дезертир” деган шовқинлар эшитилди. Мен ўша ҳолатда ҳеч нарсадан кўркмасдим. Отиб тапшларига ҳам рози эдим. Мен минг-минг қўшинга қарши чиққандим. Мен ўзимни уларнинг баридан кучлироқ ҳис этардим. Ҳеч нарсадан кўркмас, жасоратли, мард ва шиддаткор эдим. Мен уларга қарши исён қилган эдим.

– Кейин нима бўлди?

– Нима бўларди. Бир ҳафта ҳибсхонада дўппослашди. Таъзимимни бериб, хизматга жўнатиб юборишди.

– Бекор калтак еганингиз қопти!

— Йўқ бу воқеа юз бермаганида Хадичанинг қадри-ни, уни қанчалар суйишимни билмаган бўлардим. Ҳажга борсам, унинг ҳақиға дуо қиламан, Худодан уни жаннатга доҳил қилишини сўрайман, киёматда у билан ёрув юз кўришишимизни сўрайман.

Ориф ота чуқур ўйга толди. Ғофур ота, жўрасини камситилган, таҳқирланган, афтода ва бечорахол кўриб, юпатмоқчи, тушкун ҳолатдан қутқармоқчи бўлди, сўнгра воқеанинг давомини ўзи бошқалардан эшитганича давом эттирди: “Аскарлар гауптвахтага тушиб қолган Орифга пол ювдирмоқчи бўлишган. Ориф буюрилган ишдан бош тортиб, қайсарлик қилиб туриб олган. Солдатлар ҳар ярим соат уриб, тепиб, оғзи-бурнини қон қилиб, пол ювишга мажбурлашган. Лекин Ориф бўйин эгмаган. Икки соатдан кейин, “Это настоящий дурак” — деб, калтаклашдан воз кечишган. Чунки пол ювиш бор-йўғи ўн минутлик иш бўлган. Улар, ўн минутлик иш учун икки соат калтак ейиш шартмиди дея, ҳайрон бўлишган.

— “Фурурнинг нархи шунака қиммат бўлади” — деди ўша куни Саид ака.

— Ёшликда одам, роҳат-фароғат учун тувилганман дея ўйлар экан, ўрта ёшда, меҳнат учун яралганман, деб надомат чекаркан, кексайганида дарду-хасталик учун бунёд бўлган эканман, деб азоб тортаркан, — дея жавоб қайтарди Ориф ота.

— “Тувилдим-у келдим бозорга,

Кафанлик олдим-у кетдим мазорга”, — дея гапга гап кийдирди Ғофур ака. Ўша куни улар ташқарига деразадан бот-бот қарашган. Ташқарида, шовкин-сурон тинмас, Ҳажга кузатувчилар сони янада кўпаяр, кузатув маросими тобора байрамона тусда авж оларди.

Бурчакка биқиниб олган Ориф отанинг юрагида эса алам ва қайғу кўланкаси тобора кенгаяр, шуурида йилтиллаган кечинмалар захри ич-этини сирқиратиб кемирарди:

— Эй, Худо, бу гапларни сенга хаёлан айтаётганимнинг сабаби бу тўхтамга анча куч-қувватим кетиб, кўп ишларга қўлим калталиқ қилиб, аввалги райрат ва шижоатим сўниб ва истасам-истамасам баъзи бир кирдикорларга ярамай қолганимда, худди шу тўхтамга келишга маҳкумдай, мажбурланган, ўзга имкониятла-

рим бирма-бир тугаб бораётган, сендан кечирим сўрашнинг аҳамияти камаяётган пайтда етиб келди.

Инсон болалигида: “Хар кимнинг ҳаётида минг-минглаб воқеалар бўлиб туради, ҳаммасини Худо кўриб ўтирибдими, дея калта ўйлайди, лекин ёши ўтган сари инсоннинг бутун ҳаёти худди кино лентасига ёзилгандай, бу ленталарни бир неча сониялар ичида хаёлан “кўриб” чиқиш мумкинлигига кўзи етгач, энди Худо учун ҳамманинг кечмишини кўриб чиқиш бундан ҳам осонлигига иқрор бўларкан.

Эй, Худо! Барча юмушлардан мосуво бўлиб, қаноти қайрилган, умиди узилган, қачонлардир кўз етмас кўкларда учган-у, энди у парвозларни такрорлай олмас лочин ҳолатидаман.

Адашувлар, алданувлар оқибатида ғам-ғусса худди мўри малахдек орқамдан куваётган, мен санғиган борларнинг гуллари пайхон бўлиб, оёқ остида ҳеч кимса ҳавас қилмайдиган чакалакзор қолаётган бир пайтда сафар тадоригидаман.

Эй, Худо, сенинг борлигингга ҳамиша ишонган бўлсамда, умрим рафлатда ўтди. Сен гоҳида кечирдинг, гоҳида қаттиқ жазоладинг. Бундан бир неча ўн йиллар олдин номахрам аёл қучоғида ётар эканман, ўз-ўзимга сўнгги саволни бердим: “Бу харом-ҳариш ишларнинг жазоси бор-ку?!” Бу савол шууримга санчилмай туриб ипайтоний жавоб ҳозир бўлди: “— Бундай айшу-ишрат учун ҳар қандай жазога ҳозирман!” Ўша тун унинг оғушида то сахаргача қолиб кетдим.

Тонгга яқин уйга қайтар эканман, Хадичанинг дод-фарёди устидан чиқдим. Қилган ишларимнинг касофати мени урганди. Ҳали икки ёшга тўлмаган кенжа ўғлим Маъсуд мени кута-кута кроват устида ўйнаб боши билан ерга йиқилибди. Унинг миясига қон қуйилганди. У бир ойдан сўнг жон берди.

Хадича, ўшанда сен Маъсуднинг бошида бир ой ўкраб-ўкраб йиғлаб чиқдинг-ку, “Нега менга сиз айбдорсиз” — деб, бир оғиз таъна қилмадинг. Ўшанда, Хадича мени ўз тукқан фарзандидан, жигарбандидан ҳам, мени кўпроқ яхши кўргани учун, айбламаяпти деб ўйлаб юрардим. Энди билсам, бу сукут ортида бошқа бир гап бор экан: “Сен ҳукм чиқаришни Худога қолдирган экансан!”

Ўғлим, Маъсуд, сен менинг касримга қолиб, бу ёруғ оламни бевақт тарк этдинг. Мен ҳам бу фоний дунёни тарк этиб, сен билан юзма-юз бўлсам, сенинг юзинга қандай қарайман. Сенга нима деб жавоб бераман?! Сени уволинг мени тилка-пора қилиб юборди-ку. Мени сендан ҳатто кечирим сўрашга ҳам ҳаққим йўқ. Чунки мен туфайли умр деган бебаҳо неъматдан маҳрум бўлдинг.

Мени қарға, минг йил шол бўлиб, ўлим тивгида, ажал титроғида, қалтириб, қон қусиб ётишга тайёрман.

“Худди дор тағига бораётган одамдай сиқилиб ўтирганди, — деди бир куни Гофур ота, ўша кунги Ориф отанинг ҳолатини таърифлар экан. Гуноҳимни қандай ювай дегандай, дам ташқарига, дам Сайидга қарар, мўлтираган кўзлари қорачиғида кўп-кўп ғалаёнлар кечаётгани сезилиб турарди.”

“Ғоҳида гапларимизни эшитмай қоларди, — деди Сайид ака. Биз хожиларнинг сафарга тайёрланаётганини, ҳадемай ҳамма йиғилиб автобусга минишини сездирмасликка ҳаракат қилардик. У одам эса хожиларнинг ичида эмаслигидан эзиларди. Тўғриси, у билан бундай сукутда ўтиришга дош беролмай кўзволгандик.”

Ориф ота ўрнидан туришга тараддудланди. Шом намозини ўқиб олиш керак эди. Чойхоначи ҳам бир нима демоқчидай ғимирсинар, афтидан юмушлари туғаб, озгина гурунқ қилиш авзойи бор эди.

— Гап ниятда. Худо хоҳласа, Сизга ҳам улугъ зиёрат насиб қилар, — деди Сайид ота.

— Нима, машинанинг пули етмадими? — деди Гофур ака. Турсун чўлок ўғлингизга заклад пули ташлаб кетганмиш-ку?

— Вақт ўтди. Энди барибир, бу йилги мавсумга улгуришолмайди.

— Мен бу гапни эшитганимга икки ойдан ошди.

— Балки ўғлингиз савдони атай кейинга сургандир?

Ориф ота индамади. Сафар йилдан йилга орқага суриляётгани яхшилик аломати эмасди. Сўнгра, суҳбатга бўйни ёр бермай, чойхонадан чиқди. Кўз олдига машинаси келди-ю, балодай кўриниб кетди.

Кўчадан буриларкан, уйи дарвозасидан Турсун чўлок чиқиб келаётганини кўриб, йўлини тўсди.

— Ҳа, Турсунбой!?

— Ўғлинигизда озгина овуштам бор эди.

— Мен, ҳеч қачон боламини бировдан қарз олишига йўл қўймаганман.

— Машинани савдо қилган эдик, пулини олганига анча бўлди. Олиб кетай десам, бироз тўхташ дейди. Яна қанча кутаман билмадим.

— Э, шунақами...

Ориф ота шарт бурилиб ичкарига кириб кетди. У қазабдан титрарди.

Демак, Муроджон уни Ҳажга жўнатиш ўрнига, анча вақтдан буён тўйга тайёргарлик қўриб юрибди. Демак, келин сарполар шу “Волга”нинг пулига келган. Демак Муроджон Турсунбойга: “Ҳаж мавсуми ўтсин, отам озроқ тинчлансин, кейин машинани олиб кетасиз” — дея келишган.

Машинани олиб кетиб бўлсан! — деди Ориф ота овоз чиқариб.

Унинг овозини уйда келини эшитди шекилли, аста дарчадан мўралади. Сўнгра, бир инн айтди, эшитмай колдим-ми, деб ўйлади чамаси, эшикни очиб чикди.

— Ота, бир нима дедингизми? — деди.

— Йўк, ҳеч қанака гапим йўк!

— Ўғлингиз, сарполарни дадамга кўрсат, ўзлари ҳам кийиниб тайёр бўлиб турсинлар деганди, — деди.

— Кийинмайман. Мен ҳамма ялтироқ кийимларни кийиб бўлганман. Мана шу хонадонда бобом отамнинг сиёсатидан кўрқиб, тут ковагига бошини суқиб азон айтган эканлар. Афсуски, у тутлар қирқилиб кетди. Мен бошимни суқадиган тут қаваги ҳам энди йўк.

— Э, ота, нега ундай дейсиз?..

— Қирсанг-чи ичкарига, шанфиллайсан...

Ориф ота ховлида у ёқ-бу ёққа юра бошлади.

Дардини эшитадиган одам йўк эди. Хаёлан Хадичага мурожаат қила бошлади:

— Хадича, дунёда вақт деган нарсанинг ўзи йўк...

Масофа деган нарсанинг ўзи йўк. Мен сени бир лаҳза ҳам унутмадим. Сен доимо кўз ўнгимдасан. Умр ўтаяпти. Замон ўзгаряпти. Аммо бу дунё тартиб-қоидаларини билмайдиган фаришталар сен билан мени боғлаб турган риштани бир зумга узганлари йўк. Мана ўн йилдирки, қалбимнинг ардоғидасан, кўзимнинг қаровидасан.

— Ориф ака, мен сизни кўрмасдан олдин танирдим.

Мен сизни танимасдан, сўзларингизни эшитмасдан, феъл-атворингизни билмасдан олдин яхши кўрардим. Тўғрироғи, сизнинг бутун қиёфангиз, бизлар учрашмасдан олдин юрагимга қуйилган эди. Кейин ҳаммаси такрорлана бошлади. Мен қачондир рухимда, юрагимда ҳис қилган, бутун вужудимни тўлғонтирган сўзларни, сиз кейин, бизлар учрашганимиздан сўнг такроран айта бошладингиз. Мен сизни кўрмай туриб, сизни қанчалик севган бўлсам, сизни кўрганымдан сўнг, рухимдаги ғалаёнлар рўё эмас, сиз билан келажакда бўлиб ўтадиган ҳодисалар эканлигига иқрор бўлдим.

— Хадича, одамлар икки одамнинг танаси қовушини муҳаббат деб, қанчалар янглишадилар. Улар қовушгани билан уларнинг атрофидаги покиза фаришталар базму-жамшид қуришиб, бирлашмас экан, улар тезда узилишиб кетадилар. Уларнинг муҳаббати ўткинчи бўлиб қолаверади. Фаришталар абадий яшагани каби, сен билан биз, у дунё-бу дунё мангу биргамиз. Бизларни ҳақ қандай куч ажратолмайди."

Кейин нима бўлганини ўша пайтда ҳовлида юрган ўткиржон гапириб берди:

Ховлига чиқсам бобом, шланка тикиб машинадан бензин олмоқчилар. У киши бензинни ололмай роса йўталдилар, сўнгра қийналиб пакирни тўлатдилар.

— "Нима қияпсиз, бобо" — деб борсам, аввал индамадилар, сўнг: — бор ичкарига қара-чи, гугурт бормикан дедилар. Мен ошхонага гугурт ахтариб кетдим. Гугурт йўқ экан, ойимнинг олдига кириб сўрасам, "Нима қиласан?" — деб жеркиб бердилар ва ҳайдаб юбордилар. Кейин ҳовлимиз бирдан ёришиб, машинамизга ўт кетганини кўрдим. Бақиримни эшитиб, ойим отилиб чиқди. Қўшнилариимиз ҳам кела бошлашди. Қаердандир дадам пайдо бўлди."

Ховлида, алангаси гуриллаб, "Волга" машинаси ёнарди.

Машинани ўраб олган одамлар, бири қўйиб бири айюҳаннос бақирарди. Ориф ота, унинг атрофида ғазаб билан айланарди.

1-одам: Чол қариганда эсини еб қўйибди. Ундан кўра бир етимга берсин эди.

2-одам: Ориф ота ўзингиз ёқдингизми, ўзингизнинг машинангизни-я?

3-одам: Тўғри, қипти! Отани гапига кирмаса шундай бўлади...

4-одам: Гап сотгандан кўра сув сепсаларинг-чи!

5-одам: Қочларинг, бакда бензин бор, хозир портлайди.

1-одам: Устига тупрок ташланглар... Қўшни ховлига ўтмасин.

2-одам: Ориф ота нега бизни ҳайдайсиз? Ўтни ўчирайлик ахир!

3-одам: Агар мен ўчирсам, машина меникими?..

4-одам: Машина Ҳажга ният қилинган эди...

Уни бошқа нарсага ишлатиб бўлмайди. Отани алдаганинг ахволи шу...

5-одам: Бакда бензин бор. Қочинглар портлайди. Ота, шунча дардингиз бор экан. Махалла-кўй пул йиғиб жўнатардик.

1-одам: Бузғунчилар шунақа одамлардан чиқади...

2-одам: Оғзимдан сув сепиб ўчираман. Машина сенга денг!..

3-одам: Яшанг, ота... Қойилман сизга... Ҳақиқий Ҳожи Сизсиз.

4-одам: Сув сепларинг... Бақирманглар, тинчланинглар. Эртага тўй бўладиган уйда бугун тўполон-а!..

5-одам: Мени шундай отам бўлса елкамга кўтариб, ҳажга олиб борардим.

— Нима бўлди, ота? — югуриб келган Муроджоннинг ҳайкириғи эшитилди.

— Ёмоннинг боласи йўлда ётиб от хуркитар! Йўлимни тўсма!

Барибир қайтара олмайсан! Яёв бўлса ҳам кетаман. Менга бошқа ҳеч нарса керак эмас. Тупурдим ҳаммасига. Сенга ҳам, топган келинингга ҳам. Коримга ярамаган машинанггаям. Истасам мана бу уйни ҳам ёқиб юбораман.

— Ота, ўзингизни босинг. Нега ёқасиз?.. Машинани нега ёқасиз?

— Мен Худонинг уйига бормоқчиман, ўзим учун, онанг учун тавба қилмоқчиман. Тўғри турган бўлсанг, соянгнинг эгрилигидан кўркма, деган гап бор. Бундан

кейин хаётимни тоат-ибодатда ўтказмоқчиман. Мени бу йўлдан ҳеч ким қайтаролмайди, ҳеч ким...

— Отажон...

Ғазаби қайнаган Ориф ота кўлига тармашмоқчи бўлган Муроджоннинг елкасига мушт туширди. Му-роджон мункиб кетиб энкайганча қоча бошлади. Ориф ота яна урмоқчи бўлиб ташланди. Қочиб қолган ўғли-нинг ортидан, илкис сакрамоқчи бўлган эди, уч-тўрт кадам ташламай ерга юзтубан йиқилди.

*Эй, шуур, онг бергувчи, тасаввур ёғдусида,
 Хақ кўзила ҳаётимга сололсайдим бир назар.
 Бир лаҳзага англай токи мавҳумот қутқусида,
 Ўз умримдан токи ўзим ўтганимни беҳабар.
 Токи уммон қаърига, бир кун чўқар бўлсам,
 Токи ҳаёт мени ҳам бир кун кўрар бўлса кўп.
 Мен қўлимни чўзганда токи, қутқармаса ҳам,
 Ҳаётимда нимадир бўлсин уммондаги чўп.*

ТОЖМАҲАЛ — МУҲАББАТ КАЪБАСИ

Дўстим Бобби Деолга мактуб!

Мана, Ҳиндистондан қайтганимга бир ҳафта бўлди. Гоҳо эртақлар мамлакатидан олган таассуротларингиз қандай деб сўраб қолишади. Ростдан ҳам ўзининг ядро куролига, фазода учта сунъий йўлдошига ва дунё миқёсида бетакрорлик сиёсатини олиб боргани учун ўз атрофига 120 давлатни жамлаган ва компьютер ишлаб чиқариш бўйича иккинчи ўринда турган, компьютер программаларини ишлаб чиқариш бўйича биринчи ўринни эгаллаган, малакали, зиёли мутахассисларни етиштириб бериш бўйича жаҳонда биринчи, бутун дунёда кино бозорининг тўртдан бирини қамраган замонавий Ҳиндистонни — “Эртақлар мамлакати” дейиш ўринлими? Бошқа бирор давлатга нисбатан айтилмайдиган бу сўз замирида қандай маъно бор? Бизда шу пайтгача Ҳиндистонни асосан, унинг кинолари оркалигина билишарди. Киноларида муҳаббат, садоқат, фидойлик шу қадар юксак маҳорат ва самимийлик билан тараннум этилардики, бундай муҳаббат, биз Навоийнинг набираларига, Шох Бобурнинг набираларига, девонаи Машрабнинг набираларига, бугунги кунга келиб, ғарбий соҳил таъсирига тушганимиздан-ми, “эртақлар мамлакати” дея таърифлашимизга асос бўлгандир. Балки, Ҳиндистоннинг гўзал табиати уни “Эртақлар мамлакати” дея таърифлашимизга асос бўлгандир. Ахир бу ерда ҳар йили 21 минг хил ўсимлик тури гуллаб яшнади, 3 минг хил турли-туман қушларнинг виж-виж сайроғини эшитиш мумкин. Бу ерга бир йилда бир ярим миллиард зиёратчи томоша учун келади (ва Ҳиндистон давлати бундан 2,5 млрд. доллар ҳар йили фойда кўради).

Йўқ, булар Ҳиндистонни “Эртақлар мамлакат”и дейишларига асос ҳам, жавоб ҳам бўлмайди.

Кел, бу саволга яхшиси биз учун эртақдай туюлувчи, аммо сизлар учун ҳаёт ҳақиқати бўлган муҳаббат салтанатидан ахтариб кўрайлик. Мен, Тожмаҳал зиёратига борганимда, айтишларича бу ерга бир кунда дунёнинг олти китъасидан ўн беш мингга яқин зиёратчи келар, уларнинг аксариятини севишган ёшлар, турмуш курганлар ташкил этар экан. Япон, америкалик, француз, инглиз, рус йигит-қизлари бу ерда бир-бирларига аҳду-паймон қилишар, бир умр муҳаббат ва садоқат билан яшаш учун бир-бирларига сўз беришар экан. Ўз севгилиларига етишолмаганлар мана шу ерда тавалло қилишар, мадад сўрар эканлар. Ҳатто, айрилиқ ва ҳижрон доғига чидолмаганлар, хиёнат чоҳига йиқилганлар, миноралар тепасига чиқиб ўзларини ерга ташлар экан (ҳозир бу минора эшиклари тамбалаб қўйилган).

Хўш, Тожмаҳалнинг — дунё ошиқларининг каъбасига айланишига сабаб нима?

1612 йил Бобурийлар салтанатининг шахзодаси Шохжаҳон бозор айланиб юриб, 19 ёшли камбағал қиз Мумтозмаҳални кўриб қолади ва унга уйланишга қатъий қарор қилади. Бу пайтда Шохжаҳон ҳарамда ўнлаб канизаклар бор эди. Сарой аъёнлари шахзодани бу фақир қизга уйланишга қаттиқ қаршилик қилишсада Шохжаҳон унга уйланади ва ҳарам ойимлари билан алоқани бутунлай узади.

Улар ўн етти йиллик саодатли турмушлари мобайнида 13 та фарзанд кўришади. Бирок 14-чи фарзанд дунёга келиши арафасида Мумтозмаҳалбегим ёрув оламдан кўз юмади. Шохжаҳоннинг боши эгилиб, сочлари оғир жудолик руссасидан бир кунда оқаради, ўлим талвасасига тушади.

Буюк Бобурийлар салтанати даврида Агра Ҳиндистон пойтахти эди.

Орадан бир йил ўтиб, Шохжаҳон Тожмаҳал қурилишини бошлаб юборади. Унга перозлик моҳир уста Исо Хон бош меъмор этиб тайинланади. Қурилишда 20 минг одам меҳнат қилади. 300 чақирим наридан оппоқ мрамлар ташиб келтирила бошланади.

Қурилиш йигирма икки йил мобайнида ниҳоясига етади. Шохжаҳон Мумтозмаҳалбегим вафотидан сўнг

яна 31 йил умр кўради. Бу умрни у ёлғизликда, айрилиқ азобида, садоқат ва вафо алангасида ўтказди.

Ўз жуфти ҳалолога атаб, мана шундай қаср қурган, мана шу қаср буюклиги, улуғворлиги, гўзаллиги қадар сева олган яна бирор шоҳ яшаганми бу ўткинчи дунёда! Йўқ, бунақаси бўлмаган.

Ҳақиқатни эртатка айлантирган, эртатки ҳақиқатга айлантирган бу шоҳ сенга ҳам, менга ҳам бирдай азиз. Сен, буюк хинд давлатчилигига асос солган бобурийлар билан қанчалик фахрлансанг, юртдошим бўлгани учун мен шунча мағрурланаман.

Хиндистондаги ҳақиқатга айланган эртатларнинг яна бири бу сен яшаётган шаҳар — Бомбей тарихидир.

1661 йил португаллар Англия кироли Карл 2 га турмушга чиқаётган Катерина Браганзага сеп сифатида еттита оролдан иборат, Араб денгизи бўйидаги кимсасиз соҳилларни инъом қилиб юборди.

1853 йил ушбу жойларга шарқий қитъада биринчи бўлиб темир йўл ётқизилади. Унга Мумбай — хиндча таржимаси “Буюк қалбли она” номи берилади.

Бугун Мумбай, Хиндистонда аҳолиси (13 миллион) энг кўп яшайдиган шаҳардир.

Йилига 800 га яқин кино ишлаб чиқарувчи, ўзида юзлаб хусусий киностудияларни бирлаштирган, 500 гектарга яқин майдонни эгаллаган Болливуд ҳам шу ерда, тўйга тўёна сифатида инъом этилган жой — Мумбай шаҳрида жойлашгандир. Бугунги кунда Мумбай, яъни Бомбей, Нью-Йоркнинг шарқдаги аксига ўхшайди. Денгиз бўйида ўнлаб чақиримга чўзилган улкан-улкан иншоотлар, осмонўпар бинолар, мухташам қасрлар, мрамар меҳмонхоналарни кўриб одамнинг эси оғади.

Лекин, булардан ҳам хайратлироқ эртатки ҳақиқатга айлантирган воқеа, бу сенинг оиланг билан ганишувим бўлди.

Бизда, отанг Дхармендра Деолни деярли ҳамма танийди. У ўйнаган “Тош ва Гул”, “Зита ва Гита”, “Самраат”, “Қасос ва қонун”, “Севимли Раджа” каби ўнлаб фильмлар уни энг севимли актёрларимиздан бирига айлантирган.

Шунингдек, онанг Хема Малинини ҳам ҳамма “Зита ва Гита”, “Самраат”, “Раққоса”, “Куёв”, “Ситапурик Гита” фильмлари орқали яхши билади. Айниқса Хема Малинининг ўзбек кинорежиссёри Латиф Файзиев ишлаган “Али бобо ва қирк кароқчи саргузаштлари” фильмида роль ижро этиши уни ўзимизнинг сеvimли актрисамизга айлантирган.

Умуман олганда бу оила Ўзбекистон учун жуда кадрли. Аканг Санни Деолнинг “Севги афсонаси”да Иззатбек ролини ижро этиши, ўзбек ва ҳинд кино санъатида мустаҳкам ижодий кўприк ясаган.

Бугунги кунда сен бош ролларни ижро этган “Ажнабий”, “Мафтунингман”, “Муҳаббат сеҳри”, “Ёғингарчилик” сингари бадиий фильмлар ўзбек томошабинларининг қалбидан жой олмоқда.

Умуман олганда, бугун ҳинд киносини бутун дунё кўрмоқда. Хатто, Америка Қўшма Штатларида ҳам севиб томоша қилишяпти. Голливудда бир йилда 400 та фильм ишланса, Болливудда бу рақам 800 тани ташкил қилади.

Европа, Яқин Шарқ, Африка, Лотин Америкаси телеэкранларига сунъий йўлдош орқали ҳинд фильмлари узатилиб, миллионлаб мухлислар эътиборини тортиб турганини кўриш мумкин.

Голливуд юлдузлари Стивен Сигал, Жан-Клод Ван Дамм, Шон Коннери, Майкл Дуглас ва бошқаларнинг Болливудга келиб, фильм ишлаш иштиёқида эканликлари Бомбей ҳаётида янги босқич очса ажаб эмас.

Хўш, буларнинг барчасида эртакни ҳақиқатга, ҳақиқатни эртакка айланишида муҳаббат мўъжизаларини кўрмаяпсанми?

Муҳаббат мана шундай бунёдкор куч. Муҳаббат мана шундай, халқларни халқларга яқин қиладиган, одамни одамга дўст этадиган, сирдош, маслакдош, кадрдон ва жонажон этадиган мангу олов эмасми? Дунёда, бошқа бирорта бу қадар ҳаммабон нарса йўқ. Мавзулар ичида энг инсонийси бўлган бу мавзу ҳеч қачон миллат, ирк, дин танламайди. Бу мавзу бойга ҳам, камбағалга ҳам бирдек тегишли. Бу мавзусиз санъат яшамайди, адабиёт, маданият яшамайди. Муҳаббатнинг ўзи бўлмаса, одам ҳам яшамайди. Муҳаб-

бат бўлмаганда Тожмаҳал қурилмасди, Бибихоним макбараси қурилмасди, аёлларга эҳтиром рамзи бўлмиш Озодлик ҳайкали қурилмасди, Боробудур қурилмасди, “Ҳамса” ёзилмасди, Момо Ҳаво, Одам Атога олма инъом этмасди. Бомбей ҳам келин-куёвларга совға қилинмаган, кимсасиз соҳил бўлиб ётарди.

Ва ниҳоят, хат ёзишимга сабаб бўлган асосий гапларнинг навбати етиб келмоқда. Сен, суҳбатимиз чоғида Митхун Чакрабортининг ёши ўтиб бораётгани, энди муҳаббат қаҳрамонлари бўлиб рол ижро этиш эриш туюлаётгани, бошқа ролларни ижро этиш ёкмаганлиги учун кинони тарк этганлиги ҳақида гапирдинг. Ва энди 37 га қираётганлигининг сабабли бу ваҳима, яъни севишганлар ролини ижро этишга бир кун келиб сенда иштиёқ уйғонмай қолиши мумкинлиги ваҳимаси, юрагингга кириб келаётганлиги ҳақида гапирганинг мени узоқ ўйлантирди ва ниҳоят сенга ушбу мактубни ёзишга қарор қилдим.

Муҳаббатни тарк этиш, ёшликни тарк этишга ўхшайди. Ёшликни тарк этиш, ҳаётни тарк этишга ўхшайди. Келажакка интилиш, ёшларга, яъни ўз умрининг тескари томонига қараб интилишдир. Муҳаббат ҳам, чангалзор қонунидаги сингари, фақат кучлиларга бўйсунди. Муҳаббат — ҳаётнинг безағи, кўрки, тождир. Айниқса, ижодкор учун у — нафас олишдай зарур эҳтиёждир.

Нахотки, дунё киносанъатига бир қанча боқий асарлар тақдим этган, миллионларнинг сеvimли қаҳрамонига, муҳаббат ва садоқат, мардлик ва вафо тимсолига айланган Дхармендранинг ўғли, ўнлаб киноларда муҳаббат учун курашган Бобби Деол, ёши улғайиб бораётганлиги сабаб, ҳаётнинг бешафқат қонунларига бўйсуниб, муҳаббат мавзусидаги қаҳрамонлар ролини ижро этишдан ўзини четлатиш ҳаракатида бўлса?!

Ахир, сен севган З.М.Бобур бобомизнинг 40 ёшидан кейинги асарлари ҳам муҳаббат оташига тўла эмасмиди? Нобель мукофоти лауреати Рабиндранат Тагор етмиш, саксон ёшларида ҳам бугун дунёни ҳайратга солган муҳаббат ҳақидаги ўлмас қўшиқларини ёзмаганмиди? Бугун, йигирма ёшли ўспирин изтиробларини қиёмига етказиб ижро этиб бераётган Амитабх Баччан олтмишдан ошмаганми?

Мухаббат нафақат тирикларга керак, тирикларга шу қадар керакки, инсон шу қадар севиши керакки, ўлганидан сўнг ҳам унинг муҳаббати яшаб қолиши лозим.

Инсонга муҳаббат, яшашга муҳаббат, ҳаётга муҳаббат булар барчаси бир-бири билан шу қадар чамбарчас боғлиқки, улар ўчса, қаро зулматда юрган одам, ўз шамчироғини йўқотгандай, атроф-борликдан узилиб қолади.

Мухаббат — бу айш-ишрат ботқоғига ботиш эмас, балки, инсон энг олий мавжудот эканлигини англаш, энг юксак аъмолларга эришишга қодир мухтарам зот эканлигини, ҳар қанча улуғланса ҳам мукаррам бўла олишини англаш демақдир. Зеро, ер юзини, ҳаётни, яшашни, келажакни гўзал қилиб турган қудрат — инсонлардаги муҳаббатдир. Мухаббат, балки бизга мухтож эмасдир, лекин биз муҳаббатга мухтожмиз. Инсон муҳаббат орқали ҳаётда аввало ўзига йўл оча олади. Ўзини инсон сифатида шакллантиради, муҳаббат деган зинапоя орқали юксалади. Мухаббатсиз ўтган кунлар, муҳаббатсиз ўтган йиллар — умрнинг бой берилган муддатларидир. Сен ҳам, қирқ ёшдан кейин, муҳаббат мавзусида роль ижро этиш қандай бўларкан дея, изтироб чекишинг оғриқли дарддир. Лекин, умид қиламанки, сен албатта бу фикрдан қайтасан.

Ҳаётда муҳаббатсиз яшаш, жангчининг жанг олдида жасоратсиз туришидай гап. Ҳаётда муҳаббатсиз яшаш — қушнинг қаноти бўла туриб, парвоз қилмаслигидай, кўкка кўтарилишни истамаслигидай гап. Ҳали тирик бўла туриб севмаслик, шернинг тулкига тобеъ бўлиб, изнида юришидай ҳолатдир.

Илоё, бундай ғофилликдан, бундай ожизликдан барчамизни Худонинг ўзи асрасин!

Хайр, яна дийдор кўришгунча, омон бўл!

АНТИҚА ДЕБЮТ

Ҳажвий теленовелла

Биринчи иш куним эди. Ишни нимадан бошлашни билмай гарангсиб ўтирардим.

— Шоир экансиз, янги идеялардан борми? — деди ўзини Комилжон деб таништирган йигит.

— Тўлиб ётибди — дедим сир бой бермай. — Айқаш-уйқаш. Каша. Бу ғояларнинг оёғини осмондан тушириб, ерга кирганларини куловидан тортиб, бир тепсангиз бўлди, юриб кетади.

— Ишқамасга ит боқмас. Сиз бошланг, буёғини ўзим қалпоқ қиламан. Мультимедиа супер коридор, — деди Комилжон ҳовлиқиб.

Ўша кунлари “Минг бир кеча” китоби мутолааси билан қаттиқ банд эдим. Бехос оғзимдан чиқиб кетди:

— Минг бир кеча ёхуд аёллар макри. Замонавий кўриниш ёхуд куйган кўнгиллар учун муҳаббат дарси, — дедим столни бир мушглаб.

— Зўр. Дед Мороз. Програмага киритиш керак. Масъул котиб қани? Ёлки-палки. Супер коридор.

— Шоир, шайтонни койир. Аёлларда макр нима қилади? — лабини жийирди шарттаки қизлардан бири.

— Бўзчи белбоғга ёлчимайди, демокчимисиз?! — дея ўшқирдим кизга қарата.

— Арча-арча, парча-парча — деди Комилжон ҳам тарафимни олиб.

Орадан бир ҳафта ўтиб кетди. Талмовсираб ишга келарканман масъул котиб йўлимни тўсди.

— Кўрсатув қани?

— Қанақа кўрсатув?

— Минг бир кеча! Програмада чиқди-ку!

— Нима-а?

Югур-югур бошланди. Камерачилар қуршовида кўчага отилдим. Кимга нима дейишни, ишни нимадан

бошлашни билмасдим. Комилжон ҳам қаёққадир гум бўлган, мутлако топиб бўлмасди.

Гавжум одамлар ичида ҳамқишлоғим Эркинни кўриб авлиёга йўлиққандай, эшкинлаб кетдим:

— Эркатоёй, телевизорга чиқасанми?

— Чикаман!

— Бўлмаса бошладик. Қани, манави камерага қараб айт. Яхши кўрганмисан?

— Бўлмасам-чи! Ҳақиқат бор экан-ку... Хой бола яқинроқ ке. Камерангни тўғирла... яқиндан олсин. Мана бу бўйнимдаги чандикни кўряпсизларми? Мана шу пичок изи бўлади. Битта қизни ўраб турувдим. Акаси келиб қолди. Кет — деди, кетмайман — дедим. Яхшиликча кет, деди. Бақирма, дедим. Ховосликларни биласиз-ку!

Эркинбой менга қараб, гапини тасдиқлатиб олди. Сўнг давом этди:

— Синглингни оламан, дедим. Иягимга мушт тушди. Учта муштгача индамай турдим. Кейин тошиб кетдим. Бир пайт қарасам, бўйним шилқиллаб қолди. Ҳамма жойим қон. Камерани яқин олиб кел. Чандикни кўряпсанми? Бошим шилқ этиб тушди-ю хушимни йўқотдим. Олам коронғу бўлди.

— Кейин у қиздан тониб кетдингми?

— Йўқ, больницада хушимга келсам, бошимда акаси турибди. Синглимга яна гап отасанми? — дейди. Ҳа, дедим. Бошимга яна мушт тушди. Мен яна бошимни кўтардим. Синглимга яна гап отасанми, дея такрор сўради у. Ҳа, ҳа, ўлгунимча — дедим ҳириллаб. Яна бошимга гурзидай мушт тушди. Кейин анча вақт ўзимга келолмадим. Орадан ўн беш кун ўтиб, тузалиб чиққунимча, у баттол, гап-сўз кўлаймасин деганми, синглисини узатиб юборибди.

Эркатоёйнинг хикоясидан сўнг, мен ҳам микрофонни олиб, камерага юзландим-да:

— Хурматли томошабинлар, “Минг бир кеча” кўрсатувимиз давом этади. Замондошларимиз орасида мухаббат учун жонини қурбон қиладиган қахрамонларимиз жуда кўп, шундай эмасми? Энди навбатдаги лавҳамизни томоша қилинг, дея яқун ясаб қўйдим.

Микрофон симларини йиғиштирар эканман, Эр-

кин кўлимдан ушлади: — Чандикни олдингми? Ўша киз кўрадимми?

— Кўради. Ҳамма кўради. Мажнуннинг ҳам бўйини ярмисигача кесиб ташлашмаган. Суймаганга суйкалма, — дея елкасига қокдим.

— Ишқи йўқ — эшак, дарди йўқ кесак — дея у ҳам ачитиб олди. Мен шарт ўгирилдим-да, тасвирчиларга қараб:

— Йигитлар энди қаёққа борамиз? — дедим.

— Паркка! Бунақалар ачиб ётибди.

Паркда кучоқлашган ошиқ-маъшуклар камерани кўриб тумтаракай қочишди.

— Тортинг матоҳингизни! Бекитиғча ўтирибмиз-у, эл оғзига элак тутиб бўладими?

Бу ерда иш пишмагач, ҳаллослаганча музқаймоқ ялаб ўтирган бир суқсурнинг қошига югурдим.

— Синглим, “Минг бир кеча”ни ўқиганмисиз?

— Йўқ.

— Аёллар макри ҳақида нима дея оласиз?

— Усиз яшаб бўлмайди.

— Бошингиздан ўтганми?

— Ҳийлами?! Ҳар сонияда саксонтаси...

— Бир-иккитасини гапириб беринг.

— Больницада ётсам, иккита йигитим икки ёқдан бирданига кўргани келиб қолди. Пакет-макетларини олиб биттасини бу эшикдан, иккинчисини бошқа тешикдан чиқариб юбордим.

— Сизни тасвирга олишяпти, майлими?

— Тўхтанг, сочимни тараб олай. Чиройли чиксин, телевизорда ўзимни реклама қилсам харидорим кўпаяди.

— Мана, — Мен камерага юзландим. — Ҳурматли томошабинлар, навбатдаги қаҳрамонимизнинг кўнгил тубидаги хангомаси билан танишдик. Ёшлик — бебошлик деб шуни айтадилар-да. Эндиги лавҳамиз, ҳаётда оқ-қорани таниб, ўзини босиб олган замондошимиз ҳикояси билан бошланади.

Мен микрофонни йиғиштирдимда, тасвирчиларга мурожаат қилдим. — Энди сал ёши каттарок эс-хуши жойида биронта томи кетмаганидан топайлик.

Парк йўлагида икки фарзандини етаклаб, савлат тўкиб келаётган йигит эътиборимизни тортди.

— Ака, узр. Биз янги кўрсатув очган эдик. Сизга бир савол билан мурожаат этсак, жавоб бера оласизми?

— Марҳамат, марҳамат!

— Қани, камерани тўғирланг. Тайёрмисиз? Сиз севишиб оила қурганмисиз?

— Ҳа. Йўк, узр. Ўртада бир оз шумлик ўтган. Мана шу жойини тўғирлаб қўясиз. Ҳа, мен армияга кетишдан олдин Фотимани яхши кўрардим. Қайтиб келсам, Зухраси жа-а очилиб кетибди. Шартта Фоти қолиб, Зухрага совчи юбора қолдим. Ҳозир яхши. Мана бола-чақаларимиз бор. Рўзғор бут. Кўнгил тўк.

Кўрсатувга яқун яшаш учун бир мажнунтол топдим-да, юзимга хорғин киёфа бериб, “стендаб” қилдим: — “Хиёнат”га учраган шох кечаси аёллар билан базму жамшид қураб, тонг отгач эса ўлдиртирарди. Навбат Шахризодага келди. Шахризода шохнинг руҳсати билан муҳаббат ҳақида бир ҳикоят айтиб бера бошлади. Аммо ҳикоят ярмига келганда тонг отиб қолди. Шундай қилиб ҳикоят айтиш минг бир кечага қадар чўзилди. Шу тунлар давомида шох Шахризодани яхши кўриб қолди. Аёлларни ўлдириш тўхтатилди. Муҳаббат волиб келди. Бугунги кунда ҳам хиёнат эмас, муҳаббат волиб деб айта оламизми? У ҳаётимизни чароғон қилиб турибдими? У бизни бахт-саодатга элтаяптими? Азизлар, келинлар. Замонавий “Минг бир кеча” деб номланган кўрсатувимизни кўринг. Фикр-мулоҳазаларингиз битилган мактубларни кутиб қоламиз.

Материаллар тайёр бўлганди. Камераларни йиғиштириб ишхонага отландик. Навбат монтажга!

Икки кундан кейин кўрсатув шу ҳолича эфирга чиқиб кетди.

Эртаси кун биринчи кўрсатувим эфирга кетганидан беҳад мамнун, кўкрагимни ғоз кериб ишхонага келар эканман, эшик олдида кўзларидан дув-дув ёш оқиб, бурнини тортиб турган “маккор” қизалоққа кўзим тушди.

— Ака, бекор кўрсатган экансиз. Адам юрадиган йигитинг қалашиб ётибдими, деб роса урдилар. Энди уйимизга совчи ҳам келмасмиш.

— Чаток бўпти-ку, кош кўяман деб...

— Қизингиз роль ўйнаган эдилар, деб бир оғиз телефон қилиб кўйинг. Йўкса адам уйдан хайдамоқчилар.

Қизалоққа ваъдани қуюқ қилиб қайтариб юбордим. Хонага кирсам, телефон аппарати ғазабланганча жазава билан жиринглаяпти.

— Ало-о, ким бу?

— Э, одамни расво қилдингиз-ку?

— Нима бўлди?

— Божам роса чангитди-ку. Поти билан юриб-юриб бизга қистириб юборган экансан-да. Шу гапни ўзимга айтганингда суробини тўғирлардим-ку. Энди буларни ҳаммасини йиғиштириб уйингга олиб кет деяпти. Жанжални қолганини ҳозир Зухра давом эттиряпти. Қўли ёқасида, жикқамушт. Бошим тарс ёрилай деяпти. Сизда ҳам ҳеч одамгарчилик қолмабди.

— Йўр-е, ўзингиз майли гапираман дедингиз-ку?

— Гапирса чиқараверадими, э хайф сизга... Хунимга товон тўлайсиз, гапёяр...

Трубка шақиллаб жойига тушди. Учинчи қахрамонимиз Эркиннинг ҳам кейинчалик гапириб беришича тинчи анча бузилибди. Участковой ўша пичоқ кўтарган мардни топиб берасан деб роса тиқилинч қилибди. Устига устак уйда ўтирган хотини ҳам бош олиб кетиб қолибди.

Раҳбарларимиз томонидан мени ҳам бошимга кўп савдолар тушди. Кўрсатувим бутунлай ёпилиб кетди.

Комилжон ҳам хонада мук тушиб ўтирарди: “Арча-арча, парча-парча... Оч биқиндан очар дарча... Дахша-ат! Биринчи шогирдим... тан оламан!” Мен эса нима қилишимни билмасдим. Одамлар ўзлари айтган гапдан ўзлари тониб туришса, барча қилғилиқни ўзлари қилган бўлса, менда нима айб?! Телевидениеда нима айб. Ё онангни отангга бепардоз кўрсатма деганлари шумикин? Агар шу бўлса...

ИККИ САЙЁРА

Ҳикоя

Бу воқеа Бали оролида бўлиб ўтганди. Бали — Осиёнинг энг пастки этакларида жойлашган, Ҳинд океани ва Ява денгизи оролидаги, кичкинагина, гўзалликда тенги йўқ ошёнлардан бири. Биз жойлашган меҳмонхона, Ҳинд океани қирроқларидаги пальма, кокос, банан дарахтлари гуркираб кўрк бериб турган, ранг-баранг гуллар атридан маст чорбоғ кўйнида эди. Сайроқи кушларнинг нолаю-истигнолари дил торларини чертиб энг майда хужайрангизгача хузур-халоват ато этар эди.

Кеч тушиб, атроф қоронғулашган. Қирғоққа урилган тўлқинлар шовқинидан, денгизнинг, чек-чегараси кўринмаслигидан эгим жунжикиб, хонага келдим. Қулфга калит солар эканман, тўғридаги хонадан мени чорлаган қўнғироқдай овоз эшитилди.

— Хелло! Туркиш!?

— Хелло! Ўзбек! — Май найм Аҳмад, — дедим ўзимни таништириб.

Мени чақираётган кўшнилар хонасига қараб юрдим. Улар афтидан австралияликлар эди. Пиво ичиб ўтиришар, стол устига тузланган тошбақа гўшти, акула жигари ва яна турли-туман малюскалар уюлган эди. Улар билан чала инглизча ва имо-ишоралар орқали гаплаша кетдик. Маълум бўлишича, улар эрхотин бўлиб, хар йили шу ерга дам олишга келишар экан. Бекорчиликда бошқа нима ҳам қилар эдик, анчайин латифалар айтиб чакчақлашдик. Сухбат кизигандан кизирди. Бир пайт эри чўмилишга чиқиб кетишини айтди. Мен турмоқчи бўлган эдим, у ўтираверишимни, хотинини зериктирмаслигимни тайинлади. Унинг хотини юзлари кип-кизил, бўйи баланд, дўмбоқ ва оппоқ аёл эди. Эғнида камзул, қоринлари очик,

юбкаси ҳам тиззасидан бир қарич юқорида турарди. У ёнига ўтиришимни тақлиф қилди. Шундай қилсак қадахларни қўл оралатиб ичишимизга имкон туғиларди. Бора-бора унинг латофати шу қадар завқимни ошира бошладики, тинимсиз гапирар, булар-булмас қилиқлар билан кулдиришга, кўнглини овлашга уринардим. Ниҳоят, у менинг бошимни маҳкам ушлаб, кўксига босди. Хароратли бўсалар билан хушидан

кетар даражага олиб келдим. Бир пайтлар кўзлари олайиб менга қарар экан, тили калимага келмай гўлдиради. Сўнгра меҳмонхона хизматкорини чақирувчи тугмачани босди. Мен жойимга ўтиб ўтирдим. Хизматкор келгач у оёқларига боғлаб олган, юрганда шақирлаб, завқлантирувчи маҳаллий аҳолидан гаройибот сифатида сотиб олган болдоқларни ечказди ва оёқларини кўтариб хизматкорга эшикни кўрсатди, ташкарида эрини пойлаб туришини, мабодо эри уйга қайтаётган бўлса, зудлик билан хабар беришини тайинлади. Хизматкор эшикни ёпиб чиқиб кетди. Мен аёлнинг кучоғига отилдим. Бирок ҳали ўн дақиқа ҳам ўтмаган, ҳали унинг сийнабандларини ечиб улгурмаган ҳам эдимки, эшик тақиллаб қолди. Бу ўша қопқора, жиккаккина, эти устихонига ёпишган, қисик кўз хинду хизматкор эди. Мен шундай ҳолатда эдимки, бу кўринишим билан ҳамма сирни фош қилиб қўяр эдим. Шунинг учун ўз хонамга югурдим. Тун бўйи бошим қизиб, беҳузур бўлиб ётдим. Ниҳоят бурнимдан қон келиб, то ўзи тўхтамагунча ваннада сувдан чиқмадим. Кейин бошимни сувга бурқаб уйкуга кетдим. Эртаси куни Орол бўйлаб юрар эканмиз, ғалати бир воқеанинг устидан чиқиб қолдим. Кўча ўртасига гавжум одам йирилган, маҳаллий аҳолидан афтидан эр-хотин шекилли, икки киши бақир-чақир қилиб жанжаллашаётганди. Эр хотиннинг гапига қулоқ солмас, хотин эрига басма-бас чинқиради. Иккисининг ҳам бўйи паст, кичкина, ориқ ва қора эдилар. Ниҳоят эр хотинини судрамоқчи бўлган эди, хотиннинг кўйлаги киндигигача йиртилиб кетди. Унинг буришиб кетган қоп-қора қорни, сўлиган бақлажондай осилиб қолган сийналари кўзга кўринарди. Хотиннинг айюханноси баттар авжга чиқди. Энди у дод солиб ер депсиниб йиғлар, эр юпатмоқчи бўлар эди. Уларни ўраб турган одамлар сафи тобора гавжумлашарди. Мен ҳамроҳларимдан аёл нима деяётганини сўрадим. Аёл, “мени шунча одамлар ичида шарманда қилдинг, ўз хотинингни одамларга яланғоч кўрсатишга уялмадингми, мени номусга қўйдинг, бу шармисорликка қандай чидайман энди, бундай яшашдан ўлганим яхши” – деяётган экан. Мен ҳайратда қотиб қолгандим. Чунки, бу аёл кўзимга шу қадар кўримсиз, хунук кўрин-

ган эдики, унинг аёллиги, менда фақат нохуш таассуротларнигина уйғотганди. Мен унга бошқатдан разм сола бошладим. Қаердандир маҳаллий миршаблар ҳам етиб келди. Эр-хотиннинг орасига суқилиб, жанжалга хотима ясашга уринмоқчи бўлган эди, аёл чакконлик билан 30 метрлар келадиган, ширғай, сарвқомат кокос дарахтига чирмашиб чиқиб кета бошлади. У бир зумда 10 метрлар баландга юқорилаб олди. Одамлар пастга туш деб ялина бошлади. Эр унинг орқасидан дарахтга тирмашди. Аёл ўз тилида: “Уятсизга ўлим, уятсизга ўлим, алвидо ҳаёт!” дея бақирди. Сўнгра дарахтдан ўзини ерга отаркан, кўйлаклари бир лаҳза хавода ҳилпираб, шамолда ўйнади. Кейин гурсиллаган, қисирлаган овоз эшитилди. Бир тўда одам ёрдам бериш учун энгашди. Одамлар орасида унинг хириллаган овози эшитилиб турарди. Мен унга қарашга юрагим бетламай, ортга тисарилдим. Бироқ аёлнинг бояги бақиришлари кўз ўнгимдан кетмасди.

Илиққина океан сувида ярим кечагача чўмилдим. Ой акси океан мавжларида янада мафтункор, янада гўзал эди. Ойнинг бу қадар чиройли бўлишини ҳеч қачон кўрмаган эдим. Бироқ, океаннинг чексизлиги кўрқитар, тўққиз қаватли уйдан ҳам катта балиқлар, йиртқич акулалар келиб қолиш хавотири юрагимга ваҳима соларди. Мен қўшни аёлнинг хонасига мўралашдан ўзимни тийиш учун, мана шундай таҳлика ва саросима ичида туришга ҳам рози эдим. Ниҳоят, тўлқин кучайиб мени қирғоққа иткитиб юборди. Кийимларимни елкамга осиб, қирғоқ бўйлаб икки қадам ҳам ташламаган эдимки, австралиялик аёл менга пешвоз келаётганига кўзим тушди. У катта сочқини елкасига ташлаб олган, эғнида фақат чўмилиш кийимларигина бор эди. Оханграбога йўлиққандай, шиддат ва бесабрлик билан югуриб бориб уни даст кўтардим. Тил билмаслигимни ҳам, қаерда эканлигимни ҳам, боғина қоп-қора, бужмайган танасини номаҳрамлар кўргани учун уятдан ўзини дарахтдан ташлаган аёлни ҳам, ўзимни ҳам бутунлай унутиб, унинг оғушига сингиб кетдим...

Мен бир пайтнинг ўзида икки сайёрага тушиб қолгандай эдим.

Бали ороли. 2001 й.

ЧИРОЙЛИСАН ТЕНГИ ЙЎК

* * *

Туш кўраман сени тунлари
Ёнгинамда бўласан пайдо
Силаш учун маъюс юзларим
Сен келарсан чин дилдан шайдо.

Айт, қайдасан яқинми-йирок
Юрагимнинг остидами ё?
Вужудимда тинмайди титрок
Сени кўмсаб, бўлдим-ку адо...

Оппоқ гулдай ойдин хотира
Зиё сочган оқшомдадирман.
Унутилмас, ёрқин, бокира
Ҳислар тошган айёмдадирман.

Хайр дея айта олмасман
Кўзимда ёш, кўнглимда тўфон.
Сендан бир зум айро қолмасман,
Ишқинг билан сақлагайман жон.

Туш кўраман сени тунлари
Ёнгинамда бўласан пайдо...

* * *

Жоним ўзимда қолди, жононлар ташлаб кетди.
Армон ўзимда қолди хижронлар ташлаб кетди.
Мен боғ эдим очилган, “севаман” деб ёзилган
Япроқларим сочилган, хазонлар ташлаб кетди.

Кумуш дея чопганим, гирдобларда топганим
Қаро тунлар кўзимни офтобидан ёпмадим.
Азобига қонмадим, зардобидан тонмадим
Зайнаб ҳам ёнимда йўқ, дostonлар ташлаб кетди.

Севгида ҳокон эдим, шаҳзодалар қутлаган
Энди тушқун титрайман, дарёдаги ўтдайман.
На беморман соғайган, на бедорга ўхшайман.
Тушларимни ўнглаган замонлар ташлаб кетди.

Ким то тирик, ҳар қачон юраги бозор бўлсин
Муҳаббат мадор бўлсин, сархуш, бахтиёр бўлсин
Танҳо қолмасин асло, борар жойи бор бўлсин
Ишқсиз майдонда қолдим, бўронлар ташлаб кетди.

СЕНИ

Мен сенинг олдингда кичкина одам,
Биламан мен сенга сира ёкмадим.
Сенга етаолмас, чопса бахтим ҳам.
Сени қаратолмас, кулса ҳам омадим.

Ёки изҳор қилсам муҳаббатимни
Энг катта қудратим қулайди абгор.
Сенга кўз тиктирган эзгу дардимни
Хасча олмаслигинг бўлади ошкор.

Лекин ҳали хаёт этмоқда давом,
Бир кунни мен сенга етмоқлигим шарт.
Сен учун ўнглайман ўзимни тамом,
Сен учун бўламан ўн баробар мард.

Қалбингга бир қатра нур солмоқ учун,
Кулларим ҳам ёнгай қайта ва қайта.
Мен юзта бўламан юксалмоқ учун,
Куйларим тугамай юзта ҳам найда.

Ҳар кун минг бор бўғар чорасизлигим,
Ҳар кун мингта чора ўйлаб топаман.
Сен кетар йўлларни қоракўзлигим,
Ҳар кун минггасини минг бор ёпаман.

Сени севмоқликнинг ўзи катта бахт,
Сени улуғлашдан толмайди юрак.
Сенга етмоқлигим бўлиб қолса нақд,
Эртак бошланар ва
мен ўлсам керак.

* * *

Келар кундан йўқ умидимиз,
Лек керакмиз бир-биримизга.
Қовушмоқ-чун йўқ вужудимиз,
Биз юракмиз бир-биримизга.

Агар сени севмаган бўлсам,
Ўпар эдим қўлингдан юз бор.
Сен азизсан севинчимдан ҳам,
Етказмоқдан қўрқаман озор.

Севишдиг-у, юракларимиз
Учиб юрган икки фаришта
Оёрингга бош урай десам,
Оёринг ҳам кўкнинг аршида.

Дунё бунча ёруғ, севгилим,
Нега бунча азиздир ҳаёт.
Чунки, бизга осмон бегона
Чунки энди ер ҳам етти ёт.

Келар кундан йўқ умидимиз
Ва эртага кетсак ҳам ажраб,
Севгимизни юракларимиз
Кўк токида юришар асраб.

Биз фалакнинг нурли аршида
Ҳали минг йил сурамиз даврон
Юрагимиз икки фаришта
Фаришталар ўлмас ҳеч қачон.

* * *

Хонада ёнади хира шамчироқ,
Куй бўлиб учади лабингдан байтлар.
Сен менинг шеъримни ўқийсан бироқ,
Ғамгин юрагимга солмайсан назар.

Оламни пойингга тураман ташлаб,
Маликасан, бошим узра юрганда.
Ахир, менинг ишқим бир хасчалик гап,
Сени, бутун бир халқ, севиб турганда.

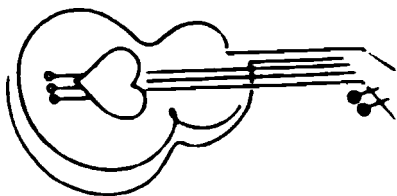
Майли сен кўкдаги юлдуз бўл, эркам,
Юлдузлар хаёти бешафқат, қаттол.
Бир нафас самимий караб қўйиш ҳам,
Инсоний севги ҳам келади малол.

Ҳеч кимни ўзингга яқин олмайсан,
Ўзгалар дардини куйлайсан осон.
Мени адо қилди, мен куйлолмаган,
Сен менинг қалбимда яратган дoston.

Сен менинг дилимда ёнғинсан буюк,
Сенга садқа бўлсин бу бечора жон.
Сени севишимни қўшиқ қил суюк
Сен уни куйлагин жон, Севаражон.

Турибман бекагда,
қўлимда патта
Билмайман қаерга,
қай вақтда, қачон.
Ҳали “салом” сўзин
айтмаган пайтда
“Хайр” демоқ учун
шошилмоқда жон.
Умр — жуда қиммат
матоҳдир аммо.
Арзонлашар экан
вақт ўтган сари.
Ўз қадрим меники
эмасдир асло.
Адашар меники
деганлар бари.
Ҳаёт — театрга ўхшар
азалдан
Уни ёзиб қўйган
ҳокими мутлоқ.
Ўзича ҳеч ким сўз
айта олмаган
Агар тақдирида
бўлмаса айтмоқ.
Бахт излаб югурдим
телба, саргардон.
Эрмаклади, кулди
ялтирок, сароб
Фароғат чоҳига
чўқдим беармон
Гох хою-ҳаваслар
айлади ҳароб.
Сен умр бердинг-у,
танга бергандай
Сарфламоқ ҳам қодир
хукмингда эгам.
Имкон бер, қудрат бер,
сўзлай, шеър айтай
Недир ҳаққоний бахт,
недир шарҳи ғам.

Билмасман дунёда
    нимадир ёлгон
Чаплашган ранглардан
    кўзим камашган.
Бекатда турибман
    кетолмай хайрон
Ё яхши яшадим
    ёки алдашган.
Бисотингдан нур бер
    қатра бўлса ҳам
Дил консин умрни
    сарфлаган пайтда
Гарчанд кетмоқ учун
    шаймас ҳар одам.
Барибир барчанинг
    қўлида патта.
Бўлса ҳам гуноҳкор,
    разил, ярамас
Фақат сендан умид
    тарк айламаган
Фақат яшамаган
    одам адашмас
Фақат хузурингдан
    қувма қайтадан!

* * *

Кел, кўнгил учун ҳам яшайлик бир кун,
Бир кун сен мен билан кетгин ҳушингдан.
Жисмимизни дорга осайлик бир кун,
Бу кун айём бўлсин қалблар қўшилган.

Гарчанд кўзларингдан гўзал ҳусн йўқ,
Гарчанд ишратингдан айш йўқ яхшироқ.
Умрим бино бўлиб, куйиб шу қадар,
Гарчанд мен бўлмадим бундан бахтлироқ.

Гарчанд лабларингни истайман ҳали,
Гарчанд тўлғонади тунлар вужудим.
Савдойи лаззатни қўмсар маҳали
Гарчанд ҳеч туrolмас бўлиб тиз чўқдим.

Аmmo сенинг қалбинг баридан ҳушдир,
Кел, кўнгил мулкига айлайлик сафар.
Муҳаббат — елларга соврилган тушдир,
Шу туш умр бўлсин, азиз мунаввар.

* * *

Атрофингда мен сарсон
Чиройлисан ҳаммадан.
Айтгил, сен менга қачон
Севаман деб, айтасан.

Зир югурган ортингда
Шахзодалар жуда кўп.
Кел, ўшалар олдида
Мен ғарибни битта ўп.

Ошиқларинг қасдлашган
Сира чидаб бўлмайди.
Севаман деб айтмасанг
Ўксик кўнглим тўлмайди.

Хуснинг ортар тобора
Дод деярман хайратдан.
Айтгин қачон бир бора
Севаман деб айтасан.

Пойингда минг ёлвориб
Ишқим қилдим-ку изҳор
Сен ҳам бир бор дил ёриб
Севаман деб айт, дилдор.

Атрофингда мен сарсон
Чиройлисан ҳаммадан.

* * *

Билмадим эртага яна борманми,
Вазнсиз бўшлиқда тирик хорманми.
Яна ўз қаршимда ўзим дорманми?
Талваса ўтида ўкирар фарёд:
Мени ҳам бир бора суйгин эй, ҳаёт!

Ўзингни англамоқ офир дард экан
Кўнгил каноатсиз, қўнимсиз гарчанд
Дилга бахт, муҳаббат бермоқ шарт экан.
Талофат тугамас, йўқламас нажот,
Мени ҳам бир бора суйгин эй, ҳаёт!

Дармонсиз танимда дардларни қўзғаб,
Ҳалокат тўрида ҳаловат йўқлаб,
Мен қачон кетарман, ўзимни ўнглаб?
Тилдан тушмас ушбу ушалмас баёт:
Мени ҳам бир бора суйгин эй, ҳаёт!

Юрак, ғуссалардан ўзини тийсин,
Қонларни арт у, оқ кўйлагин кийсин.
Мен сени суярман, мени ҳам суйгин,
Рози бўл, розиман сендан умрбод.
Мени ҳам бир бора суйгин эй, ҳаёт!

ЎТИНЧ

Айт юрагим қайдасан, қайда юрибди ҳаёт?!
 Рухим дайди етимдай, эгасизми ёввойи.
 Менинг ўзлигим гўё, ўзимга ҳам етти ёт,
 Иродам ҳам жон берган, бўйсунмайди хавойи.
 Качон соврилдим ахир, ўзагимни ёв урди
 Қайси санчилган тигдан, беҳуд, беҳушман, лоқайд.
 Нега менда қарахтдир Худонинг берган умри.
 Бир кун Худо олдида, нима деяжакман, айт?!
 Дунё, сенинг қўлингда кум зарраси сингари
 Балки одамлар жони беҳисобдир, бесанок.
 Аммо биргина умрим, ўзимга, ўлдиргани
 Бериб қўймасман токи, энг буюк бурч яшамок.
 Эй, шуур, онг бергувчи, тасаввур ёғдусида
 Ҳақ кўзила ҳаётимга солалсайдим бир назар.
 Бир лаҳзага англай токи, мавҳумот қутқусида
 Ўз умримдан токи ўзим ўтганим беҳабар.
 Токи уммон қаърига, бир куни чўқар бўлсам.
 Токи ҳаёт мени ҳам, бир кун кўрар бўлса кўп.
 Мен қўлимни чўзганда, токи қутқармаса ҳам.
 Ҳаётимда нимадир бўлсин уммондаги чўп...

• • •

Мени кўриб қолганда
Эгиларди бошларинг
Юрагингда тор каби
Яшарди бардошларинг.

Севгингни такрор-такрор
Нега қилмадинг изҳор.

Мен барини билардим
Менга айтарди кўзинг
Мен Худодан тилардим
Айбдорсан сен ўзинг.

Севгингни такрор такрор
Нега қилмадинг изҳор.

Мана энди йирокка
Кетаяпмиз айрилиб
Зор боқасан, сен ёққа
Қаролмайман қайрилиб.

Севгингни такрор-такрор
Нега қилмадинг изҳор.

Севгимизга қайтолмай
Зор қолсангда, бўл омон.
Мен ҳам сенга айтолмай
Рангларим бўлди сомон.

Севгингни такрор такрор
Нега қилмадинг изҳор.

* * *

Аёзли кун айланди,
Булутли кун буралди,
Кўринарли, тушунарсиэ
Кўникмалар яралди.
Арча барги шапалок,
Баргда лахтак қор.
Танаэзулда яшамок,
Яхтак-яхтак ор.
Ҳў, совукда музлаб қолган
Нур, шовқин-у, соялар
Тушиб махкум ахволга,
Сархушликни соғинар.
Ҳей,
Ҳаво илгагига
Юрагимни осаман.
Олиб кетсин керагича
Кимки ўтса кўчадан.
Муסיқавий хаёл, ёху,
Бахт куйини таратди.
Самовий ишқ сароб, оғу,
Нега уни яратдик?
Шундай бўлди. Токи севсам
Сизга қайтар йўлларим берк.
Севмасликка кўймас аммо
Рухдаги куч, дилдаги эрк.

ХИРГОЙИ

Бирпас рухни уйғотиб
Дилда қолмай даъвоси
Товушлар тинаяпти,
Сўнаяпти садоси.

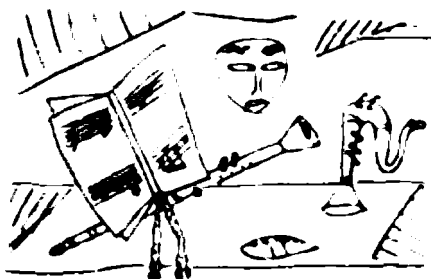
Эркин нигоҳ ташлар киз
Кўча-кўйда, ўтарда,
Энг ожиз, энг баҳосиз
Иэхорни унутарман.

Куни бўйи кўрганим
Тасвирларнинг хотирин
Бандиси бўлсам ҳамким
Унутилар охири.

Танбал лошдан ҳайдалиб,
Таъмасиз туман бўлсам,
Ё учқунга айланиб
Лаҳзалик кўрдай сўнсам.

Сокин елнинг эпкини
Кўзғар масъум истакни
Севдим ёввойи эркни
Ва қайғусиз қисматни.

Дунё хаёлларининг
Заррасин қолдирмайин
Дарди йўқ эпкин бўлсам,
Элни севсам нурдайин.

СЕН БИЛАН

Кўкдан хаво эмас, бахт,
Кўксимга қуюлади.
Ҳар битта тош, ҳар дарахт,
Илохий туюлади.
Бутун олам тортиш кучи,
Юрагингда мужассам,
Орзуқаман, мен учун
Қалбинг, ҳар зарби карам,
Сен билан бирга ё-ху
Сояда куппа-кундуз.
Кўкка боқсам, кўкда ой-у,
Кўринар сонсиз юлдуз.
Ҳуш боқсанг, нигоҳингдан
Нурга тўлар сайёра.
Тунд бўлсанг, қоворингдан
Қор ёғади қоп-қора.

ШОИР

Иситмани ишқ дедилар, ташвиқ қилдилар

Менга эса тазйиқ келгай, танбех келгай.

Қабих билан дўст эдилар,

дахрий бўлдилар.

Эл йиғлагай, дил ўкингай

мен не қилай?!

Мен не қилай, ич-ичимдан куйласам гар

янгроқ садо қоплаб олса бор самони

Ҳар садони тутиб олиб ўлчасалар

мен не қилай,

чеклайдиган бу дунёни.

Мен не қилай, шоир эдим ва шоҳ эдим.

Тўрт тарафда зулмат увлар, кулфат кулар.

Кенг дунёга доир эрким, илоҳ эрким.

Бунда эркни доим махбус

этар улар.

М.Цветаевадан

ЁШЛИК ДИЁРИ

Кундан кун, йилдан йил ўтди, кирқдаман.
Бир оғриқ уйғонди, кўксимда ногох.
Мафтункор юртларни кўрдим, баридан
Ёшлик — юртинг экан, гўзалроқ, порлоқ.

Шиддатли тўлқинлар гувлар, тош уриб.
Чеки йўқ денгизга боқаман, лоқайд.
Бир қизнинг кўзида томчи ёш кўриб,
Фусса денгизига чўкардим бир пайт.

Вулқонларни кўрдим оташлар отган.
Соғинчдан юрагим қайнарди шундай.
Нил ҳам гўё энди шавқин йўқотган.
Гупурмас, ёшлигим ёнган Бўзсувдай.

Химолай тоғидай кўз ҳам илғамас
Орзуларим эди юксак ва баланд.
Бугун оташ шавқим нега бунча паст,
Чохлар журъатимга боғлашдими банд.

Озодлик хайкали пойига келиб
Гулчамбар қўймадим, ўйладим фақат.
“О, юрак, эрк ҳақда куйлардинг тўлиб,
Қабрга келгандай, нега жимсан, айт!”

Ошиқдим, Тожмаҳал — зиёратига
Олам ошиқларин олов қалъаси.
Бир гўзалнинг ияжа ишорасича,
Зор-зор сўзлатмади севги-каъбаси.

Кездим. Бормаганим фақат Ой қолган
Сен бўлсанг чопардим, тўхтамай асло.
О, ёшлик ҳайқирган, гуркираб, ёнган
Сен каби ҳеч жойда даврон йўқ аммо.

Бирок яшаш учун ҳали имкон бор
Ҳали юрагимда сўнмаган овоз.
Ҳали яшаш мумкин, жўшқин, шиддаткор
Мен ахир бор-йўри кирқдаман, холос.

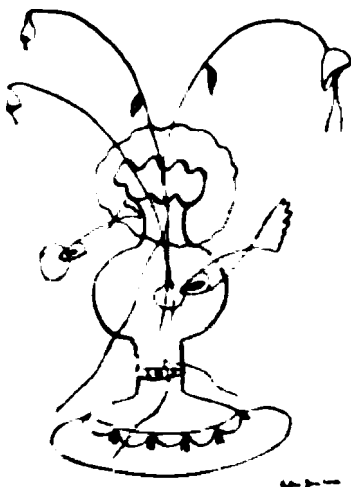
Тинч турган тоғ эдим-ку
Ўзимга шох эдим-ку.
Сени кўриб кўксимга
Хайқирган “ох” келди-ку.

Олов бўлди ўйларим
Куйимдан ёнди дарё.
Жамолингга тўймадим
Хуснингга хайрон само.

Оқшомлар ойсан оппок
Остонагда сарсонман
Ол юзингни очган чоғ,
Нур ёғилар осмондан

Сўнгсиз севги куйдирган
Кўксим барбод ёнмоқда.
Сўнгсиз савдодадирман,
Сўнгсиз фарёд томоқда...

Тинч турган тоғ эдим-ку,
Ўзимга шох эдим-ку.

Кун бўйи шодон юриб
Тополмасдик ердан жой.
Бизни ёнма-ён кўриб
Кувониб кетарди ой.

Бахтли эдик қанчалар
Тўй эди ҳар кунимиз.
Алёр айтарди шаҳар,
Осмон эди уйимиз.

Ҳар бир босган изингга
Тўкиларди юлдузлар.
Кўёшданмас, юзингдан
Ёришарди кундузлар.

Аммо сен энди йўксан
Чуқур чоҳга қуладим.
Айрилиқ отган ўқдан
Қонаб ётар юрагим.

На алёр айтар шаҳар
На кўкда бор уйимиз.
Қушлар сайрар ҳар сахар
На бўлади тўйимиз...

* * *

Эй Худо! Йўлимдан кетдими омад,
Ташвиш тутунидан қайтар нафасим.
Ишларимдан кетмас фалаж аломат,
Юролмай йиғлайди хаста Жавҳарим.

Эй, Тангрим, маъзур тут! Онгсиз, билмасдан,
Ёки билиб қилган гуноҳларим кўп.
Бугун бошим узра чарх қиймалаган,
Роҳатимдан кўра қийноқларим кўп.

Эй, Тангрим! Ёлворай, мушқулимни еч,
Бардошимдан ортиқ айлама таҳқир.
Кўзим кўтаролмас кўргуликдан кеч,
То руҳим сингунча бермагин таъзир!

То кўркиб кутмайин ҳар келар кунни
То менинг қасдимга чиқмасин қуёш.
То бўғзимдан чиқар энг сўнгги унни
Мадҳингга қўллайин, мушқулимни ёз...

ХОМИЛАЛИ АЁЛ ҲАҚИДА ХИКОЯ

Қалб эди, қалб эди жисмли энди,
Жисмидан ажралиб келди зурёди.
Она ўзин билар тилсимли энди
(Ўзини билмаган билмас худони).
Ҳали жисмидадир пайванди унинг,
Унинг жигарига бош қўйиб ухлар.
Бироз чўзилганда вақти уйқунинг
Ички товушига айланар руҳлар:
“Қўзғолиб ол, болам, турақол, болам,
Қаттиқдур жигарим бошингга ботди.
Бу ёнга ёнбошлаб, ухла бол болам,
Қисматдан жигарим тош каби котди.”
Бола уйғонади, қўзғолиб эмин,
Она буйрагига қўяр бошини.
Соатлар ўтаркан ташвишда лекин
Она тиёлмади кўзин ёшини:
“Замон келди, енгди, мени хўрлади
Буйрагимнинг бигиз каби тузи бор.
Унда котмиш пешонамнинг шўрлари
Тур, болам, бошингга у бергай озор”.
Бола бошин олар юракка яқин
Онанинг юраги — тўзғиган башар.
Бола тиланади оромин, шавқин,
Она эса ором тополмай яшар.

“ Кимга бўлдинг чўри, гулим
Сочи майда ўрилганим.
Қирк фариштанг қошингдами
Ўргилганим, кўргулигим.

Қалблар бўйлаб изғир куюн
Чанг тўзрийди уюм-уюм.
Қўқиб ётар, қўқиб ётар,
Супурарсан кимнинг уйин.

Еру кўкда сен ёлғизим,
Мен бек ўғли, сен хон қизи.
Тентиб юрар орамизда,
Энди хижрон ёлмоғизи.

Озорингдан озар бўлдим,
Сўнги сўзим ёзар бўлдим:
Сендан қолган ишқ дорига,
Ўз-ўзимни осар бўлдим.

Сочи майда ўрилганим,
Кимга бўлдинг чўри гулим?..

Кўр йўкотар ҳассасин бир бор.
Хушёр бўлгин яшамок учун
Ҳар қадаминг ташлагин хушёр.
Гар бошингга келса қаро кун.

Мен изғидим ҳар тун саргардон
Бир фалокат ҳар кун кутади
Бу қиска, бу ожиз нотовон
Умрим, билмам қандай ўтади.

Зеро яшаш, улуғ бир айём
Лек унутманг, кўр ўтганларни.
Қора кунда икки бор, бехос.
Ҳассасини йўкотганларни.

ЮРАК

Ўзга сайёрадан келган бу юрак,
Ўзга оламлардан келгандир бу жон.
Бу маҳзун дунёда туғилмак, юрмак,
Яшамак бир армон, туганмас армон.

Ўзга оламларда бўлса ватанинг,
Ўзга оламларда бўлса муҳаббат,
Мана шу тупроқ деб, шу ҳаётни деб,
Алдансанг бир умр, алдансанг фақат.

Ўзингни қўймоққа жой тополмасанг,
Кўқда бўлса ўзинг излаган ватан.
Кишан бўлса замин, сен тонолмаган,
Умринг, келар кунинг бўлса бир кишан.

Кўкка кетмоқликни истайсан, аммо
Сен шаҳид эмассан, сенсан насли хор.
Зеро, сен ўлдирсанг арзир бу дунё,
Зеро, ўлдирмоққа у доим тайёр.

Суймаган ёрни мен суйиб яшайман
Бошимни тошларга қўйиб яшайман,
Ёшман-у яшашдан тўйиб яшайман.
Севгингни кимларга қўйгансан асраб
Севгингга етаман минг йиллар яшаб.

Оламда сенингдек чиройлиси йўқ,
Сендан қайтаролмас мени мингта ўқ.
Сени деб ютганим хаво эмас чўғ,
Суймаган ёрни мен суйиб яшайман.
Ёшман-у жонимдан тўйиб яшайман.

Ёр бўлсанг нетарди қоши камоним,
Кундуз ҳам ёришмас қора қўрғоним,
Шахзода йигитман йўқдир давроним.
Сен ўзинг ўлдиргил энди нажот йўқ,
Минг йил яшасам ҳам сенсиэ ҳаёт йўқ.

Суймаган ёрни мен суйиб яшайман,
Бошимни тошларга қўйиб яшайман.

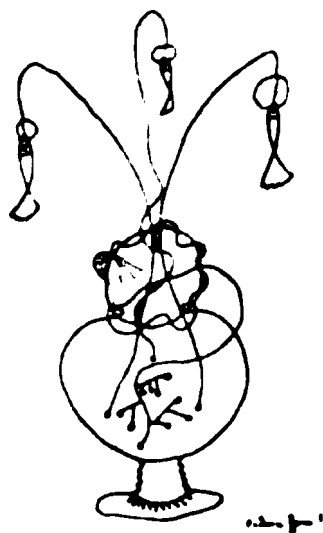
Айбим кўп, азоби хоритар гоҳо,
 Курб етмай гоҳ ўзни айблаш олмасман.
 Айбда қайта-қайта яшайман ҳатто,
 Терскай тушларимни ҳайдай олмасдан.
 Ана ўраб турар мени халойиқ,
 Ғазаб кўзларида, тош кўлларида.
 Кимдир ўқирар: “У қатлга лойиқ,
 Айб ўзида кетар у ўлганида.”
 Лекин бир сас келар ҳукми холиқдан:
 — “Ким тангри қошида пок ва бегуноҳ
 Аввал у тош отсин, отса розиман,
 Унинг борлигидан бўлайин огоҳ.”
 Қуёш нур сочарди, кўк эди сўнгсиз,
 Ҳаётбахш қаволар таралар эди.
 Мен қанча кутмайин муте, ўқинчсиз
 Оломон тош отмай тарқалар эди.
 Сўнгра ёлғиз қолдим жазогоҳ аро.
 Отилмаган тошлар қолди уйилиб.
 ... Ўзимни айблашдан чарчасам гоҳо
 Шу бўшлиқ жазоси келар қуйилиб.
 Ожиз бўлиб элнинг ожизлигидан
 Тангрини излайман тўкиб кўз ёшлар.
 Қанчалик ёлборсам ҳақ илинжида
 Бопнимга шунча кўп ёғилар тошлар.

Ол юзинг ёноғида
Қанча олов ёнарди,
Оташи, офтобида,
Кўзим куйиб қоларди.

Кўзларимни куйдирган
Чиройингга борман мен,
Савдойидай суйдирган
Парвойингга зорман мен.

Меҳри эриб, зеб териб
Хусн берди малаклар,
Атрофингга хор келиб
Айланади фалаклар.

Изларингни ўпай деб,
Эгилган эди бошим
Сел бўлиб, кўчаларни
Ювиб кетди кўз ёшим.

* * *

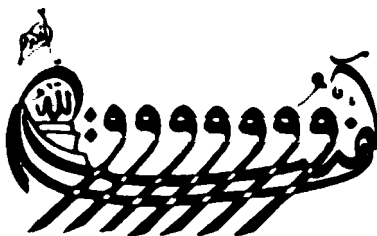
Тангрим! Бунча чигал дунё бу дунё
Ҳеч ким менинг каби хайрон бўлмасин.
Бир сўз айтмоқликка шайман-у, аммо,
Бу сўз, мен билмаган ёлғон бўлмасин.
Ақлим ожизмидир, қалбим кўрми, айт,
Пир деб тутганларим, шайтон бўлмасин.
Ким, дўст бўлса жондай дўст бўлсин, факат,
Йўлидан адашган сарсон бўлмасин,
Кимни мен яхши деб ардоқласам у
Қиёмат кунида ёмон бўлмасин.
Жоним титроғида ўстирган орау,
Умрим бўстон этсин, тўфон бўлмасин.

*Аҳли аёлим илк бор ибодат
қилган кунда ёзилган шеър*

* * *

Жойномозга тиз чўкиб
аёл ибодат қилар.
Оллоҳга сано ўқиб
Шояд мағфират тилар.
Юзидаги сокинлик
асл хусн ҳам нурдир.
Балки бу чор, у уйдасам,
бунда эмас — у хурдир.
Балки мени у унутган
ва ўртамас севгим ҳам.
— Жисму-жонинг бахш эт, — деган
Худбин, фидойи нолам.
Балки ёлгон туюладир
сўзларимнинг барчаси.
Балки билар даҳрий ишқи
ишқмас, ишқнинг шарпаси.
Ёки чиндан севдимми, ё
Ҳамжон бўлди топганим.
Бир одамнинг ишқи аммо,
камлик қилди — конмадим.
Майли, жоним, ибодат қил.
қонинг бўлиб дарёлар.
Одам ишқин фақатгина
тангри кўтара олар.
Яратганга сано бўлсин,
сен олгувчи ҳар нафас.
Истагим шул, Оллоҳни сев,
Шунинг ўзи менга бас.

* * *

Қирмизи адирларда
Гуркирайди гиёхлар
Анвойи атирларга
Ёрилади димоғлар.

Салкин ховуз бўйида
Тераклар шовуллайди
Қайга қочсам ўйингда
Юраклар ловуллайди.

Қайга борсам юзинг бор
Кўзинг бор қараб турган.
Қайга боқсам бахтиёр
Ўзинг бор бирга юрган.

Сендай кизга етолмай
Кетай десам дарбадар
Фикру-ёдинг эрмаклай,
Оёғимни арралар.

Сен кетиб, жони чиққан
Бир телбага ўхшайман.
Бизлар мангуга ёққан
Ишқ бор учун ўлмайман.

Қирмизи адирларда
Гуркирайди гиёхлар...

Қайрилмадинг, ортингдан
Югуриб етолмадим.
Айрилганинг, хорингман
Унутиб кетолмадим.

Ўзгани кутганим йўк
Ўзгариб кетганим йўк.
Ҳар куни ютганим чўғ
Баҳрингдан ўтолмадим.

Сен турган шаҳаримсан
Мен кутган сахаримсан
Тиғ урган Маҳшаримсан
Тунлари ётолмадим.

Эгиздай ўзим эдинг
Мен чап, ўнг кўзим эдинг
Сен ёруғ юзим эдинг
Бағрим бут ётолмадим.

Менинг ҳар бир дуода
Сўраганим Худодан:
— Умрингиз бу дунёда
Узоқ бўлсин, онажон!

Барчага бахт ёр бўлсин,
Барчага тахт ёр бўлсин!
Барчанинг жондан суйган,
Онажони бор бўлсин!

Сиз бор уйнинг файзи бор
Мухтарамсиз онажон!
Бағрингиз фасли баҳор,
Муқаррамсиз онажон!

Сиз дарахт биз мевамиз,
Сиз денгиз биз кемамиз!
Сиз бор буюк элга биз
Фарзанддирмиз онажон!

* * *

Уйдан қайтар олди саргардон
Кузатдингиз кўз ёши тўкиб.
— Тирик кўраманми, онажон
Қолгандайсиз мунғайиб, чўкиб.

Пойингиздан ахтардим малҳам.
Жазоласа бешафқат ҳаёт
Наҳот бир кун кўзим ўйиб ғам,
Келар жойим қолмайди наҳот?!

Ҳар лаҳзада айтдим шукрона
Ютинма деб бўришди бўғзим.
— Яхшилик қил — дедингиз она,
Ёмонларга такрор тиз чўкдим.

Қайтаяпман кўзимда қайғу
Кузатасиз дилингиз абгор.
— Сиз жўнатган яхшиликман-у,
Нечун бунча қилишмоқда хор.

Дард — алам-ла яна қайтаман
Қайта учар лабимдан дуо:
— Яхшиликсиз Оллоҳ яратган
Узоқ умр бахш этсин, Худо.

Пок ошимга оғу солганга
Оғусини берайин ютиб
Ўнг кўзимни ўйиб олганга
Чап кўзимни берайин тутиб.

Тасодифга тўладир ҳаёт
Ундан кутмай қўйганман шавқат.
Тангрим, чидай олмасман, хайҳот
Сен онамдан айирма фақат

* * *

Тунлар осмонга боқиб
Ойни тополмас бўлдим
Дилни оловга ёкиб,
Кўзни ёполмас бўлдим.

Билмадим бу не савдо,
Бўғзимда титрайди чўғ.
Сенга шайдоман тайдо,
Чиройлисан тенги йўқ.

Кўзларингнинг сеҳридан
Гоҳ сархушман гоҳ нолон,
Сўзларингнинг меҳридан
Гоҳ хонман, гоҳ бежон

Мўъжиза ардоғида
Тақдир кулиб боқсайди.
Муҳаббат кучоғида
Бир жон бўлиб ётсайдик.

Тобора гуриллаб ёнмоқда олов
Тобора каттарок, тобора кенгрок.
Тобора ўзимга билмасман аёв,
Тобора каттарар кўксимда ингрок.

Тобора пойингга боряпман чўкиб
Тобора адашиб, тобора сармаст.
Тобора сен менга азизроқ бўлиб,
Ўзимдан тонмоққа қилмоқдаман қасд.

Тобора хуснингга телбаман-телба,
Тобора бошимга урмоқда қисмат.
Тоғдай рохатимни совурдим елга,
Ўрнига топмадим хасча ҳаловат.

Туйғулар ёнмоқда, идрок ёнмоқда,
Ёнмоқда шиддатли, тобора асов.
Бир жонсарак нафас сарсон томоқда.
Тобора гуриллаб ёнмоқда олов.

Тинмай ёғар совук қор,
Мен-чи нохуш хастаман.
Киссамда на чақам бор,
Сенга қандай айтаман.

Қоронғида қор ютиб
Юрганим ой билади.
Сенга юрак олдириб
Тинмай кўргим келади.

Ҳар он ҳар бир лаҳзада
Сени минг бор ўйлайман,
Минг бор тушиб ларзага
Жамолингга тўймайман.

Сен кўкдаги малагим,
Мен ерда юпунман хорман.
Севар-ми деб сўрадим
Ёққан ҳар зарра қордан.

Овозим учиб кетди
Булутлардан патлари
Ҳар юлдузга сени жондан
Севишимни айтгани.

Ҳарирларга ўралганмисан,
Парилардан тарқалганмисан.
Гўзалликнинг малагимисан,
Учрашдик, не ҳол бу муҳаббат!

Сен келдинг-у — менман шахзода,
Сен келдинг-у — менман афтода.
Девонаман ер-у самода,
Не кўйларга солдинг муҳаббат.

Қайга борай юрагим қайнаб,
Жонимни ҳам олмайсан, ҳайдаб.
Кумушмисан, ё сенми Зайнаб,
Оғунг менга қолди, мухаббат.

Сен кўнглимнинг ардоғидасан,
Сен кўзимнинг қароғидасан.
Сен жонимнинг титроғидасан,
Севмай, севгим олдинг мухаббат.

* * *

Мен сени эркалаб, суйиб тўймасам,
Бир зумга кўзимдан нари қўймасам.
Аммо айт не сабаб, бугун бўлмаса,
Эрта мени ташлаб кетасан жоним.

Термулиб хуснингга маҳлиёман мен,
Тарки дунёман – у, қалби дарё мен.
Сузук кўзларингга айни даво мен.
Кимларни ахтариб куласан жоним.

Жонимга қасд қилиб қайтмайсан асло,
Қайрайсан, бир хуш сўз, айтмайсан асло,
Лаблари болдайсан, алдайсан аммо.
Қачон таслим бўлиб, келасан жоним.

Пойингда қолай деб, айтган чоғларим,
Ёкмадим, ер бўлди, иштиёқларим.
Сенга ёкса ҳамки ҳаммаёқларим,
Нега мени ташлаб кетасан жоним.

Мен сени совиндим, жоним қайдасан
Сени ахтараман телефонларда
Биламан, сен қўлим етмас ойдасан,
Кўрингинг келмайди, биз томонларда
Кўзимнинг олдида юргин, ўйнагин
Тўёлмай қуяй сен сочган чиройга.

Совинчдан ўзимни қайга қўяйин,
Зорман, етолмай сен яшаган ойга.
Овозинг келади гўё самодан
Гоҳида шўху-шаън, булутли гоҳо
Ернинг бор жавҳарин ваъда
айлайман,
Аммо тунд авзойинг, ўзгармас асло.

Билиб қўй, бир куни тугар тоқатим,
Бир куни барига бераман барҳам
Гарчанд, сенга сира-сира ёқмадим
Забт этаман бир кун ойни,
Сени ҳам.

Эртага хижронлар тугар-у,
Беқарор муҳаббат бошланар.
Бизлардан кетади ғам-қайғу,
Кўзларим қувончдан ёшланар.

Термулиб хуснингга телбадай,
Термулиб-турмулиб тўймадим.
Ҳаётим адашар изнидан,
Қинидан чиқади юрагим.

Пойингга ташлаган гулларим,
Кўкдаги юлдуздай сочилган.
Нур билан баргига уларнинг,
“Севаман” сўзлари ёзилган.

Боғ айланиб югуриб
Ортингдан етолмайман.
Тил чиқазиб, лаб буриб
Куласан, эрмаклайсан.

Сен шаддод ва шартаки
Сен Ховослик мард қизсан
Сенга кўнглим ёргани
Нима қипти тиз чўксам?!

Сурма қўйган кўзингни
Сузасан, нозланасан.
Қошинг кериб, жонимни
Олмоққа чоғланасан.

Шаҳар жойда пана йўк,
— Бунча одам кўп — дейсан
Кўзларингда ёнар чўғ,
— Майли, битта ўп — дейсан.

Куёш чиккан қаёқдан
Осмон қизиб кетади.
Сен ўпич берган чоғда
Хушимиз тарк этади.

Сен шаддод ва шартаки
Сен Ховослик мард қизсан...

Сени кўрмоқ баҳор, ўйламоқ баҳор
Музлар эригандай, кўзларимда ёш.
Мен сени йўқотиб, бўламан абгор
Мен сенинг пойингда гуллайман қийғос.

Дунёда қалб нима, юрак нимадир,
У сенинг хуснинг-ла ёнгувчи чирок
Гоҳо юрагимни ерга кўмадир,
Умрим минг йилларга қисқартар фирок.

Бунчалик тез ўтиб кетма, баҳорим,
Умрим бор-йўғи бир лаҳзадан кам.
Бир лаҳза англайин сен билан борим,
Сўнгра йўқлик сари бошлаб кетар ғам.

Сўнгра бари тугар. Балки дунёга,
Минг йилдан кейин ҳам келмасмиз такрор.
Лаҳзалик умримни бурка зиёга,
Эй борлиги баҳор, эй, бағри баҳор.

Хижроннинг сандали
кўпикдек.

Кўникдик.
Қайвони соғинчнинг
Ёнгани — тонгани.
Куймадик.
Сенга сўзим йўқлиги учун,
Қап-қатта хусумат
Сўрайверар нафақа —
Тўлаб бераялман мадорим билан.
Лохас кун ўтса бас,

ўтса бас.

Қалбим гумаштаси ёдинг,
мени ўқишга
бугун саводи етмас,
етмас.

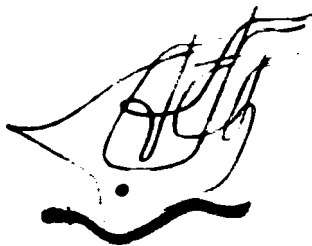
ИҚРОР

Аён бўлди барчаси
Не бор бари илоҳий.
Дил илоҳнинг шарпаси
Оят сингари олий.
Қаро ғамдан толганда
Сўнгги умид чекса ох
Ойни кўриб қолганда
Дерсан: — Яратган Оллоҳ.
Гоҳ ўз зарраси янглиғ
Мурувватли этар ул.
Ўздан кечиб гоҳ ўзни,
Гуноҳга этарсан қул.
Гоҳо гуноҳ — виқор, шаън.
Чекмассан айбдан алам.
Минг покланиб қаросан
Фонийсан шул сабаб ҳам.
Фақат руҳ азалий хур.
Ва боқийликни каби
Қалбни англаб бўлмайдир,
Эгаллаб бўлмас қалбни.

Тиниқ кўзларингда табассум каби
Истараси иссиқ, таъби чоғ турган
Аксимга айланса эдим мен, бироқ,
Аслимга қайтурман, айри колурман.

Ҳуснинг жозибаси элас ва элас
Милтираб шарх этди.
Сен суюмлисан.
Толе, пешонамга сирмай тарк этди.
Ором, файзларини олди жисмимдан.

Кетдинг.
Узоқлардан хатлар йўллайсан.
Мен — бахтсиз, бахтингман, айблингман, узр.
Сен мендан севгини,
Мен-чи Оллоҳдан
Ўзимга сўрайман иккинчи умр.

“МОҲИНУР”

Қисса

Тўй охирлаш арафасида авжига чиқиб кетди.

Қаҳрамон сармаст бошини кўтараркан, давра олиб ўйнаётганларга уч-тўрт сўм қистириш кайфиятида кўзгалди. Муסיқа садоси ҳарчанд баланд бўлмасин, кўшни стулда ўтирганларнинг чалакам-чатти гаплари куловига чалинди.

— Бабақ йигит эканми?

— Ха, “падарка” эмас...

— Мана шунақа йигитга битта ўвил туғиб берсанг...

Қаҳрамон ўгирилиб каради-ю, мутлако нотаниш киз эхтиросли нигоҳлар билан термулиб турганини кўрди. Қарашларидаги оташдан руҳланиб унинг биллагидан ушлаб даврага тортди.

— Агар гапингиз рост бўлса устингиздан зар сочаман...

— Вой, эшитиб қолдингизми?

— Пўстакнинг тешигини кўтариб юрганим йўқ.

— Гап эгасини топибди-да...

— Телефоним: 100-30-03

Қаҳрамон, бир даста пулни Нигоранинг қўлига тутди-да, даврани тарк эди.

* * *

Вақт алламаҳал бўлиб қолганди. Қаҳрамон эшик зулфини ўйнаркан, хотини бирон дақиқа куттирмаслигини, эшик тақиллашидан унинг келганини сезишини ўйлаб, меҳри ийиди.

— Келинг.

— Тўйга борувдим. — Қаҳрамон хона бўйлаб айланганча бўйинбоғини ечаркан, тилидаги гапни беихтиёр айтиб юборди:

— Дўхтирга кўриндингми?

— Ха. Менда озгина шамоллаш бор экан. Уколлар ёзиб берди.

— Мени сўрамадими?

— Сизни соппа-соф деб топишди-ку!

— Энди билиб бўладими?

— Овкат хали совугани йўқ, еб олинг.

— Қорним тўқ. Менга текканингдан афсусланмайсанми?

— Нега афсусланай?

— Балки мендан бошқага текканингда, бунчалик хору зор бўлмас-мидинг. Мана тўй ўтганига ҳам етти йил бўляпти. Етти йилдан бери азобда яшаяпсан. Битта тирноққа зормиз.

— Қахрамон ака, мен ҳаётимнинг бир куни қолса ҳам Сизга бағишлайман... Ҳаётимнинг сўнгги нафасидаги, сўнгги умид ҳам Сизга фарзанд туғиб бериш бўлади.

— Гулбахор, мен сендан мингдан-миг розиман. Мен сен билан бахтлиман. Мен сен туфайли муҳаббат нималигини тушуниб етдим. Ҳаётда фарзанди бору, муҳаббати йўқ яшаб юрганлар қанча. Муҳаббати йўқлиги туфайли, фарзандларини етим қилиб, ажрашиб кетганлар қанча. Бир умр сеvgи нималигини билмай, гофил ўтаётганлар қанча. Балки, оиламиздаги файз-барака туфайли Худо бир куни фарзанд ҳам насиб этса ажаб эмас.

Эр-хотин тун қоронғусида кичкина чироқни ёқиб, рақс туша бошлашди.

Қўшиқ охишта тараларди.

Гўзалсан, шўх, шаънсан, нозли жайронсан,

Кўзни қувонтирган моҳитобонсан.

Дардни аритгувчи роҳати жонсан,

То мен йиғласам ҳам, сен кулиб тургин.

*Фурбат қуюнлари қилди қадрдон,
Жонга жон берди-гу, бўлдиқ жонажон.
Тазйиқлар келса ҳам, зирҳли, беомон.
То мен йиғласам ҳам, сен кулиб тургин.*

*Кунлар гоҳ байрамли, гоҳи гамлидир,
Сенга келган зарддан, кўзим намлидир.
Хўрсиниб туришинг, бир аламлидир,
То мен йиғласам ҳам сен кулиб юргин.*

*Ҳар неки чарх урар, удир бир фарёд,
Ой каби айланар, бахт деган биёт.
Юзимизни ёруе қилгунча ҳаёт,
То мен йиғласам ҳам сен кулиб тургин.*

* * *

Орадан бир ҳафта ҳам вақт ўтмай, Нигора ва Қахрамон жуда қалинлашиб кетишди. Бугун ҳам улар Нигоранинг хилват ва кимсасиз уйида бир-бирларининг кўзларига термулиб ўтиришарди.

— Йўк, мен эҳтиёт чораларини кўришим керак. Бўйимда бўлиб қолса, одамлар нима дейди. Эрсиз ўзидан-ўзи туғибди, деган гап-сўз кўпаяди. Ота-онам, кўни-кўлни, ипхона. Ит азобида аборт қилдираманми? Керак эмас.

— Нигора ке, маишатимиз кўнгилдагидек бўлсин. Бўлар-бўлмас гапга қалпоқ кийдирма.

— Йўк, йўк, йўк.

— Эсингдами, биринчи учрашувимиз. Ўшанда нима деганингни биласанми?

— Кўринишингиздан туппа-тузук, жиддий одам деб, ўйловдим. Жиддийлигингиз ҳам ўзимизники қатори экан.

— Мен, нима деганимни ҳам эслайсанми?

— Бўлмасам-чи, устингдан зар сочаман, дегансиз.

— Гапнинг ростини айтайми?

— Айтинг!

— Агар ўвил туғиб берсанг, бобомдан қолган “Моҳинур” олмосини сенга совға қиламан. Мана етти йилки, хотинимнинг суягида бўлмапти. Бобом уни отамга берган. У мерос сифатида отамдан менга ўтди.

Энди мендан кимга ўтади. Билмайман. Сен менга ёқасан. Сени яхши кўраман. У олмоснинг қиймати шу қадар баланд-ки, агар мени қувиб юбориб, ўғлим билан бир умр еб ётсаларинг ҳам етади.

— Бўйимда бўлса-ю, бермай кетсангиз-чи?

— Олмос одамдан азиз бўпти-ми? Менинг эркаклик шаънимдан азиз бўлди-ми? Болам учун, бутун дунёни пойингга ташлайман, Нигора!

— Олмосни аввал, ҳеч бўлмаса, бир кўрсатинг.

* * *

Орадан кунлар ўтиб, худди шу жойда Нигора Тоҳир билан кучоклашиб ўтирарди.

— Сиз менинг қадримга етмайсиз, Тоҳир ака.

— Яна нима бўлди?

— Кеча туғилган куним эди. Харажат тагида қолиб кетдим.

— Қарзга қилавермайсанми, берардим.

— Лоақал бирров келиб кетмадингиз-ў!

— Қизикмисан, нима деб бораман? Ўйнашиман, дейманми?

— Ишхонасиданман, десангиз бўлади-ку?

— Ҳа, Нигоранинг ишини шу қилиб юрган эканда, дейишларини истаяпсанми?

— Биттаси кўкидан юз ташлаб кетди.

— Кучайибсан-у.

— Ундан ҳам зўр бўлиши мумкин эди, ҳеч иложи бўлмаяпти.

— Нима экан?

— Ҳо-о, айтмайман.

— Айтақол.

— Айтсам, жаҳлингиз чиқади.

— Нима, хотинимидинг, жаҳлим чиқадиган.

— Биттаси, олмос кўрсатди. Бухоро амирининг ҳақиқий олмосларидан. Хотини туғмасмиш. Агар туғиб, юзимни ёруф қилсанг, шу олмос сеники, деяпти. Фарзандимга, мендан мерос сифатида оласан, деяпти.

— Бўлмаса тезроқ туғиб бер.

— Иложи бўлмаяпти.

— Қанча вақт ўтди.

- Беш ойдан ошди.
- Демак, ўзи ҳез экан-да?
- Сизчи, сиз?! Сиздан ҳам бўлмапти-ку?
- Нима, мендан бўлса, унга олиб бориб кўрсатасанми?
- Ҳомиладорлигимда олволардим. — Нигора яйраб кулди.
- Кейин нима дейсан?
- Кейин бу менинг болам эмас, олмосни қайтариб бер деб келадими? Келса, мени зўрлаган деб ёзиб бераман.
- Ўзи олмосни кўрдингми, сохта эмасми?
- Э, ака. Заргарлар уни кўкига юз мингга баҳолашди-ю.
- Унда мени зўрлаяпти деб, ҳозир ёзиб беравер.
- Бу номардлик. Мен сиз ўйлаганчалик ифлос эмасман, Тоҳир ака.
- Унда, мен ёзиб бераман.
- Сиз менга кимсиз. Эри эдим, хиёнат устида ушлаб олдим, дейсизми? Агар шунга ваколатингиз бўлса, марҳамат ёзинг. — Сенинг номингдан ёзаман. Агар олмосни олсак, сенга уйланаман. Азизим...
- Тоҳир Нигоранинг юз-кўзларидан ўпа бошлади.

* * *

Қахрамон йўлни кесиб ўтаркан, телефон қилган одамнинг кимлигини билолмай хайрон эди. Нега у ишхонада эмас, бу ерда гаплашмоқчи? Мақсади нима? У одам ўзи ким?

Қахрамон кафега етиб келаркан, бир йигит худди эски танишидай пешвоз чиқди.

- Узр ака, безовта қилдим.
- Ҳечкиси йўқ. Ўзингиз яхшимисиз?
- Яхши, икки оғиз гапим бор эди. Исми — Тоҳир.
- Меники — Қахрамон.
- Биламан. Қанақа қахрамонлигингиз ҳам сир эмас.
- Хўш, нима гаплар?

Қахрамон Тоҳирнинг бамайлихотир ва ишонч билан гапираётганидан ғижинди. Шу баробар кўнглида

ҳадик ҳам пайдо бўлди. Бу бир балони бошлаб келганга ўхшайди.

Тохир эса ўз душманининг қўл-оёғини бошлаб ташлаган одамдай кўзларини совуқ йилтиратиб, гапини давом эттирди:

— Биламан, вақти зиқ одамсиз. Шунинг учун гапни қисқа қилсак. Фуқаро Нигора Болтаева сизнинг устингиздан шикоят ёзган. Бу шикоят нотўғридир, деган хаёлда шикоятномани ўрганиб чикдик. Афсуски, текширувлар натижаси сизнинг фойдангизга ҳал бўлмади.

— Мен сизга хайрихоҳ, одамман. Болтаева ўз хатининг биттасини сизнинг хотинингизга, биттасини ишхонангизга, биттасини органга жўнатмокчи бўлиб юрибди.

— Мен нима қилибман?

— Болтаевани мутассил равишда зўрлагансиз. Ёлғон ваъдалар бергансиз. Уни туғишга ундагансиз. Истаган пайтингиз уйига бориб, унинг хоҳишига қармай, билган номаъқулчиликларингизни қилгансиз. Бу зулмлар хиқилдорига келиб, охир-оқибат шикоят хати ёзган.

— Бундай бўлиши мумкин эмас.

— Эҳтимол. Лекин ёпиқ камерадаги плёнкаларда сиз яққол кўриниб турибсиз. Кичкина япон диктофондаги овоз ҳам, аниқ сизники. Унда, қандайдир олмос хақида сўз бор. Хайронман, бир бева аёлга туғиб берасан деб, шарт қўйиш, қайси мусулмончиликка тўғри келади?

— Мен уни зўрламаганман. У мени яхши кўради.

Қаҳрамоннинг сўнгги гапи паст овозда чикди. Кўз олдида Нигора келди. “Наҳотки, мен билан муҳаббат ўйинини ўйнаган, оғушимдан сархуш бўлиб, бутун дунёдан мени қизганган аёл ошимга киши билмас, оғу солиб юрган?”

— Бўлмаса, унга уйланинг!

— Ахир хотиним бор.

— Мен Сизга раво кўрмайдиган бошка бир йўли — ҳў, нарёқда! — Тохир қўлини панжара қилди — Ўтириб чиқиш.

— Мен, ҳозироқ Нигоранинг олдида бориб аризани қайтариб олдиртираман.

— Сиз, аҳмоқ экансиз, йигитча! Хат битта бўлганда, олдини олиш мумкин эди.

— Сизнингча нима қилиш керак?

— Биласиз аёллар молу дунёга ўч бўлади. Сизнинг қамалишингиздан, ишдан кетишингиздан унга нима наф? Яхшиси, унга ваъда қилган тақинчоқни беринг. Ҳозир шароити оғир, қийналиб турибди. Ишхонасида пора олиб, қўлга тушган. Ўнта юмалоқ олиб бормаса, ҳолига маймунлар йиғлайди.

Қаҳрамон ўрнидан қўзғаларкан, Тоҳирга қарагиси йўк эди-ю беихтиёр қўл узатди.

* * *

Нигора ишхонасида ўтирганди, қўшни хонадан кизлар ховлиқиб келиб қолди.

— Вой, Нигора тинчмисан?

— Ҳа, нима бўлди?

— Эшик тагида нариги бўлимдаги Нигорани мени эримни йўлдан урган сенмисан, деб роса юмдалашибди. Қаҳрамон деганнинг хотини экан. (Аслида у Тоҳирнинг синглиси эди.) Ақа-укалари, (Тоҳирнинг оғайнилари билан келибди, Нигор “вой, унақа танишим йўк” деса ҳам роса жанжал бўлибди,

— Йўғ-е?

— Ҳозир Нигорадан сўрасак, мени унақа танишим йўк эди, деб роса йиғлади. Мабодо сен Қаҳрамон деганни танитайсанми?

— Йўк. — деди Нигора Қаҳрамоннинг хотинидан хавотирланиб. Шу пайт қўнғироқ жиринглаб қолди. Нигора гўшакни кўтарган эди, ойисининг овози эшитилди:

— Нигора, тинчмисан? Ҳозир биров телефон килиб, қизингизни эҳтиёт қилинг, ишхонасида Нигора деганни у билан адаштириб юмдалаб кетишибди. Қаҳрамон деганни хотини эмиш— дейди. Сен тинчмисан?

— Тинчман, балки адаштиришгандир. Ойи, кейин телефон қиламан.

— Вой, Нигор, бирам ваҳима босяпти-ки, ким бўлиши мумкин?

Нигора ҳайрат ва саросимада, ўрнига ўтираркан, яна телефон жиринглади.

— Нигор, эшитдингми? — Гўшакдан Тохирнинг овози келди.

— Ҳа.

— Мен бир нечта хат тайёрлаб қўйдим. Унга қўл қўйишинг керак.

— Қўл қўймайман.

— Нигор, у билан дон олишаётганларинг сахнасини суратга олишимда ўзинг ёрдам бергансан. Сенинг қўлингсиз ҳам хатларга қўшиб, кассетани жўнатавераман. Агар мен билан бирга бу ишларни қилмасанг билиб қўй, бу кассетанинг бир нусхасини ишхонангга ҳам жўнатаман.

— Аблахсиз, Тохир ака.

— Олмосни олсак, ҳамма аблахлигимиз ювилиб кетади.

Биздан кўра ҳурматли, ҳамманинг ҳаваси келади-ган одам топилмайди.

* * *

Қаҳрамон Нигоранинг эшигини тақиллатганда кун алламаҳал бўлиб қолган эди. Нигора Қаҳрамонга кўз ташларкан, ундаги саросимани кўриб, дарҳол ҳаммасига тушунди ва ўзининг ҳам киёфасини ўзгартириш зарурлигини англади.

— Келинг, Қаҳрамон ака!

— Мана келдим.

— Ўтиринг.

— Суратга олишмаяптими?

— Хабарим йўқ.

— Нигора, мендан нима истайсан?

— Ишим судда, озгина ёрдамингиз керак.

— Сени ишинг судда бўлса, нега мени аралаштирасан?

— Пул керак!

— Ҳали туқканинг йўқ-ку!?

— Мен Худонинг ишларига аралашолмайман.

— Бўлмаса кут.

— Қамоқхонада тураман-ми? Шуни кутайми?

— Нигора, ўзингни бос.

— Бу гапларни хотинингизга гапирасиз. Қизғанчик. Ҳа, айтдим, икки гапнинг бирида хотинингизни

мақтайсиз-у, мени қўйнимга кирасиз. Агар, хотинингизнинг бошига шу савдо тушганда, сўраб ўтирмасдан, қанча пул керак бўлса, топардингиз.

— Энди, бунақасига ўтиб олдингми? Агар бермасам-чи?

— Ана, катта кўча. Ўзлари ундириб олишади, — Нигора шахд билан ётоқхонага кириб кетди. Қаҳрамон алам билан сигарет тутатаркан, туришга мажоли йўқ эди. Агар бу ишни ўз вақтида босди-босди қилмаса, охир ёмон оқибатларга бориб тақалишига энди энди кўзи етаётганди.

Бу ишларда Нигорадан ташқари яна бир қанча одамнинг қўли борлиги аста-секинлик билан аён бўлаётганди.

* * *

Гулбахор эрининг кайфиятидаги ўзгаришларни сезмай қолмади. Сезгани сари қалбидаги титроқ кучаярди: “Нима бўляпти? Бизлар ажрашяпмизми? Йўк, йўк, мен Қаҳрамон акамсиз яшолмайман. У киши мени ташлаб кетишларидан олдин, мени ўлдириб кетсинлар. У киши наҳотки бошқа одамга уйланяпти..?”

* * *

Қаҳрамон тузоққа тушиб қолганини сезди. Кўзини бир нуқтага тикиб ўтирар экан, хотини “Моҳинур”ни қаерга яшириб қўйганлигини ўйларди. Бу балолардан тезроқ қутулмаса, ишлар чигаллашиб кетиши мумкин. Оқибати хунук тугаши ва ҳаётидаги бу қора доғларни умрининг охиригача қон билан ҳам ювиб кетқизолмаслиги мумкин. Қаҳрамоннинг баданида даҳшатли бир титроқ турди. Ичи шувуллаб, ўрнидан кўзгаларкан, телефон жарангидан бир чўчиб тушди.

— Йўлдошев, бу ёққа бир қаранг!

Қаҳрамон, ташкилот раҳбари Раҳматилла Адҳа-

мовнинг хонасига етиб боргунча, нохуш ходисанинг фалокатини сезиб, зўрға қадам ташларди.

— Хатни ўқиб чиқинг-да бу ишхонадан кўч-кўронингизни кўтариб, даф бўлинг.

— Нега, Раҳматилла Адхамович!

— Неғалиги хатда ёзиб қўйилибди. Мана бу кассетада эса, ифлос қилиқларингиз тасвирга олинган. Мен, Сиздай ходимни, бу ишхонада бир дақиқа ҳам ушлаб туrolмайман.

— Қани, кўрсак бўладими?

Раҳматилла Адхамович видеомагнитофонни ёқди.

Кадрда Нигоранинг ётоқхонаси. Нигора ва Қахрамон бир-бирларини кучоқлаб, айш-ишрат қилишяпти:

“Нигора, Сиз тенги йўқ аёлсиз. Эхтиросларингиз мени сел қилиб юборди. Эркатоим. Ох, менинг гўзал тўтикушим.

— Мен, сиздақасини ҳеч кўрмаганман. Ох, бир томчи сувдай, вужудингизга сингиб кетсайдим...”

— Ўзининг розилиги кўриниб турибди-ку, Раҳматилла Адхамович!

— Норозилик хати, мана!

— Қахрамон шоша-пиша хатни ўқий бошлади.

“Хурматли Раҳматилла Адхамович!

Биламан, Сиз бошқараётган ташкилот ҳар томонлама баобрў корхоналардан бири ҳисобланади. Лекин, ишга қаттиқ берилиб кетганингизданми, ходимларингизнинг маънавий томонларига эътибор бермай қўйган кўринасиз. Мен эса, бир ожиза аёл сифатида директорларингиздан бири Қахрамон Йўлдошевнинг хурмача қилиқлари ҳақида сизни озгина хабардор қилиб қўймоқчи эдим. Кейинги пайтларда у ўзининг пули кўплиги, қинғир йўллар билан мўмай даромаднинг бошини тутганлиги ҳақида гапириб, мен содда қизнинг бошини айлантирди-ю, ўзига ўйнаш қилиб олди. Ёлғон ваъдалар берди. Мен шўрлик эса унинг домига тушиб, индамай юраверибман.

Кейин билсам, бу ҳаммаси ғирт ёлғон экан. Нима қилай, умрим, ёшлигим, номусим ҳазон бўлди. Лоақал ўша ваъда қилинган нарсаларнинг ўндан бирини берганида ҳам мен бу хатни ёзиб, сизнинг марҳаматли

эйтиборингизни чалғитмаган, ўзим ҳам тинчгина ўз йўлимда кетган бўлардим. Ахир у ўз оиласидан бахтини тополмаётган экан, айб мендами? Балки, ўзини даволатса, мени ҳам хўрлашларига чек қўйиларди.

Сиздан меҳр ва шафқат истаб, бундай хатларни бошқа идораларга ҳам ёзиб, нажот сўрамаслигимга имкон яратасиз деган умидда мушфиқа синглингиз.

Нигора Болтаева.

Манзил: Тошкент шаҳар, Бодомзор маҳалласи”.

— Аризани, котибага қолдилинг!

Қаҳрамон ўрнидан турди.

• • •

Гулбахар Қаҳрамон ишга кетгач, уйни яна бир бор супуриб-сидиришга тушди. Кейинги кунлар Қаҳрамонда рўй бераётган қаттиқ ўзгаришни, саросимани, уйқусизлик, камгапликни, кечалари алаҳсираб чиқилишни ўйлаб, ўзининг ҳам юраги сиқиладиган бўлиб қолди. Нима қилишга хайрон эди. Қаҳрамон қийинчиликларни ёлғиз ўзи кўтаришга ўрганган, дардини ҳаммага дастурхон қиладиганлар хилидан эмасди. Ҳатто Гулбахар ҳам Қаҳрамоннинг ичини ҳар доим ҳам билавермасди. Эшик қўнғирори жиринглади. Остонада Тоҳирнинг синглиси турарди.

— Кеннойи, мана буни бериб юборишди.

— Нима экан?

— Билмадим. Яхши қолинг!

Гулбахар хатни ўқий бошлади:

“Азизим Гулбахар опа!

Мен бу хатни ёзишдан олдин қанчалик истиҳола қилганимни тасаввурингизга сиғдиrolмайсиз. Лекин, нима қилай, мажбурман. Мени бундай қалтис йўл тутишимга Қаҳрамон аканинг инсон зотига нолойик, қабих қилиқлари, сабримдан ортик даражадаги хўрлашлари мажбур этди. Дастлаб у, туғиб берасан деб узок вақт зўрлади. Орадан тўрт-беш ой ўтди ҳамки, фарзанд бўлмагач, тутиб олиб қаттиқ урадиган, ҳақоратлайдиган бўлиб қолди. Мен нима, у кишининг никоҳидаги хотиниманми ёки Худонинг сирини биладиган шаккок бандасиманми, туғ деса дарров туғиб бераверадиган.

Гулбаҳор опа, эрингизни йиғиб олинг!

Илоё, Худованди карим оилангизга бир неча фарзандлар ато қилсин!

Гулбаҳор опа, Қахрамон ака менга бир нарса ваъда қилувдилар, шуни эслатиб қўйсангиз, кифоя.

Умид билан Нигора."

Гулбаҳор даҳшатдан қотиб қолди. Бир оздан сўнг эс-хушини йиғиб олдида, кассетани видеомагнитофонга солди.

— "Мен сизга ранг-рўйи, қуйиб қўйгандай ўзингиз бўлган ўғил туғиб бераман!

— Асалим, нима қилай, ичингизга кириб кетайми?

— Вой, олов бўлиб ёнаёпман, вой, вой, жоним"

Гулбаҳор видеомагнитофонни ўчирди.

* * *

Қахрамон ўша куни, "ўз хоҳишига кўра" ишдан бўшаш тўғрисида аризани ёзди-ю, чурқ этмай, ишхонадан чиқиб кетди. Кўчада тентираб юраркан, бир ўртоғини кўриб қолди. Кафеда юзграмм, юз граммдан олишди. Қахрамоннинг уйга боришга юраги бетламасди. Шунинг учун ўртоғи уйга таклиф қилганда, кўп қисталанг қилиб ўтирмади. Уйга кираркан, кроватда ётган одамга дуч келишди. Унинг бир қўл, бир оёғи ишламасди.

— Дадамлар бўладилар— деди ўртоғи.

— Салом, отахон— деди Қахрамон.

— Салом! Хуш келибсизлар! Қани ўтиринглар.

— Илоҳи омин! Уйлариб тинчми, болам.

— Худога шукур!

— Нима бўлди, болам. Қўй, юрагингни кўп сиқма. Кўриб турибман, жуда қаттиқ тушкунликка тушгансан. Олти йил аввал, мени ишдан ҳайдашганида, юрагим сиқилиб, бир ойдан сўнг фалаж бўлиб қолдим. Ичкилик мени расво қилди. Сен менинг бу аҳволимга тушмай десанг, ўзингни қўлга ол. Худодан истиғфор сўра. Беш вақт номозни қанда қилма! Халоллик, поклик кишини ҳамиша улуглайди. Бундай тушкунлиқлар бир кунмас бир кун сени майиб қилиб қўяди.

– Отахон, ҳамма ишларим жойида. Узр, мен бо-
рай.

Қахрамон уйдан чиқиб кетди, Соат тунги ўн икки-
лар бўлиб қолганди. Ишхонага келган хат ва кассета
Гулбахорга ҳам текканмикан? Агар теккан бўлса...

Қахрамон бор журъатини йиғиб, телефон будкаси-
дан ўз уйининг рақамларини тера бошлади.

– Ҳа, Гулбахор, қандайсан?

– Яхши, ўзингиз қаерларда юрибсиз?

– Бир ишим чиқиб қолувди, бугун боролмай-
ман, шекилли.

– Нигоранинг ёнидамисиз?

– Ким у Нигора?

– Сизга ҳаром-ҳариш бўлса ҳам бола туғиб бери-
ши керак бўлган аёл-да.

– Ундай дема, бу ҳаммаси ёлғон.

– Бу ҳаммаси рост. Энди мен бу уйдан кетаман.
Лекин кетишдан олдин Нигорани ўлдириб кетаман.
Чунки сиз мени унинг қўллари билан ўлдириб бўлдин-
гиз. Менинг буткул ҳаётим, сизга бўлган ихлосим,
мухаббатим куйиб кетди. Мен энди алданган, абгор
бўлган, ташландиқ одамман. Агар менинг жасадимни
бирон ердан топиб олсангиз сиздан илтимос, мени
кўмар чоғларида устимга тупроқ ташиламанг...

– Гулбахор...

Гўшакдан “ту-ту-ту” деган овоз эшитилди. Қахра-
мон шахд билан уйи томонга ошиқди.

У уйига етиб келганида эшик ланг очик турар,
чироқлар ўчирилмаган, хорғин сукунат ҳукмрон эди.

– Гулбахор...

Ҳайхотдай хоналардан ҳеч қандай садо чикмади.

Қахрамон эшикни кулфлашни ҳам унутиб, кўчага
отилди. Гулбахор қаерда бўлиши мумкин? Уйдаими?
Ёки Нигорани излаб юрибдими? Кимникига бориши
мумкин? Қахрамон беихтиёр Нигораникига қараб
юрди. Ҳазаб ва қасос туйғуси уни кўзлари кўр, қулоқ-
лари қар баттолга айлантирганди.

Нигора эса бу пайтда Тоҳирнинг қучоғида айшу
ишрат суриб ётарди.

Тоҳир Нигоранинг сочларини силаркан майинли-
гидан завқланарди.

— Нигор, сен нима деб ўйлайсан, хатимиз кўнгилдагидек таъсир қилдимикин?

— Ҳаммаёқни остин-устин қилиб юборгандир! Лекин бу ишни бекор қилдик. Мана сиз ҳам, мен билан ётиб сиз-ку, бунинг нимаси жинойт экан?

— Ахир, мен сендан ҳеч нарса талаб қилаётганим йўқ!

— У ҳам талаб қилгани йўқ эди. Ҳаётда ота бўлишни орзу қилганидан айтувди. Қолаверса, мен ҳам қачондир, кимдан бўлса ҳам битта бола орттириб олишим керак-ку!

— Олмосни олайлик, ортингдан юзтаси югуради.

Шу пайт эшик кўнғироғи устма-уст жиринглади. Тохир ва Нигора ўринларидан сапчиб туришаркан, ташвиш ва хавотирдан дарак берувчи бу устма-уст чинқириқлар ҳар иккисини ҳам бирдан хушёр тортишга ундади:

Нигора югуриб бориб эшикни очди. Қахрамон шахд билан кириб келди.

— Гулбаҳор қани, манжалақи?

— Билмайман.

— Билмасанг билиб қўй. Сен туфайли у ҳозир ҳеч жойда йўқ.

Гапга Тохир аралашди:

— Хой, хой, кекирдагингни чўзма. Аввал товонни тўлаб қўй.

Кейин сен билан гаплашамиз. Мабодо хотинингни йўқотиб қўйган бўлсанг, уни бу ердан излама. Хотининг Нигорадан эмас, сендан ўч олсин. Балки у бирор хилват гўшада сендан ўч олиш учун ўзини бозорга солиб ўтиргандир.

— Ифлос Тохир, билиб қўй, бировга чоҳ қазисанг, ўзинг тушасан.

— Тўғри, сен чоҳ қазигандинг, ўзинг тушдинг. Нигорани қийнаганларнинг, жазоси шу. Агар тонг отгунча олмосни келтириб бермасанг, учинчи кассета органга қараб йўл олади.

— Майли, ҳозир сенга келтириб бераман! — Қахрамон тисарилиб Тохирнинг юзига мушт туширди. Тўсатдан берилган зарбадан эсанкираб қолган Тохир ҳали ўзини ўнгламай корнидан тепки еб, букчайиб

колди. Кейин чирт бурилиб, Қахрамоннинг кўкрагига тепди. Ур-йикит бошланди. Тохир кучли эди. Охир-оқибат Қахрамонни тепиб йикитди-да, стол устидаги темир вилкани Қахрамоннинг кўкрагига санчди.

— Аблах, энди сени ўлдираман! Олмос қани!

— Ҳозир келтириб бераман. Нариги дунёга олиб кетасан!

— Сенга айтаяпман, олмос қани!?

— Мен сени ўлдираман! — Қахрамон ўрнидан турмоқчи бўлди.

Унинг кўкрагидан қон оқарди.

— Ҳозир, бўғзингга тикаман, хириллаб ўласан! Сени хотинимнинг устида ушлаб олиб ўлдирдим дейман. Мана кассета, ашёвий далил тайёр. Нариги дунёга бадном бўлиб кетасан, зўравон.

Тохир вилкани Қахрамоннинг бўғзига тикаётганди, бошига тушган зарбдан, ағдарилиб тушди. Қахрамоннинг кўз олдида бир қўлида катта шиша кулдон ушлаб турган важоҳатли Нигора пайдо бўлди.

— Туринг, Қахрамон ака!

Қахрамон ўрнидан кўзғоларкан, букчайиб Тохирнинг биқинига тепди. Унинг бошидан шариллаб қон оқаётганди. Қахрамон гандираклаб уч-тўрт кадам ташлади-да, оғриқдан кўкрагини чангаллаб диванга йикилди. Нигора, “тез ёрдам”га қўнғироқ қила бошлади. Орадан хиёл вақт ўтмай “тез ёрдам” машинаси етиб келди. Ҳамширалар беморларни замбилга ортаркан, каттиқ жанжал бўлганини пайкашди. Бу ҳақда милицияга хабар беришмоқчи эди, Нигора бир даста пулни ҳамширанинг чўнтагига солди. Шифохонага етгач, ҳамшира ҳар икки беморнинг қон бўлиб ётган кийимларини Нигорага бериб юборди. Қахрамоннинг ён чўнтагида эса бир неча кундан бери, ишни тинчитиш учун солиб юрган “Мохинур” олмоси бор эди.

* * *

Ўша куни Гулбахор ҳали катта йўлга етмай корнида каттиқ санчиқ турганидан букчайиб қолди. Автобус бекатидаги ўриндикда бир соатларга яқин икки букилиб ўтираркан, оғриқ зўрлигидан додлаб юбор-

масликка ҳаракат қилиб, кўчада ўтаётган машиналарга қўл кўтарди.

— Илтимос, шу яқин орадаги бирор касалхонага элтиб ташланг. Оғрикқа чидолмаяпман.

* * *

Орадан бир ҳафта ўтди. Шу вақт ичида Қаҳрамон адоийи-тамом бўлди. Озиб, кўзлари киртайиб қолди. Сочларига ок тушди. Соқоллари ўсиб, ранг-рўйига қараб бўлмасди. Қон унинг ичига ҳам кетганди. Ёнма-ён ётганлари учун Тоҳирнинг ҳам аҳволи яхши эмаслигини биларди. Ўлим шарпаси ҳар икки рақибни дўстга, ҳеч бўлмаганда ҳамдард шерикларга айлантирганди. Гоҳида бир-бирларининг ҳолидан хабар олиб, бир-бирларига ёрдам қўлини чўзишарди. Бир ҳафтадирки, Нигорадан ҳам ҳеч қандай хабар йўқ эди. Қаҳрамон уйига, ёр-биродарларига хабар беришга қарор қилди. У Гулбаҳорнинг қаердалигини билмоқчи эди. Уйда ҳеч ким қўнғирокни кўтармасди. Ишхонасидан Нигорани сўраган эди, чет элга кетди, дейишди. Қаҳрамон, олмосдан бутунлай айрилганини тушунди. Нигора унинг ҳаётини сақлаб қолганлиги учун бунга ачинмади ҳам. Вақти келиб, ўзи ҳам орани очик қилиш учун “Мохинур”ни Нигорага бермоқчи эди. Майли, келган бало у билан кетсин.

Қаҳрамон ойисига қўнғирок қила бошлади.

— Ҳа, ўғлим қаерда юрибсан?

— Сафарда эдим, ойи.

— Хотининг касалхонада эканидан хабаринг борми?

— Йўқ, Қайси шифохонада?

— Эски ТошМида.

— И-е... — Қаҳрамон, мен ҳам шу ерданман-ку, — демоқчи эди, тилини зўрға тийиб қолди. — Мен уни излаб топай-чи, кейин қўнғироклашамиз, ойи.

— Бугуноқ боракол!

* * *

Гулбаҳор Қаҳрамондан ҳеч қандай дарак йўқлигидан ҳайрон эди. Аммо унга нисбатан нафрати шу

қадар кучли эди-ки, эсласа, хали — хануз бўғрикиб кетарди.

“Наҳотки у Нигора билан кетган бўлса? Наҳотки мухаббатимизни шу қадар поймол қилиб, мени шунча йиллардан буён алдаб келаётган бўлса. Мен тентак у кишини шу қадар яхши кўрибманки, ҳатто орамизда фарзанд йўқлиги кўзимга кўринмабди. Наҳотки севгисиз, мол қатори яшаб, фарзанд кўриш мумкин. Наҳотки, у ўшандан фарзанд кўришни истади. Наҳотки, ундан туғилган болани, ўз болам деб, ўстирмоқчи? У бола улғайиб ким бўлади. Наҳотки уни фарзандим дейишдан ор қилмайди. Мана, дўхтирлар бўйингда икки ойлик чақалоқ бор деб айтишди-ку. Энди мен бу фарзандни нима қиламан. Бу фарзанд туғилган тақдирда ҳам, Қаҳрамон акамсиз, ҳеч қачон бахтли бўлолмайман. Ёки, туғмаганим афзалмикин? Ахир Қаҳрамон ота бўлишга, менга эр бўлишга энди нолойиқ, хиёлоткор, аблаҳ-ку. Эй Худо, бу кунларни кўргандан ўлганим яхши эмасмиди. Ўша мухаббатга лиммо-лим кунларда ўлиб кетсам бўлмасмиди!

Наҳотки энди Қаҳрамон акам қайтиб келмаса?

Балки дўхтирлар берган дориларнинг ҳаммасини бира-тўла ютиб юборсам, ўлиб қоларман. Ана ундан кейин менинг кадримга етишади”. Гулбахор кафтига дориларни тўлдирди бошлади.

* * *

Қаҳрамон ниҳоят Гулбахорни излаб топди. Шифохона бўлинмасига базўр кирар экан, юраги ҳалприкиб, бир нафас тўхтаб қолди. Хали ўзи бутунлай тузалмагани учун, боши гир-гир айланарди. Колаверса, Гулбахорнинг кўзига ҳам қандай кўринишни билмасди. Қилган ишлари учун, Гулбахорнинг олдидаги қилмишлари учун ўзини кечиролмасди. Эпикни очиб, биринчи қадамни ташлагандаёқ тўхтаб қолди. Гулбахор ҳам, Қаҳрамонни кўриб, бирдан эсанкиради, унинг эгнидаги шифохона кийимларига қараб, хайрон бўлди, сўнгра юзини тескари бурди. Қаҳрамон титроқ овозда:

— Мени кечир, Гулбахор — деди.

Қаердандир бутун аъзойи — баданини камраб олган ғазаб ва нафрат Гулбахорнинг аламларини тилига олиб чиқди:

— Кечирмайман, ифлос!

Шу пайт нимадир гурс этди. Гулбаҳор ўгирилиб караган эди, ерда ётган Қаҳрамонни кўрди. Гулбаҳор у томонга шошилиб энгашар экан, кўлидаги бир кафт дори ҳар тарафга сочилиб кетди.

* * *

Хотима ўрнида қўшиқ

Йўқ жойлардан босиб келди ташвиш, ғамлар,
Ортга кетди, биз ташлаган ҳар қадамлар.
Ишқ туфайли эди бари дард — аламлар,
Бу дамларга рози бўлдим сенинг учун.

Дунё — барҳақ, не кўйларга кўнажакмиз,
Бизлар киммиз, ўчиришса сўнажакмиз.
Ишқ ҳам тугар, қолса агар келажаксиз,
Аммо севгинг руҳ берди минг йилдан узун.

Ер юзида гар муҳаббат яшар экан,
Кечиришар шояд бирор, биздай севган.
Бу дунёга барча севиш учун келган,
Севмаганлар ҳеч бўлмасин биздан устун.

ШОИР

Ҳикоя

У пайтда Университетни битирганимга эндигина икки йил бўлганди. Зах ва тор ижара уйда, тунлар босинкираб, кундузлари мукка тушиб, ҳеч ким тушунмас савдойи шеърлар алангасида яшардим. Нашрга берсам, чоп этишмас, ижарачи кампир ачинганидан бир бурда нон ва яна у — бу егулик ташлаб кетар, талабалик даври, ўқишни битиргач адабий жамоа тахтига ўтирамиз деган иддаомиз, пуч ва ҳардамхаёл орзуларга айланаётгани сира тинчлик бермасди. Попугим пасайиб қолган кунларнинг бирида, “Жўжанинг икболи бўлса, товукнинг эмчаги бўларди” деган нақлни такрорлаганча “Адабиёт” газетасига иш излаб бордим.

— Бизга шоир эмас, газетага қизиқ мақола ёзди-ган журналист керак! — деди Бош муҳаррир. “Нўнок мерган оқсоқ қуён излар” — дедим ичимда шоирларни камситганидан ёзғириб. Лекин тақдирга тан бериш керак эди.

Ўша пайтда ғаройиб қобилиятли ёш шоир хақидаги миш-мишлар қулоғимга чалинганди. “Адабиёт” газетаси бўлганлиги, қолаверса, шоирлар бир қавм ҳисоблангани боис, зўр мақола ёзаман дедим-да, сўнгги чакаларимни йиғиб, ўша боланинг олис кишлоғига йўл олдим ва излаб топдим. Унинг бўйи узун, қўллари ингичка ва оппоқ юзидан таъби ниҳоятда нозиклиги кўриниб турарди.

— Ўғлимни етти ёшигача елкамдан туширмаганман, — деди отаси. Ҳозир ҳам деярли ҳеч ким билан ўйнамайди.

— Ўқишларинг яхшими? — дедим, кўришганимиздан бери жим турган болага — Баҳо оласанми?

— Ҳаммаси беш. Сира тўрт олмаган — деди отаси.

— Ҳамма фанданми?

— Дарсликларни бошдан охир ёд билади-ю, — деди яна отаси. — Ундан ташқари тўртта тилда бема-лол гаплашади.

— Зехнинг ўткир экан — дедим болага қараб. — Яна нималарни ёдлагансан?

— Навоийни, Яссавийни, Сўфи Оллоёрнинг минг-дан ортиқ ғазалини ёд билади. Абдулла Орипов, Эр-кин Воҳидовдан сўраганингизни айтиб беради — деди отаси.

— Ўзинг ҳам ёзасанми? — дедим, отасига сиз жим турунг ишорасини кўрсатиб .

— Ҳа. Мингга яқин шеър, қасида, дostonларим бор— деди бола мулойим ва хокисорона.

— Қани ўқигин-чи — дедим, бир сандик тилла топиб олган фақирдай.

У кўзларини бир нуқтага тикиб, қироат билан ўқий бошлади. Унинг шеъри жуда узун, гоҳ XV аср назмига ўхшаб кетар, гоҳ афсонавий, гоҳ қуйма, гоҳ тушунарли, гоҳ англаб бўлмас, лекин бир нарсга аён эди-ки, шунчаки оддий, таҳрир қилиб, “оёғини осмон”-дан қилиб ташлаш мумкин бўлмаган сатрлар эди-ки, илоҳий илҳом билан ёзилганлигига шубҳам қолмаган, шеърятимизнинг янги султони тувилганига гувоҳ бўлиб тургандим. Илло, унинг исми Ғанишер эди. Ўзим у-бу нарсаларни қоралаб юрганим туфайли, шеърнинг қуйилиб келишига ишонар, бундай воқеа, ҳаётимда бор-йўғи бир мартагина бўлган, мен ҳам, ўн тўрт ёшимда, тунда шеър ёзиб ўтириб, миямга ёпирилиб келаётган туйғулар, сўзлар, фикрлар алангасида қора терга тушиб, қўрқувдан қалт-қалт титраганча, ҳовлига югуриб чиққанман. Кейин онам уйғониб қолиб, бошимдан совуқ сув қуйган. Бу ҳолат бошқа ҳеч қачон такрорланмаган. Мени, “шоирлигим ўша куни тарк этди ва қайтиб келмаяпти,” — деган хулоса доимо қийнарди. Ғанишернинг шеърлари, ўшандай илоҳий илҳом хуруж қилганда, шеъррий оқимни бошқара олган ва юраги “минг тонна юк”ни кўтара оладиган шоир дунёга келганидан шаҳодат берарди.

— Шеърни қандай ёзасан? — дедим хайратланиб.

— Шеър ёзишдан олдин, ярим соат ухлайман.

Кейин ўзи қуйилиб келаверади. Гоҳида тўхтамай ёзганимдан бармоқларим оғриydi. Улгурсам бўлди.

— Устозинг борми?

— Ҳа, Отам — устозим. Отам адабиёт ўқитувчиси.

Китобларни у киши танлаб ёдлатганлар. Хат саводим уч тўрт ёшимда чиққан. Етти ёшимда “Ҳамса”ни ёд билардим.

— Ҳозир иккита шеър бераман. Қанча вақтдан сўнг ёд айтиб берасан.

— Бир марта ўқиб, ўн беш дақиқа мизғишим керак. Уйғонганимда ёдлаган бўламан.

Мен унга ҳеч жойда босилмаган иккита шеър тутқаздим. Фанишер уларни икки бора ўқиб чиқди-да, бир зум кўзларини юмди. Гапга яна отаси аралашди:

— Ўғлим билан фахрланаман. Бутун туманимизда, вилоятда обрўйи баланд. Жуда кўп тўйларга, йиғинларга таклиф қилинади. Туман газеталарида шеърлари қайта-қайта босилиб чиққан.

— Энди марказий газеталарда ҳам босишади — дедим ишонч билан.

Орадан ўн беш дақиқа ўтиб, Фанишер шеърларни қайтиб берди ва ҳар иккисини ҳам ёд айтди. Мен қойил қолганимни билдириб, жилмайдим. Хайрлашув олдидан бирга чой ичдик. Отаси мендан кўра Фанишерга кўпроқ меҳрибонлик қилди. Худди у меҳмондай эди. Ҳатто, нонларнинг юмшоқ жойини олиб, оғзига тутиб турар, косадаги шўрвани ҳам пуфлаб ичирарди.

Газета Фанишер ҳақидаги мақоламни босиб чиқарди-ю, лекин мени барибир ишга олмади.

Орадан ўн йиллар ўтиб, йўлим тушганда, Фанишерларникига бирровга кирдим. Аҳвол мутлақо ўзгарган эди. Фанишернинг отаси кўрпа — тўшак қилиб ётиб олган, онаси молхонада ғимирсиб юрар, ховлида ҳеч ким кўринмас, ёлғиз фарзанд Фанишер эса чет элга ўқишга кетганди. Беморнинг оғриқларга чорасиз чидаб ётганидан яқин орада дори-дармон сотиб олганлиги, аҳвол ниҳоятда танглиги кўриниб турарди.

— Аҳволингиздан Фанишернинг хабари борми —

дедим, худди унинг ярасига тегиб кетадигандай чўчин-кираб.

— Ха, телефон қилувдим. Бир келиб кет десам, вақтим йўқ, — деди.

— Пул сўрамадингизми?

— Пули йўқ экан. Ўлимим якин, ўзингни бир кўрай десам, унамади.

— Нима дейди?

— Ўлим Оллоҳнинг иродаси. Ҳаммамиз ҳам ўламиз.

Қиёматда юз кўришгунча мендан рози бўлинг, дейди.

— Телефонлари борми?

— Бор. Ана токчада.

Ўшанда телефон рақамларини ёзиб олганди-му, лекин Мисрга бормаганимда, Ғанишер билан кўришиш ҳаёлимга келмасди. Менда унга нисбатан нафрат туйғуси шу қадар кучли эди-ки, тутқичсиз жирканишга айланганди. Эшитишимга қараганда, мактабни битиргач, уни Қоҳирадаги “Ал-Азхар” университетига олиб кетишган, у ерда икки йил ўқигач, университетдан ҳайдалган, яна Андижонга қайтиб келган, кейин Дубайга кетган, ўша ерда бир бойвачча араб аёлининг уйига хизматкор бўлиб ишга ёлланган, юқори маош эвазига, “ишқий муносабатларда шахсий гумашта”га айланган, экан.

Миср сафари ҳар қанча ранг-баранг бўлмасин, бир ҳафтада ниҳоятда зерикдим. Шунча арабнинг ичида битта ўзбек чиқармикин, деб кўнглим ҳар тарафга илҳақ бўлди. Бекорчиликдан Ғанишерга телефон қила бошладим. Ва ниҳоят икки кунлик оворагарчиликдан сўнг, телефоннинг нариги томонидан унинг овози кела бошлади:

— Ха, биламан, эслайман.

— Қандайсиз, соғлигингиз яхшими?

— Яхши.

— Кўришмаймизми, мен Қоҳирадаги “Шератон” меҳмонхонасидаман.

— Узоғ-у! Дубай анча олисда.

— Отангни кўрувдим. Салом айтиб юборди. Андижонга қайтмайсанми?

- Билмадим. Ҳозирча режада йўқ.
- Шеър ёзясанми?
- Йўқ. У ишларни ташлаб юборганман. Сиз келинг, бир маишат қиламиз.
- Қанақа маишат?
- Сиз унақасини кўрмагансиз!
- Отанг ўлим тўшагида ётганидан хабаринг борми?

— Ҳаммамиз ҳам ўламиз. Сиз яхшиси келинг, ҳақиқий ҳаёт нималигини кўрсатай. Шохона айш-ишрат, кайф-сафо, бахту-саодат нимадан иборатлигини кўрсатай. Аҳмоқона ҳаётда сизга нима бор? Эрта-ю кеч эшакдай ишлайсиз. Севги ҳақида шеърлар ёзасиз. У қуруқ гаплар — бир тийин. Бу ерда мен кўрган ҳаёт олдида, бари бир чақа. Отам ўлса, мен ҳам кўшилиб ўлайми?

— Бўлмаса, отангни ҳам олиб кел. Давола. Яхши яшашни ўргат.

— Отам бу ҳаётга ҳеч қачон кўникмайди. Бу ерда яшолмайди. Бу ерда бари бошқача.

— Нима ҳам дердим. Хўп майли, хайр. Сендаги иктидорнинг сўнганидан афсусдаман. Сендан катта кашфиётлар кутгандим, оламшумул шоир бўлишингни истагандим.

— Шеърият, бир пуллик нарса. Уйдирма, ёлғон ва сароб ҳаёлотдан иборат алахсираш. Қизларнинг орқасидан шеър ёзиб, югуриб юриш, шармандаликка олиб келмайди-ми? Сўнг, мана шу беҳаё сафсатани ҳаммага тарғиб қилиш қайси виждонга тўғри келади?

— Сен шеъриятни тубан қарич билан ўлчама. Бу ерда қирққа қирган бойвучча хотинга пойи-патак бўлиб яшаш мана бу — иснод.

— Бу менинг ҳаётим. Ичимда нима борлигини бир Худо билади, бир мен. Сиз ҳукм чиқарманг.

Унинг сўнгги сўзи менга каттиқ таъсир қилди. Узр сўраганча гўшакни қўйдим. Унга озор бердим-микан дея, кўнглимни ғашлик эгаллади.

Қоҳира — Нил дарёси бўйида жойлашган, беш минг ёшли, қадимий шаҳар. Хавоси иссиқ ва қуруқ. Чанг-тўзон ва кўчаларга итқитилган чиқиндиларнинг хиди димоғни ёради. Кун бўйи шаҳар айландим. Бу

ерда ёзувчи, Нобель мукофоти лауреати Нажиб Махфуз яшайди. Айтишларича, оламшумул шухратга эга бу кария, гарчанд китоблари дунёнинг барча мамлакатларида чоп этилган бўлса-да, хатто уруш йиллари ҳам, доимий равишда ушбу шаҳарда яшаб келган, умрида бирон марта хатто сафарга ҳам чиқмаган экан. Мен у зотни зиёрат қилишга жуда кўп уриниб кўрдим. Хатто бу иш билан вазирнинг ўзи ҳам шуғулланди. Лекин бирор натижа чиқмади. Негадир, Фанишер мана шу ерда икки йил ўқиган бўлса, шоир сифатида Нажиб Махфуз билан учрашишга қизикдимикан деган савол мени ўйлантира бошлади. Балки ўшанда унда Ватан хақида ўйлаб кўришга имкон туғиларди. Ватан хақида ўйлаб кўриш учун Нажиб Махфуз билан учрашиш шартми?..

Бу ерда ҳар битта араб ўз Ватани хақида мағрур гапиради. Улар мени, гоҳ Пирамидаларни кўришга, гоҳ Сфинксни кўришга, гоҳ Ўртаер денгизда чўмилишга таклиф этишарди. Аммо Қохирадан чиққан захотингиз бийдай чўл бошланади, онда-сонда учраб турадиган гўзал хурмо дарахтларини айтмаганда, бир дона гиёҳни топиш амри-маҳол. Ахир бир дона кўчат ўстириш учун, тагига уч йил тинимсиз равишда сув қуйиб туриш керак.

Йўлларда ҳар қадамда постлар ўрнатилган, хужжатларни текширишар, ярим соатлаб ушлаб туришарди. Мисрда, доимий равишда уруш таҳлиқаси ҳукмрон. Балки шунинг учундир, одамларда ўз Ватанларига муҳаббат туйғуси жуда кучли. Мен эса жуда зерикдим. Уйга қайтгач, биринчи қиладиган ишим, “дом” имнинг тагидаги бир неча йиллардан буён қаровсиз ётган бир парча ерга бир неча хил кўчат ўтказишни ният қилиб қўйдим. Ахир мен уч йиллаб тинимсиз равишда уларнинг тагига сув қуйиб турмайман-ку! Бу йил баҳорда сукиб қўйсам, янаги йил кузда ҳосилга қиради.

Қолаверса, ким билан бўлса ҳам, ўзбек тилида тўйиб-тўйиб гаплашаман, деган соғинч юрагимни камраб олганди.

Ўзбекча оҳанг, ўзбекча шева, талаффуз, қочиримлар, касбим сўз бўлгани туфайлими, мени жуда-жуда

соғинтирганди. Ўн беш кун қирғоқда қолган баликдай, ҳаётимдан мосуво бўлиб, тамоман ҳолсизлангандим. Сўнгра ҳамма-ҳаммаси шу қадар жонга тегдики, бир соат ичида чипталарни алмаштириб, хай-хайлашларига қарамай, ортга қайтдим. Хайр Сфинкс, хайр Нефертити, хайр Клеопатра, хайр Луксор, хайр Қизил денгиз, хайр Қохира!

Орадан анча кунлар ўтди. Фанишер ҳақида ҳеч кимга гапирмадим. Фақат шоир ва ёзувчилардан унинг отасига қандай ёрдам бериш мумкинлиги ҳақида фикр сўрадим. Ёзувчилардан бири бир ўрам пул тутди. Бу химматга яна бир-икки шоир қўшилди. Яна Андижонга қараб йўл олдим. Қамчиқ довоғига эндигина қор тушганди. Ҳаво совуқ, тоза, тоғлар худди расмлардагидай гўзал ва ўта мухташам эди. Киши қараб тўймасди. Яна ўша қачонлардир ғуж-ғуж одамлардан ёрилиб кетай деган, энди ҳувиллаб, мункиллаб қолган, супурилмай ҳазон босиб ётган уйга кириб келдим. Краватда соқоллари ўсган, силласи қуриб ҳолсизланган, қимирламай ётаверганидан ранги униқиб кетган афтода бемор ётарди. Мен у одамга Фанишер ҳақида, Мисрга сафарим ҳақида, ҳеч нарса демадим. Фақат гап орасида унинг ўзи сўз очди:

— Туш кўрибман. Тушимда одамлар Фанишерга қараб сажда қилишаётган эмиш. Мабодо, вақти келиб, Фанишер билан учрашиб қолсангиз албатта этагини ўпинг, тафов қилинг, таъзимда бўлинг ва менинг ҳам унга сажда қилишимни айтинг.

— Алҳазар. Алҳазар! — дедим, ўрнимдан сапчиб турар эканман. — Жинни бўлиб қолдингизми?..

У секингина кўзини юмди. Бир оз орқага тисарилганимни сезиб, яна очди: — Агар шундай қилмас экансиз, кетинг бу ердан...

— Зинҳор ундай қилмайман, — дедим ғазаб билан ва хайр-хўшни насия қилиб ташқарига отилдим. Фарзандига меҳри отани савдойи қилиб қўйганди.

Олиб борган пулларни кўча-кўйдаги тиланчиларга телбаларча улашар эканман, тажанглигимдан ҳеч нарса ни англамас, лўлибаччаларнинг бахтиёр юзларигина, кўз олдимдан ўтиб турарди.

ХУДОНИ АЛДАБ БЎЛМАЙДИ

Сухбат

— Кўшгина ҳорижий юртларда бўлгансиз. Бу сафарлар Ватан тушунчасини кенгроқ англашингизга рағбатлангирганми?

— Ҳа. Сув кадри ташналикда, нон кадри очликда билинади. Яқинда бир дўстим билан Индонезияда бўлдим. Дўстим борган кунимизок касал бўлиб қолди. Меҳмонхонанинг қирқинчи қаватида турибмиз. Дераза тагида юз метрли савоя дарахтлари шовуллайди. Ўн миллион аҳоли яшайдиган Жакарта шаҳри ястаниб ётибди. Дўстим кун бўйи хонада ётиб дераза пардаларини бир сантиметр ҳам қия очиб ташқарига қарамайди. Уни Ҳинд океани бўйларига судрайман. Ҳамма чўмилиб ётибди. Баҳри уммон тўлқинлари гувиллаб қирғоққа урилади. У эса оёғи учини ҳам сувга теккизмайди. Бир ҳафтада кўзлари ичига чўқди, ранглари сарғайиб қоқ суяк бўлиб қолди. Юраги ўйноқлайди, боши айланади. Ҳовуч-ҳовуч дори ютади, қор қилмайди. Ниҳоят ўн кун деганда Тошкентга қайтдик. Қайси шифохонага ётқизсак экан, деб бошим котиб турганди. Дўстим самолёт трапидан туша солиб, қулочларини кенг ёйиб: “Ох-хоҳ-хо-о, мен келдим!” деб хайқирса бўладими! Шунда касал одамнинг бир сонияда тузалиб кетганини кўрганман.

Мен бу ерда бировнинг юртини ёмонлаб, ўз юртимизни мақтамоқчи эмасман. Ҳар ким учун ўз Ватани азиз эканлигини таъкидлаб ўтмоқчиман. Бизда, эр одам ўзи учун туғилар, ўз эли учун ўлар, деган гап бор. Топиб айтилган гап. Бу — умуминсоний гап. Ҳамма учун ўз юрти азиз. Ҳозир телефон алоқалари, интернет хабарлари, сунъий йўлдошлар орқали ер юзи аҳолиси бир-бирлари билан тобора мустаҳкам алоқа ўрнатаётган бир пайтда ҳам бу сўз ўз кадрини

йўқотгани йўк. Албатта, ер шари умумий уйимиз, умумий Ватанимиз. Лекин ўз юрти, ўз эли кадрини билганларгагина дунё эшиклари очилишини унутмаслигимиз лозим.

— **Адабиётда-чи?**

— Адабиётда ҳам шундай. Маҳаллийчилик ботқоқига ботиб қолсанг, ёзган асарларингни маҳаллангдан нарида ўқишмайди. Лекин инсонга инсон нуқтаи назари билан ёндошсанг, у ҳам инсониятнинг бир бўлаги эканлигини унутмасанг, бизда жаҳон адабиётини севиб ўқишганидай, жаҳонда ҳам ўзбек ёзувчиларининг асарларини севиб ўқийверишади. Маҳаллийчилик мафкураси билан қуролланган хавфли ёзувчиларнинг асарлари эса суваракларни мадҳ этувчи зарарқурандаликдан бошқа нарсага ярамайди.

— Балки Нью-Йорк ёки Парижда яшаб ижод қилинса, ўша ердаги ижодий муҳит, жаҳон адабиёти муҳитига яқинроқдир.

— Ҳатто Ойда яшаб, ижод қилинса ҳам, маҳаллийчилик муттаҳамлиги билан заҳарланган ижодкорнинг ёзганлари ўз атрофидан бир кадам ҳам узоққа силжимади. Нью-Йоркда ҳам, Парижда ҳам минглаб маҳаллий мафкура қобиғига ўралиб қолган ёзувчилар бор. Уларни ўзларидан бошқа ҳеч ким ўқимади.

— **Ўзингизнинг ёганларингиздан, ҳаётингиздан, ишингиздан қониқасизми?**

— Йўк. Лекин доимо шукрона билан яшайман. Борига қаноат қиламан. Мендан энди ҳеч қачон Айтматов чикмаслигини ҳам, Вознесенский, Орипов чикмаслигини ҳам, улар кўтарилган чўққига ҳеч қачон кўтарила олмаслигимни ҳам биламан. Бўлсам, шу пайтгача бўлардим. Лекин, нега ўшалардай бўлолмадим деб, ўзимни қоймайман ҳам. Одам пешонасига битилганини ҳеч қачон ўзгартиролмайди. Ҳаётимга келсак, унинг ҳам мен қониққан ва қониқмаган томонлари кўп. Уларни ҳам ўзгартириш қўлимдан келмайди. Ишимда ҳам шундай. Камчиликларим ҳам, хатоларим ҳам кўп. Лекин доимо шукур қиламан. Нолимайман.

Бундан бир неча йиллар олдин бир вазир туғилган кунига айтиб қолди. Кечқурун ичкиликбозлик бўли-

шини билиб бормадим. Эртаси кун эрталаб бир сават гул кўтариб, ишхонасига ўтдим. Вазирнинг боши оғриб турган экан, нолиб қолди:

— Кеча, кечаси учгача ўтирганмиз. Бугун эрталабдан яна ишдамиз. Айтинг, шу ҳам ҳаётми?! Шу ҳам яшашми?! Бемалол дам ололмасанг. Тўйиб ух-лолмасанг?! Тўрт девор ичида эртадан-кечгача камалиб ўтирсанг?!”

Мен унинг ношукурлигидан ранжиб чиқиб кетдим. Орадан кўп ўтмай, Худо ҳисоб-китобни гўррилаб қўйди: энди Вазир қайсидир жамоат ташкилотида ойда бир борувчи маслаҳатчи вазифасини ўтаяпти. Модомики вазир экансан, жонни бериб ишлаш ўрнига, олифталик қилишнинг, ношукурлик қилишнинг нима кераги бор эди?

— Сиз адабиётдаги поғонангиз қайси даражадалигини аниқлашга ҳеч ҳаракат қилганмисиз?

— Шеърят ҳам, наср ҳам жуда қизғанчиқ ва бир дақиқа эътиборсиз қолдирсанг, ўч олмай қўймайдиган ўйнашга ўхшайди. Ҳақиқий шоир бўлиш учун бир кунда қирк саккиз соат шеърятни ўйлашинг, бир дақиқада минг хил ҳис-туйғуларни назм жиловига сола билишинг ва фақат, ва фақат дунёга шеърят нуқтаи назаридан қарашинг керак. Унга бир дақиқа бўлсин, бошқа кўз билан қарасангиз, тамом, ундан айрилдим деяверинг. Наср ҳам шундай. Мен эса кўпроқ ўзимни яхши кўраман. Шунинг учун адабиёт майдонидаги ўрним, асосий таркибда эмас, захирадаги таркибда деб биламан. Ҳозир кўпроқ бошқалар ўйнапти.

— Кўпгина асарларингизда романтик кайфиятни кўраман. Сиз ўзингиз романтикмисиз?! Реал ҳаёт воқеаларини қандай кутиб оласиз?

— Яқинда бир аёл гапириб берапти: — “Машина хайдаб кетаётгандим. Светофорда тўхтадим. Ёнимга яна бир машина келиб тўхтади. Ўгирилиб қарасам, кимдир салом берапти. Ҳеч эслолмадим. Йўлда кетаётиб, ўйлаб-ўйлаб қарасам, эсимга тушди: — Биринчи эрим экан!” Бундай воқеалар бугунги кунда биргина эмас, кўплаб топилади.

Эрдан-эрга сакраб юриш кайфияти халқимизга мут-

лако ёт бўлган тупунча. Ўзбек аёли ўзининг садоқати, фидойилиги билан доимо юксак бўлиб келган. Умуман, Ер юзидаги ҳамма инсонларнинг буюклиги ҳам, садоқати, вафодорлиги, бир умрлик муҳаббати билан ўлчаниб келинган. Мен муҳаббат бир умрлик бўлиши тарафдориман. Уни ҳар куни алмаштириш бу ўша одамнинг тубан кимса эканлигидан далолат. Ҳар кун кимнидир алдаб юриш мумкиндир. Айёр ва маккор, ўз манфаати йўлида ҳеч нарсадан қайтмайдиган пасткаш бўлиш мумкиндир. Лекин, бу маккорликнинг, бу шафқатсизликнинг жазоси бор. Ҳаммани алдаган тақдирда ҳам, Худони алдаб бўлмайди.

— **Ғарбда никоҳ муҳаббатнинг кушандаси дейишади, бунга қандай қарайсиз?**

— Бу балки ўзининг севгисига қаттиқ ишонганлар учундир.

Лекин мен, ҳар қандай ўзига қаттиқ ишонган одамни ҳам шайтон йўлдан оздира олишини, никоҳсиз оила бир кунмас бир кун барбод бўлишини биламан. Никоҳда мўъжизавий қудрат бор. Айтишларича, икки ёшнинг бахтли никоҳ кечасида, фалакда малоикалар ҳам базму жамшид қуришиб, бутун самони шодиёнага тўлдирад экан. Ва бу малоикалар бутун умр эрхотин орасини кўринмас ришталар билан боғлаб турар экан.

Мен бу гапларнинг ҳақиқатлигига ишонаман ва никоҳсиз оилани, у ҳар қанча муҳаббат оташида тобланган бўлса ҳам, тан олмайман.

— **Муҳаббатни 70 ёшда ҳам 18 ёшдагидай тараннум эта оласизми?**

— Қанийди шундай бўлса! Муҳаббатни тарк этиш — шоирликни тарк этишдир. Муҳаббатни тарк этиш — ҳаётдан умидни узишдир. Мен ҳали, менга меҳр кўргазган, менга муҳаббат кўргазган одамларнинг бу қадар оловли суйишларининг ўндан бирига ҳам жавоб қайтарганим йўқ. Мен уларнинг жонлари титроғидаги эркатойи бўлдим. Мен улар кўзларининг қароғидаги арзандаси бўлдим. Мен уларнинг кўнгиллари ардоғидаги жигарпораси бўлдим. Мен улардан кўрган Жамолунгма тоғларидан ҳам баланд ҳимматни, Худо умр бериб, бугундан то етмиш ёшимгача бир сония

тўхтамай хайқириб айтсам ҳам адо қилолмасам керак. Худодан ҳар куни, одамларнинг менга қилган жаъми яхшиликларини қайтаришим учун, уларнинг менга кўрсатган меҳр-муҳаббатларига яраша меҳр-муҳаббат кўрсатишим учун, фидойлик кўрсатишим учун, садоқат кўрсатишим учун, улар учун жонимни ҳам аямаслигимни кўрсатиш учун, маънавий қарзларимни узишим учун умр бер, имкон бер, саховат бер дея нола қилиб сўрайман.

Зора, нолаларим етиб борса!

Айтишларича, бўйнида моддий қарзи билан дунёдан кўз юмганлар, қиёмат куни чалажон ҳолатда тирилтирилиб, сўроқ қилинар экан. Маънавий қарздорлар ҳам мана шундай сўроқ қилинмасайди деб кўркаман.

Илоё, ҳеч ким ҳеч кимдан қарз бўлмай, дунёда беармон яшаб ўтсин. Бу ёруғ оламга бўлган муҳаббатимиз, элимиз, юртимизга бўлган муҳаббатимиз то умримизнинг охиригача бир сония сўнмасин, уни энг авж пардаларда куйлаб юраверайлик, энг сўнгги ҳужайрамиз ҳам муҳаббат деган шиддат ва шижоатда бўлсин!

— Бир кўришда севиб қолганмисиз?

— Ҳа.

— Бу қандай бўлган?

— Қандай бўлганини, нима учун бўлганини билмайман.

Эсимда, эртаси кун эрталаб, “йўк, йўк, севмайман” деб йиғлаганман. Кейин, муҳаббат мени ўз ўрнида, бутун ихтиёримни олиб, сеҳрлаб ташлаган. Талабалар шаҳарчасида кечаси билан бақириб, ашула айтардим. Сайилгоҳга келиб, сайр қилиб юрганларга тинмай шеър ўқирдим. 89-ётоқхона бўларди. Бир кун кечаси, балконда еттинчи этажгача чиққанман. Охири ўша қизга ўзимнинг мардлигимни, жасоратимни кўрсатиб қўйиш учун, кўнгиллилар сафида Афғонистонга кетишимни айтганман. Бу 80-йиллардаги воқеа. Сочларимни олиб, онам билан хайрлашишга борганимдагина олиб қолишган. Умуман олганда, шоир ҳаммани севиб қолиши мумкин, лекин ҳамма ҳам шоир севгисини кўтаролмайди. Шоир, бутун бир денгизни сузиб ўтиб, мен сузишни билмас эканман, деган денгизчига

ўхшайди. Шоир, бутун юрагини машъаладай ёқиб, нега юрагим ёнмаяпти, дея хайрон бўлади. Шоир, севгилисидан бир лаҳза айрилганида, шу бир лаҳзада севгилисини минг бор ўйлайди, минг бор соғинади, ўртанади, оддий ошик-маъшуклар бутун умрлари мобайнида чекадиган изтиробларни ўша бир лаҳзада бошидан кечиради ва юраги бир сонияда 60 марта эмас, 600 марта уради. Медицина қонун-қоидалари ҳам, инсон ақли ҳам, одоб-ахлоқ чегаралари ҳам уни тўхтатиб қолишдан, тадқиқот ўтказишдан ожиз. Яшини ушлаб, тўхтатиб қолиш мумкин бўлмаганидай, севиб турган шоирни ҳеч бир нарса тўхтатиб қололмайди.

— Кўп юртларда бўлгансиз, яна қайси юртларда бўлишни истардингиз?

Ҳақиқатда ҳам жуда кўп диёрларда бўлдим. Тожмаҳални, Озодлик хайкалини Эйфель минорасини, Пирамидаларни, Пайғамбаримиз кўтарган байроқни ва яна миллион-миллион одамлар учун муқаддас бўлган жойларни кўрдим. Бормаганим фақат Ой қолди. Лекин Ойдан ҳам кўпроқ ва яна қанча-қанча жаннатмакон жойлардан ҳам кўра, мен боришни, аниқроғи қайтишни истаган, орзу қилган ва бунинг учун ҳеч нарсани аямайдиган биргина жой, ёшлик диёрига, ёшлигим ўлкасига қайтишни истайман. Ҳаёт эса мени тобора кексалик маскани сари етаклаб кетмоқда. Бу нақадар аянчли ва оғриқлидир. Бир куни Ява оролида, океан бўйларида ўтирибман, тўлқинлар шиддат билан кирғоққа урилади. Мен эса, ҳиссиз ва лоқайдман. Шунда, агар ёшлигимда бу ерларга келганимда, менинг ҳам юрагим худди мана шу тўлқинлардай, кўкрагимга уриларди, хайкирарди дея ўқинганман. Мана ёшлик мен учун, нега бу қадар азиз, бу қадар қимматли. Мана нега мен учун бошқа диёрларда бўлишдан кўра, ёшлик диёрида бўлиш муҳимроқ ва улурок.

— Умуман олганда, келинг суҳбатимиз сўнггида, яна бир бор, сизнинг назарингиздаги Ватан тушунчасига тўхталайлик. Илтимос, яна бир бор ушбу тушунчангизни кенгроқ изоҳлаб ўтсангиз!

— Мана ҳозир кўп юртларда бўлгансиз, деяпсиз.

Аниқ айтаманки, ўша юртларда бўлишим, бу мени яхши тележурналист, ёки шоир бўлганим туфайли эмас, умуман олганда жуда кўп санъаткорларнинг, спортчиларнинг, олимларнинг чет элларда бўлиши, бу уларнинг зўрлиги туфайли эмас, балки мухтарам Президентимизнинг олам миқёсида олиб бораётган оқилона сиёсати дунё жамоатчилигида тан олинаётганидан ва минг йиллик тарихга эга Ватанимизнинг, ота-боболаримизнинг бутун дунёда ўрнатиб кетган абадул-абад шон-шавкатнинг шарофати туфайлидир. Бизни кутиб олаётган чет элликлар, биз буюк бўлганимиз учун эмас, Ватанимиз Ўзбекистон буюк бўлгани учун эҳтиром кўрсатмоқдалар. Ватанимиз номидан бормасак, улар учун сарик чақачалик қадримиз йўқ. Улар шеърларимизни ҳам, айтган кўшиқларимизни ҳам, рингдаги ютуқларимизни ҳам Ўзбекистоннинг олам миқёсида ўсиб бораётган обрўсига қараб юқори баҳолашмоқда.

Шунинг учун ҳар бир ижодкор, ҳар бир тадбиркор, ҳар бир санъаткор, ҳар бир спортчи ва умуман ўз Ватанини севган, ўзини севган ҳар бир инсон ўз меҳнати Ватанидан ташқарида доврў қозонишини истаса, авваламбор мана шу буюк Ўзбекистоннинг олам миқёсидаги обрўси олам миқёсида янада ортишини туну-кун Худодан илтижо қилиб сўрамоғи лозим. Бу, тоғнинг тепасида турган одам, бўйим баландлиги учун юқорилаб турибман, дея ўйламаслиги керак бўлганидай, исботга ҳожат бўлмаган аксиомадир.

Суҳбатни Дилбаҳор Худойбердиева олиб борди.

ЗАРНИГОР

Бади

Қобул Саланг тоғ тизмаларига жойлашган шаҳар ҳисобланади. Бир неча йиллик урушлардан сўнг, вайронага айланган пойтахт ҳаёти аста-секин жонланаётганиди. Бу жонланиш барча Шарк мамлакатларида бўлгани сингари, савдо расталарида, бозорларда бош кўтараётганиди. Лекин, кўчалар, бинолар, йўллар шу қадар кўп талофат кўрган, ёндирилган, портлатилган эди-ки, уларга кўз тушган сайин юраклар зир-зир қакшарди. Бу одамлар ҳам инсон сингари яшашга ҳаққи борлиги, лекин айни пайтда инсоний ҳуқуқдан маҳрумлиги аянчли оғриқ уйғотарди.

Уйлар, иморатлар шунчалик талофат кўрган бўлса, одамлар аҳволи бундан кам бўлмаса керак деган ҳаёл билан, шаҳардаги энг катта шифохоналардан бирига йўл олди. Лекин шифохонада одамлар сийрак эди. Фақат протез қўл, оёқ ясовчи бўлимгина гавжум эди.

Мен, афғон қизи Зарнигор билан мана шу ерда танишиб қолдим. У чодрага ўраниб турар, фақат кўзларининг гардиши очик, енги хилпираб турганидан, бир қўли йўқлиги билинарди. У афғон дўстларимиз ёрдамида, ўз бошидан кечирган қуйидаги воқеани гапириб берди:

— Бир куни отам дўконга бориб келишимни буюрди. Кўчада кетаётгандим. Айни пешин эди. Тўсатдан елкамга тушган оғир зарбадан ерга йиқилдим. Оғзи-бурним қон бўлди. Чодрам отилиб кетди. Ўзимни ўнглаб қарасам, бир толибон милтиғини тираб тепамда турибди. — Нега номоз пайти, номоз ўқимай кўчада сандирақлаб юрибсан, деб бақирди. Мен орқага тисарилиб, паранжимни ёпинишга тутиндим. У милтиқ кўндөгини биқинимга тираб, — Ҳозир отиб ташлайман! — деб дағдаға қила бошлади. Мен отам иш буюрганини, уйга қайтиб номоз ўқишимни айтдим.

Бироқ ҳеч қачон бу қадар ҳақоратланмаганимдан, оғриқ суяк-суягимдан ўтиб кетганлигидан шу қадар аччирим чикди-ки, толибон орқага ўгирилган заҳоти, ердан тош олиб, бошига урдим. Бундан, қутуриб кетган толибон, мени аёвсиз дўппослай бошлади, ерга юмалатиб тепди ва қўлимни оёқлари остига олиб, милтиқдан ўқ узди. Мен ҳушимдан кетдим.

Ҳушимга келганимда, бир қўлим йўқ эди.

Отам ҳам, акаларим ҳам бу ҳолдан қаттиқ қайғуришди. Лекин ўша пайтда толибонларга қарши ҳеч ким бош кўтаролмасди. Улар номоз ўқимаганларни шаҳар ўртасидаги майдонда отиб ташлар, сокол қўймаганларни қамчилар, паранжисиз юрган аёлларни тошбўрон қиларди.

Ҳатто ўн йил, йигирма йил уруш кўрган афғон генераллари ҳам, қаёқларгадир қочиб кетганди. Қобулда яшовчи уч миллион аҳолининг бир миллиони вилоятларга, нисбатан тинчроқ бўлган жанубий районларга бош олиб кетганди. Мени эса, ўч олиш туйғуси тарк этмасди. Кеча-ю кундуз ўша мени урган “толибон”ни кидира бошладим. Унинг қаҳрли юзи кўз олдимда қаттиқ ўрнашиб қолганди. Уни аввал ҳеч қачон кўрмаган эдим. Паранжи ўраниб, масжидларга, бозорларга, уларнинг ҳарбий ўқув майдонларига борардим. Ва бир куни уни топиб олдим. Лекин, бу ҳақда ҳеч кимга айтолмасдим. Мабодо, отам ёки акам, у толибонни таниб қолса, уруғлар ўртасида конли можаролар бошланарди.

Ёшим 19 дан ошиб, уйимизга Маъсуд деган йигитдан совчи кела бошлади. Албатта, бир қўли йўқ қизни ҳамма ҳам келин қилишни истайвермайди. Лекин мен Маъсуд билан биринчи учрашувдаёқ, ҳали у билан икки оғиз сўзлашмаёқ, ҳатто унинг туриш-турмушига тўла разм солмаёқ, ўз шартимни айтдим: — Агар, менга уйланмоқчи бўлсангиз, розилигимни олмоқчи бўлсангиз, мени хўрлаган, мажруҳ этган ўша толибондан ўч олишимиз керак, унинг уйини портлатамиз — дедим. Бу

албатта жуда офир синов эди. Маъсуд менинг кўзларимга жуда узоқ термулди. Менинг кўзларимдан эса дув-дув ёш тўкиларди. Мен ортиқ гапиролмас эдим. Орадан қанчадир вақт ўтиб, кўзларимни унга тикиб қараганимда, қаршимда мен учун жонини фидо қилишга тайёр йигит турганлигини кўрдим ва бўлган воқеанинг ҳаммасини бирма-бир гапириб бердим.

Ўша кундан бошлаб Маъсуд билан ҳар куни пинҳона учрашадиган бўлдик. Мени унга унаштиришди. Толибон биздан икки маҳалла нарида, бир мухожир пуштуннинг уйини тортиб олиб, ўша ерда яшарди. Режамизни Маъсуд ва мендан бошқа ҳеч ким билмас, Қобулдаги ҳар бир хонадонда етарлича қурол-яроғ, миналар борлиги туфайли бир куни ярим тунда тиш-тирноғимизгача қуролланиб, йўлга тушдик. Маъсуднинг қўйнида ўндан ортиқ бомба бор эди. Ўша куни тунда Маъсуднинг мардлиги, жасорати мени лол қолдирди. Бу лаҳзалар ҳаётимнинг энг бахтли, энг шиддатли, кўрқув ва изтиробга тўла лаҳзалари эди. Мен Маъсудни мана шу лаҳзаларда жонимдан ортиқ яхши кўриб қолдим. Мен ўша тунда, мени бир умрга ногирон қилган, ҳаётимни азоб-уқубатга тўлдирган, хўрлаган ва ҳақоратлаган кимсадан ўч олдим.

Лекин бу ўч бизга жуда қимматга тушди. Эртасига толибонлар ўнлаб бегуноҳ одамларнинг ёстиғини қуритди. Қўшниларнинг уйларини ёқиб юборди. Кимдан гумон қилишса, аёвсиз қирди. Бу ҳол то америкаликлар уларни тор-мор этгунча давом этиб турди. Биз ҳам кўрқув ва таҳликада яшаб юрдик. Муҳаббат бизни бу балолардан эсон-омон олиб чиқди. Ҳозир, Маъсуд билан биргамиз. Турмуш қурдик. У мени протез қўл олишга кўндирди. Ҳарқалай йўқдан кўра бори. Мени шу госпиталга ишга олишса, минглаб афғон ногиронларига ёрдамим тегарди. Ҳарқалай майибларнинг дардини мажруҳлардек ҳеч ким тушунмаса керак.

Биз госпиталдан узоқлашар эканмиз, гавжум турган ногиронларга кўзимиз тушди. Ҳар бирининг инсоний қисмати, тақдири, ҳар бирининг қалбида қанчадан-қанча аянчли изтироблар, фожеа ва кечмишлар борлиги, уларнинг ҳар бирига буюк инсон деган тушунча билан қараш лозим эканлигини англайман. Ер

юзиди инсон зоти борки, ҳаммаси бахтга, саодатга, яхши яшашга бирдай тенг ҳуқуқли. Ҳеч кимни камситишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ. Мабодо бу тенглик бузилар экан, Ер юзидаги тинчлик мувозанати бузилаверади. Ер юзидаги ҳар бир одам бирдай тенг ҳуқуқлидир. Ер юзидаги ҳар бир инсон хоҳ у гадо бўлсин, хоҳ қашшоқ бўлсин, хоҳ ҳуқуқсиз бўлсин, лекин у ҳамиша буюк инсон бўлиб қолаверади. Чунки унинг қалби бор, заковати бор, инсонийлик ор-номуси, шаъни, идроки бор.

Мен Зарнигор билан хайрлашар эканман, унинг кўзларидаги шиддат мени завқлантирарди. — Сени ҳамиша ўз синглимдай эслаб юраман, дея — қўл узатдим. — Тинчлик, тотувлик, бахтли яшашингни тилаймиз.

— Тинчлик-тотувликни ҳеч ким бизчалик орзу қилмаса керак — деди у, энди биттагина бўлиб қолган қўлини узатаркан.

Мен ҳарбий госпиталдан узоқлашар эканман, лабларим Ўзбекистон қахрамони Абдулла Ориповнинг ушбу мисраларини такрорлар эди:

*Инсон қалби билан ҳазиллашманг сиз
Унда миллат яшар, унда тил яшар
Аждодлар гурури яшайди шаксиз,
Унда истиқомат қилади башар.*

*Инсон қалби билан ҳазиллашманг сиз
Унда она яшар, яшайди Ватан
Уни жўн нарса деб, атаманг ҳаргиз
Ҳайҳот, қўзеалмасин, бу қалб дафъатан.*

МУҲАББАТ ДАРСИ

Бадиа

О, Муҳаббат!

Дастлаб ҳеч нарса йўқ эди.

Ногоҳ, тушларимда сенинг исмингни эшита бошладим. Кимдир жарангдор ва янгроқ овози билан сенинг исмингни айта бошлади. Ҳар тарафга мўлтираб қарадим. Мен сени билмасдим. Мен сени танимасдим. Мен сени ҳеч қачон, ҳеч қаерда кўрмаган эдим.

Кунлар бир зайилда ўтаверди... ва ногоҳон энг дилрабо, энг серавж ва шодиёналарга тўла давраларнинг бирида сени учратдим.

Сени учратдим-у, олам-олам қувонч бағримга ёпирилиб келди.

Сени учратдим-у энг бахтиёр ва меҳридарё шаҳзодага айландим.

Сени учратдим-у, дунёда мендек ғариб ва афтода бошқа биронта инсон йўқлигига иқроп бўлдим.

Сен мени оловга ташлаган эдинг.

Сен мени ўз оташингда куйдираётган эдинг.

Мен дўстлардан сўрай бошладим: Севги нима?!

Севги нима?! Севги нима?!

Ҳозир ҳам бир пайтлардагидек севаяптиларми?!

Ҳозир ҳам Фарход ва Ширинлар борми?

Отабек ва Кумушлар, ҳозир ҳам борми?!

Сенинг ҳам юрагингда заррача бўлсин, муҳаббат чўғи борми, Зайнаб!

Мени бунчалар абгор қилмоғингга не сабаб?!

Момолардан сўрадим, аёллар ҳам севадиларми?!

Аёллар севса қай даражада севадилар.

Аёллар муҳаббатига тимсол борми?!
Аёллар садоқатига тимсол борми?!
Аёлларнинг буюклиги нимада?!
Аёлнинг буюклиги ... у ҳам сева олишида!

Аёл севса олов бўлиб севади. Аёл севса оташ булиб севади. Аёл муҳаббати оламни безайди. Аёл муҳаббати оламни гулга тўлдиради.

Аёл муҳаббати борлиги учун ҳам ҳамма яшайди.
Ҳамма бахтиёр бўлади.
Аммо...

Муҳаббат оловида ёнганлар юрагида мангу жарангловчи кўнғирок садолари бир саволни қайта-қайта такрорлайверади:

У менинг юрагимнинг ардоғида,
У менинг кўзларимнинг қароғида,
У менинг жонимнинг титроғида.
Мен уни севаман!
У ҳам мени севармикан!

ЭНГ АВВАЛ ЎЗБЕКНИ СЕВ, ПАРВАРДИГОР!

Бади

Биз дўстмиз. Ҳақиқатдан ҳам шундай. Юлдуз бу сўзларни фақатгина менга эмас, минглаб ўзбек ёшларига қарата баралла айта олиши мумкин. Қалбида Ўзбекистонга муҳаббати товланиб турган, ўз олдига улуг мақсадларни қўйган, халқ дарди билан яшаб турган ҳар бир ўзбек уни маслакдошим, дўстим деб чин қалбдан суйиши мумкин. Чунки Юлдуз Усмонова ўз қўшиқлари, ижодий изланишлари, қилаётган тинимсиз меҳнати, элнинг кўнглини топиши билан элнинг номини оламга ёйишида Президентимиз кўрсатаётган тўғри йўлнинг пешқадамларидан бири сифатида ёшларимизнинг яқин маслакдошига, дўстига айланиб қолди.

Биз Амстердамга учиб кетаётган эдик. “Боинг-767” тобора юқорига ўрлар, салон эса осойишта эди. Юлдуз худди фикрларимни уқиб тургандай, титроқ овозда, секин гапира бошлади.

— Президентимиз, Оллоҳ қалбларига солдиларми, 1-сентябр, Мустақиллик тантанаси кунлари кўпчилик катори мени ҳам қутлаганларини эсласам, ҳаётда кўп захматлар чекканимданми, кўзимга тинимсиз ёш келади. Бутун аламлар танангдан сиркираб чиқиб кетадиган бу саодатли дақиқаларни сўз билан изоҳлаш қийин...

Юлдузнинг кўзлари ёшланган. Мен эса, Президентимизнинг “Фарзандларимиз биздан кўра кучли, доно, билимли ва албатта бахтли бўлишлари шарт” деган муборак сўзларини эслаб, қалбимда фарахбахш фахр туйғусини сезаман.

— Мана, ҳозир сиз билан Голландияга кетаяпмиз. Бугунги кунда Европада ўзига хос мухлисларингиз

бор. Сиз ўзбек санъатини жаҳонга олиб чиқишга ўз хиссангизни қўшаяпсиз. Мен сизга эргашиб жуда кўп ўзбек ёшлари олам мусикаси саҳнига ўзбек санъатини, демакки ўзбек номини, шон-шухратини жаҳонга олиб чиқишларини истардим. Шу борадаги изланишларингиз, тажрибаларингиз ҳақида суҳбатлашсак.

— Ўзингизга маълум, мустақиллик эълон қилинганига тўққизинчи йил бўляпти, баҳоли қудрат чет элларга чиқиб турибман. (Бу суҳбат бундан тўрт йил олдин бўлиб ўтганди — муаллиф). Лекин бу ҳеч осон кечмаган. Биринчи кадамни кўяр экансан, худди оёқни қор устига кўясану, бу қорнинг тагида сув борми, ботқоқликми, нима борлигини билмай кадам ташлайсан. Хайрият, мен ташлаган кадамлар тўғри йўл устига қўйилган кадамлар бўлиб чиқди. Дастлаб 15 кишига ҳам концертлар бериб юрдим. Гоҳида алам қиларди: неча минг чақирим йўл босиб келсанг-у, бор-йўғи ўн-ўн беш одам қарши олса... Ўзбек санъатини номига путур етказмаганим учунми, Худо тўғри йўлдалигимни кўриб ишимни ўнглаб юборди. Мени у ерларда қандай ҳурмат қилишларига ўзингиз гувоҳ бўласиз хали...

— Одатда янги кўшиқчи чикаётганда, мусиқашунос мутахассислар дастлаб унчалик эътибор беришмайди. Чет элни билмадим-у, лекин бизда шундай...

— Бу ерда дарров эътибор берадиган, ҳақиқатгўй мусиқашунослар кўп. Улар ўзбексан ёки америкаликсан деб, аяб ўтиришмайди, эшитиб, кўриб, аниқ хулосани очиқ-ойдин айтишади. Бу ерда фонограмма деганнинг ўзи йўқ. Овоз жонли тарзда кетади. Ҳар бир концертда телевидение намойишида, радиода кўшиқчи албатта жонли куйлаши шарт. Бир, икки соат кўшиқ куйлаб бериш бу ҳазилакам иш эмас. Шу билан бирга, кўшиқ куйлаганда овознинг ўзи ҳамма нарсани ҳал қилиб беравермайди. Овоздаги шира, нафислик, фифон, ўша дардга яраша нола, оҳанглар жилоси, ўша дардга яраша мусикадаги мантик, сўздаги фикр, санъаткорни ўзини тутиши, кийиниши, ҳолати ҳаммаси уйғунлик касб этиши шарт. Жаҳон эстрада санъатининг шунақанги талаблари борки, уларга бугунги кунда бор-йўғи йигирма ўттизтагина кўшиқчи

жаноб бера олаяпти, холос. Бу қўшиқчиларни ҳақиқатдан Худонинг назари тушган қўшиқчилар дейиш мумкин.

— Бугунги кунда энг юқоридаги жаҳон эстрада санъатининг талаблари нималарда кўринади?

— Биринчидан, қўшиқчи ўзи мусиқа ёзиши керак. Биров ёзган қўшиққа сакрагани билан у санъатда етакчи бўлаолмайди, ижрочигина бўлиб қолаверади.

Санъаткор ўта ақлли, продюсерига янги фикрлар бера оладиган, келажакни олдиндан кўра биладиган шахс бўлиши керак. Европада ҳар уч ойда мусиқа янгиланади. Ижод янгиланиб борилмас экан, назардан жуда тез қолиб кетар экан, санъаткорнинг холига маймунлар йиғлаши, одамлар ундан шафқатсиз равишда юз ўгириши табиий. Санъаткор куйга ҳам, шеърга ҳам, мусиқага ҳам, фикр-мулоҳазага ҳам жону жаҳонини бермас экан, у етакчи бўлаолмайди.

Юлдуз шиддат билан гапира бошлайди. Унинг нутқ оҳангида ўзига бино қўйиб, тўртта одамнинг қарсагидан маст, ҳеч кимни менсимамай қўйган, тўйларда отарчиликдан ортмай, мол-дунёга берилиб, умрини ҳам, иззатини ҳам совураётган хонандаларга қаратилган нафрат, ачиниш, истеҳзо сезилиб турарди.

Вазиятни юмшатиш учун: “Ҳар кимга Худо инсоф берсин-да”, — дея ғудраниб қўяман. Юлдуз менга хайрон бўлиб қарайди, ўз фикримга аниқлик киритиш учун:

— Ҳар бир инсон Худодан куч-қудрат, ўзининг эзгу мақсадини амалга ошира олиши учун мақсад сўраб яшаши керак, — дейман.

— Муҳаммад ака, фикрларингизга мен ҳам қўшиламан. Худо омад бермаса айтишади-ку, эшак бозорига даллол бўлолмайсан деб. Шахсан мен ўзимнинг ҳамма ютуқларимни Худонинг менга кўрсатган инояти деб қабул қиламан. Нимагаки эришган бўлсам, уларга ўз меҳнатим, ақлим билан эришдим, деб айтолмайман. Агар Худо омад бермаса, тақдирда бўлмаса, тинимсиз меҳнат қилиб ҳам каллани компьютердай ишлатиб ҳам ҳеч нарсага эришолмаслик мумкин. Агар мен бир дақиқа ман-манликка берилсам, унинг

буюклигига шак келтирган, Худонинг менга сочиб турган нурига осийлик қилган бўламан.

Хар бир инсонни юқорига етакловчи куч бўлади. Юрагида бир дард бўлади. Унинг қалбидаги мангу бу изтироб умр бўйи ловуллаб ёнар экан, инсон қўл етмас орзуларга эришади. Бахт фаришталари юзини силагандай бўлади.

— Сиз ҳаётда кўпроқ ниманинг тантанаси учун курашасиз?

— Мен учун ҳақиқатнинг тантанасини кўриш ҳамма нарсадан ёқимлидир. Елиб-югурганларим, гоҳо аччим чикиши, асабийлашишларим, озгина бўлсада, адолатсизликни кўриб қолсам, шуни тўғриламагунча кўнглим жойига тушмаслиги — болалик одатим. Агар ҳақиқатни бугун биз ўрната олмасак, фарзандларимиз уни эртага кўролмайди. Ҳатто мана бундай кўшик ҳам бор:

*— Бекор, бекор, биламан, бекор,
Ёлғиз майдонда олишмоқ бекор,
Бекор, бекор, ҳаммаси бекор,
Тугелмаган ҳақиқатни изламоқ бекор.*

— Баъзан ҳақиқатни одамлар орасидан излаш ножоиздай туюлади. Ахир булар фариштамас, одамларку, дейман. Яна майда-чуйда жанжалларга, бақир-чақирларга қўшилиб кетганимни ўзим ҳам билмай қоламан. “Ахир ягона ҳақиқатни Оллохни ўзи берганку, эй бандалар, сизлар нимани излаяпсизлар, бошқа ҳақиқат йўқ-ку”, дегим келади. Қалбимдаги шу ҳақиқатга интилувчи куч доимо мени олдинга етаклайди.

Сухбатимиз шу асосида яна узоқ давом этади. Самолёт эса оппоқ булутлар ичида сузиб борарди.

Азиз ўқувчи! Балки мендан ушбу сухбатни ҳавола қилишдан мақсад нима? — дея сўрарсиз. Бу сухбат билан мен оламга донғи кетган санъаткорнинг феъл-атворини, дунё қарашини ёритишни мақсад қилиб қўйганим йўқ. Зеро, бу иш менинг қўлимдан ҳам келмайди. Менда биргина туйғу бор эди: У ҳам бўлса, ўзбек санъати довуғини узоқ юртларда ёйиб юрган миллатдошим Юлдуз Усмоновдан фахрланиш туйғу-

си эди. Худди миллат қахрамони улӯф ишларга сафарбар қилинаёпти-ю, мен уни кузатишга чиққандай, қалбим қувонар эди. Бу қувонч ўзбек тили, ўзбек оҳанги, ўзбекнинг маданиятидан, буюк аждодлари бўлган Ватанимизнинг бутун жаҳонга юз бураётган лаҳзаларидан фахрланиш туйғуси ҳам эди.

Эртасига Амстердамнинг Скипул аэропортида юзлаб голланд ёшлари Юлдуз Усмоновани олқишлар билан кутиб олишини кузатар эканман, неча минг йиллик муқаддас тарихга эга Ўзбекистон фарзандлари Европа халқлари юрагини забт этаётганини кўриб: “Шухратинг оламини тутсин, она Ўзбекистоним!” — дея хайқиргим келди. Илоё, бундай хайқириқ барчамизнинг қалбимизда доимо жаранглаб турсин!

ИЛТИЖО

Хуррият шиддати гувлар долвали,
Тошқин хайқириклар чўзилмиш кўкка!
Исёнлар гупириб қалбда ёнади,
Худойим, мангулик, шон бер ўзбекка.

Қўлловчи рух, ота-бобом зафари,
Бу юртда яшайди боқий бир нусрат.
Ўзбек миллати бу — олам сарвари,
Худойим, сен унга қилгин мурувват!

Йўригингдан ўзга йўли йўқ борар,
Сендан ўзгага ҳам топинмас асло.
У бутун жон-жаҳди билан ёлворар,
Бизни энг юксак эт, Тангри таоло!

Дуолару жони фидолар ҳаққи,
Келиб кетмас давлат айлагин нисор.
У сени жонидан севгувчи халққи,
Энг аввал ўзбекни сев, Парвардигор!

Қадимий миллатмиз миллион-миллион,
Ҳар юрак зарбида янграр хур нидо.
Бизлар шу бахт учун тикажакмиз жон,
Энг буюк, музаффар ҳаёт бер, Худо!

НАЖОТ — МУҲАББАТДА!

Сухбат

— Муҳаммад ака, сиз ўзингизга хос шоирсиз. Шундай бўлса-да, бир савол берсам, малол келмай-дими?

— Марҳамат!

— Даврлар ўтади, шоирлар, ёзувчилар бирма-бир келиб кетаверади. Сиз бу оқимда бир кунмас-бир кун кўринмай қолишдан кўркмайсизми?

— Йўқ. Чунки мен бугунги кунда ҳам кўзга кўри-нарли бирон нарса ёзганим йўқ. Лекин, ўзимга баъзи шеърларим ёқади. Уларда ҳамиша ўз аксимни, ўз кўнглимни кўраман. Бунчалик яқинликни бошқа би-ронга шоирда тополмайман. Балки, сиз айтаётган му-аммога “Инсон қалби нима?”, “Инсон умри нима?”, “Инсоннинг ўзи ким?” каби азалий ва абадий савол-ларга тўғри жавоб топиш орқали эришилар, инсон ўткинчи нарсаларга бағишлаб шеър ёзса, ўткинчи нар-саларга ҳаётини бағишламаса, ўзи ҳам, шеърлари ҳам ўткинчи бўлиб қолаверади. Инсон юраги рубобга ўхшайди. У ўткинчи кўшиқни ҳам, абадий кўшиқни ҳам куйлаши мумкин. Ҳамиша яхши ниятда яшаш — ягона нажот йўли. Келинг шу хусусда бир ривоят айтиб берай: — Бир ҳоким қазоси етиб, жаннатга тушибди. Ундан сўрашибди: — Қайси амалларингиз учун жаннатга тушдингиз? Яратган боғларингиз учун-ми, қурган иморатларингиз учунми?

— Биз яратган боғларнинг савоби боғбонга кетди.

Иморатларнинг ажримини меъмор олди. Биз фа-қат яхши тилаклар билдирган эдик, балки шу ният-ларимизнинг савоби туфайли бу ерлар насиб этган-дир! — деган экан. Мен ҳам бир шоир бўлиб фақат яхши ниятда яшашни — ягона нажот йўли деб била-ман.

— Саволимга тўлиқ жавоб ололмаган бўлсам-да, кейинги саволимни бермоқчиман: Қайси мавзуга бағишланган асар яхши шеър ёки ҳикоя бўлади?

— Агар кўлимдан келса, энг гўзал асаримни Яратганга бағишлаб ёзган бўлардим. Лекин, одамзод кизик экан: у ўз қалбидаги энг мукаддас туйғулар ҳақида энг кам ёзаркан. Айтайлик, ёш ижодкорлар қаламларини чархлаш учун севги-муҳаббат мавзусида кўпроқ ёзишади. Сал қофияни ўрганиб олишса, она ҳақида, фикрлари сал тиниқлаша бошласа, ўзларини кўрсатиб қўйиш учун ватанпарварлик мавзусига ўтишади. Мана шу пайтда омад кулиб боқса, зўр асар ёзиш ҳам мумкин. Омад бир марта кулиб боқиши учун эса, баъзан бутун умрингизни ўртага қўйиб товон тўласангиз ҳам етмайди.

— Кейинги пайтда ўқиган асарларингиздан энг таъсирлиси қайси?

— Яқинда бир япон ёзувчисининг асари кўлимга тушиб қолди.

Унда шундай воқеа тасвирланади: Олтишларга кирган эр-хотин ўзларини қандайдир оилавий байрамларини нишонлаш учун стол безата бошлайдилар. Улар энди дастурхонга ўтирганларида, столга шипдан бир томчи чакка томиб тушади. Эр шипга қарайди-ю: “Кел, ўтиришимизни бузмайлик”, дейди ва суҳбатни давом эттиради. Шипдан томаётган томчи эса тобора кўпаяверади. Эр хотинга қараб турар экан: “Дунёда меҳрдан, дийдордан кўра улугроқ нима бор?”, дейди. Хотини унинг сўзларини маъқуллайди ва музикани кўйиб, рақсга туша бошлайдилар. Боягина бир жойда томаётган чакка энди кўпайиб, бутун деворларни ювиб, полни тўлдиради. Эр: “Сен билан бир нафас хотиржам бирга бўлишим менга бир дунё молдунёга эга бўлишдан кимматлироқдир”, дейди. Эр-хотин бир-бирларига термулиб, рақс тушаверадилар. Шипдан сув оқиши эса сира тўхтамайди. Хатто томининг ўпирилиб тушиши ҳам уларга халакит қилолмайди.

Энди солиштириб кўрайлик, данғиллама уйларда яшасада, бир-бирига меҳрсиз эр-хотинлар, жар ёқасидаги одамлардай талвасада эмасларми?! Ростдан ҳам

дунёда меҳрдан, муҳаббатдан ҳам қимматлироқ, гўзалроқ ва абадийроқ нима бор?! Сизу биздан қолса меҳр қолади, муҳаббат қолади. Фидоийлик қолади.

— Нима учун кўп асарларингизда хиёнат мавзуси кўтарилган?

— Кўшиқчи шеър танлаши мумкин, лекин, шоир мавзу танлолмайди. У юрагини ўртаган ҳодисани ёзди. Мен кўрган кўпгина муҳаббатларни хиёнат еб битирган. Кимдир бутун умр буюк муҳаббатга интилсаю, кеча-кундуз орзу қилсаю, қалбини кўрини берса, аммо, у кутган муҳаббат хиёнатга таланган, кимларнингдир кўлида ўйинчоқ бўлиб энди ёлғон ишвалар қилаётган бўлса ва бу ҳол қайта-қайта такрорланаверса, умринг поёнига етаётган бўлсада, ўзи кутган муҳаббат пешвоз чиқмаса алам қилмайдими? Ҳақиқий муҳаббат ҳақида ёзишни қайси ёзувчи ёки шоир истамайди. Ижодкор ўз ҳаётида буюк муҳаббатга душвор бўлса, бу унинг шох асар яратишига кафолат-ку! Ахир ҳақиқий муҳаббат ато этадиган ҳис-ҳаяжонни, изтиробни, фикр-ўйларни, орзуларни, қатъиятни, эътиқодни, кечинмаларни тўкиб, ўйлаб яратиб бўлмайди-ку. Лекин мен ҳаётда буюк муҳаббат борлигига ишонаман ва уни сўнгги нафасимгача кутиб яшайман. Балки у эртага келар...

— Ижодкор учун энг муҳим ҳислат нима деб ўйлайсиз?

— Ижодкор — сўз устаси. Уста эса сўзни ҳар мақомга солиб истаган одамани алдаши мумкин. Ижодкор бирон асар ёзиш ниятида экан, авваламбор ёлғон нарсани ёзиб, ўзимни ўзим алдамаяпманми, дея бошқаларни ҳам ўзидай кўриши керак. Кейин ёзган шу нарсаларимни эртага қизим ўқиса, ўғлим ўқиса, хотиним ўқиса, онам ўқиса нима дейди. Уятли нарса ёзма-япманми, тарбияси бузилмайдими, мен ҳақимда улар нима деб ўйлашади дея ўйлаб кўриши керак. Хуллас ижодкор ҳаётда яхши инсон бўлиши лозим. Худо, авваламбор, бизга яхши инсон бўлишни буюрган. Ижод — бу иккинчи даражали нарса.

— Гоҳо оила манфаати деб, жамият манфаатини суиистеъмом қилиш керак бўлади ёки аксинча...

— Тўғри, бизда бугун оила манфаати жамият ман-

фаатидан устунрок. Лекин, вақт келади, бизда ҳам жамият манфаати оила манфаатидан устун бўла бошлайди.

Яқинда АҚШда бўлиб қайтдим. Вашингтонда бир уйда ижарага туришга тўғри келди. Мен ижарада турган уй эгаси жуда катта олим бўлиб, унинг шахсий дорилфунуни бор экан. Бу дорилфунунда минглаб талабалар илм олар экан-у, олимнинг яккаю-ягона ўғли икки йилдан буён отасининг дорилфунунида имтихондан ўтолмай, ўқишга киролмас экан. Мен ректордан: “Ўғлингизни нега ўқишга қабул қилмаяпсиз?” десам, “Илми етарли эмас”, деди. Ахир у ўғлингизку, оилангиз келажагини ўйламайсизми?” десам, “Илми паст болани ўқишга қабул қилсам Американинг келажаги нима бўлади?” деб жавоб берди.

Хуллас, мен ҳам Ватан манфаати ҳар биримизнинг шахсий манфаатимиздан устун бўлишини истайман.

— Ёзиш сиз учун эҳтиёжми ёки заруратми?

— Ижодкор сурункали равишда ҳар олти ой ёки бир йилда бир даволаниб турадиган беморга ўхшайди. Агар даволанмаса, касали зўрайиб кетиши, жинни бўлиб қолиши мумкин. Қолаверса, пистончи зўр шоир, фалончи мундайроқ дейиш эриш туюлади менга.

Айтайлик, бургут зўр қуш. Лекин, бу мусичани ёйинки тўтини камситиш эвазига айтилмаслиги керак. Мусичани ҳам, тўтини ҳам ўзига хосликлари бор. Шунингдек, ҳамма шоир ўзига хос. Ҳаммасини ўз ўрни, мавқеи бор.

— Сиз ўзингиз интилган ҳар бир мақсаднинг охири нима билан тугагини биласизми?

— Одамзод захарни ичмай туриб уни хидидан ёки кўринишидан нималигини билмайди. Қанийди, бугун бошлаган ишимиз эртага нима билан тугагини билсак. Жуда камдан-кам одамларгина бугун тўғри деб билган нарсалари, эртасига ҳам тўғри бўлиб чиққанини кўра оладилар. Қаршингиздаги муаммога тўғри чора топиш учун биргина ақлнинг ўзи камлик қилади. Айтайлик, бутун дунё уммонларини айланиб чиққан одам бир томчи сув нимадан иборат эканлигини билмайди.

Инсониятнинг ярмини бошқариб юрган одамнинг хотини — фохиша бўлиши мумкин. Инсониятнинг ярми тавба-тазарру қилиб, дардини айтадиган одамнинг бели — букри ва ўзи ёрдамга мухтож бўлиши мумкин.

Шунинг учун одамлар бир ишни бошлашларидан олдин “Худога таваккал қилдим”, дейдилар. “Худо ишимизни ўнгласин”, дейдилар. “Хар ишнинг охири-ни билгувчи ягона Худодир”, дейдилар. Баъзилар эса шуни ҳам айтмайди. Ўзини тақдир изнига ташлаб кўяди ва эртага нима кутаётганини ўйламайдилар ҳам. Мен ҳам шундай оддий одамман. Хаётим бундан кейин ҳам яхши кечишини Худодан сўраб яшайман. Ёруғ ниятларни орзу қиламан. Умидларим кўп. Кучим етгунча меҳнат қиламан. Жамиятимиздаги улув ўзгаришларни кўриб қувониб, роҳатланиб яшашни жуда-жуда истайман. Шу ўринда кўнглим туб-тубида ўрнашиб қолган бир ривоятни айтиб ўтмоқчиман:

Бир ака-ука бўлган экан. Акаси ниҳоятда бой, ука эса ўтинчилик қилиб зўрға кун кўраркан. Акаси шу укам ҳам бойиб кетсин деган ниятда, укаси хар куни ўтадиган кўприк устига бир халта тиллани ташлаб кўйибди. Ўша куни укаси ўтин орқалаб, тоғдан қайтаётган экан, кўприк олдига келгач, ўзича ўйлабди: “Хар куни шу кўприкдан ўтаман. Кел, бугун шу кўприкдан кўзни юмиб ўтайчи, ўтолармикинман”, дебди ва кўзни юмиб кўприк устидан ўтиб кетибди. Буни узоқдан кузатиб турган акаси: “Худо бунинг пешонасига камбағалликни ўйиб ёзиб қўйган бўлса, уни ким ҳам ўчира оларди?”, деган экан.

Мен ҳам хамиша Худодан мана шу камбағал холига тушиб қолмасликни, омад юз ўгириб кетмаслигини, бахтни кўзим юмуқ ҳолда кўрмай ўтиб кетмасликни, мен бахтга, омадга, муҳаббатга, меҳрга лойиқ одам эканлигимни, хали хаёлимда мен орзу қилган, мен тинимсиз интилган толе бор эканлигини ва мен албатта унга етишим лозимлигини кечаю кундуз Худодан сўраб яшайман.

— Меҳр-муҳаббат ҳақидаги фикрларингизни билдик. Айтингчи, дўстларингиз кўпми?

— Келинг, бу саволга ҳам бир ривоят билан жавоб берай. Бир одам иморат қураётган экан. Фариш-

та Азроил келиб, “вакти-соатинг етди, жонингни олишга келдим” — дейди. Шунда у одам, “уйимнинг ҳамма қисми битди, фақат меҳмонхона қолди, изн бер, пуни ҳам битқазиб олай”, — дебди. Фаришта бориб, Оллойти-таолога маслаҳат солибди. Худойим: — “Майли, меҳмонхонани битирсин ва унга дўстлари қанча умр кўрса шунча умр бер”, — дебди. Фаришта у одамга келиб, барча дўстларинг яшагунча, сен ҳам умр кўравер, деганида, у одам, ўзини фариштанинг оёвиги ташлабди:

— Э, вох, қанчалик разил эканман, ўлимга маҳкум эканман, бу дунёда дўст орттирмаган эканман”, — дея қон-қон йиғлаган ва жонини Ҳаққа топширган экан. Бундай кўйга тушишдан Худо асрасин. Мен ҳам ушбу ривоятдан ибрат олиб, ҳамиша дўст орттириш, дўст бўлиш илинжида яшайман. Умримиз дўстлар билан гўзал, ҳаётимиз дўстлар билан фаровон.

— Самимий суҳбатингиз учун раҳмат. Бир пайтлар Рудакий ҳазратлари “Аслинг каби кўрин, кўринганинг каби бўл”, дея зикр қилгандилар. Сизга ҳам шу мутаносибликни тилаб қоламиз.

Суҳбатдош Нилуфар МЎМИНОВА

МУНДАРИЖА

Ёшлик гуллари — Одил Ёқубов	3
Юлдузалари куйган тун (<i>киноқисса</i>)	6
Атиргул (<i>теленовелла</i>)	50
Бахтли бўлмок шарти (<i>бадиа</i>)	84
Тараддуд (<i>қисса</i>)	91
Тожмахал — мухаббат каъбаси (<i>бадиа</i>)	102
Антика дебют (<i>теленовелла</i>)	108
Икки сайёра (<i>ҳикоя</i>)	113
Чиройлисан тенги йўк (<i>шеърлар</i>)	117
Мохинур (<i>қисса</i>)	158
Шоир (<i>ҳикоя</i>)	176
Худони алдаб бўлмайди (<i>суҳбат</i>)	183
Зарнигор (<i>бадиа</i>)	190
Мухаббат дарси (<i>бадиа</i>)	194
Энг аввал ўзбекни сев парвардигор (<i>бадиа</i>)	196
Нажот — мухаббатда (<i>суҳбат</i>)	201

МУҲАММАД ИСМОИЛ

СИЗНИ СЕВМАЙ БУЛАДУМИ...

*Қисса, бадиа ва шеърлар,
ҳикоялар*

“Шарк” нашриёт-матбаа
акциядорлик компанияси
Бош таҳририяти
Тошкент — 2005

*Китобда Пабло Пикассо,
Ороско ва бошқаларнинг чиқган
расмларидан фойдаланилди*

Мухаррир *Аҳрор Аҳмедов*
Техник муҳаррир *Д.Габдрахманова*
Мусаввир *Б.Мадиёров*
Мусаххилар *Ф.Нодирова, Ж.Тошрова, Ю.Бизоатова*
Саҳифаловчи *М.Атхамова*
Маъмур *М.Тошпўлатова*

Босмаҳонага 12.10.2004 йилда берилди. Босишга 12.11.2004 й.да
рухсат этилди. Бичими 84x108¹/₃₂, Фин, ялтирок қоғози. Адабий гар-
нитур. Шартли босма тобови 10,92. Нашриёт-ҳисоб тобови 10,0. Жами
5000 нусха. Буюртма № 858. Баҳоси шартнома асосида

**“Шарк” нашриёт-матбаа акциядорлик
компанияси босмаҳонасида босилди.
700083, Тошкент, Буюк Турон кўчаси, 41.**